

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

VI. évfolyam

1996/2.

A TARTALOMBÓL

Az euroatlanti integráció előkészítése

A haderőépítés néhány általános elvi kérdése

Az alkotmányozás elvei a biztonság és a védelem tükrében

A védelmi reformok és a civil–katonai kapcsolatok

A katonai gondolkodásról

Tisztképzés a Bundeswehrben

A hadiipari potenciál új megközelítésben

A társaság fóruma a geopolitikáról és a geostratégjáról

Reflexió a Közép-európai alternatíva című cikkhez

A társaság küldöttgyűléséről

A tanulmányok szerzői

Dr. Csabai György alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Endresz Ernő alezredes,
egyetemi doktor

Dr. Haralyi László alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Háber Péter nyá. dandártábornok,
HM katonai főosztályvezető

Dr. Matus János ezredes,
HM Nemzetközi Ellenőrző és
Tervezőiroda vezetője

Molnár Károly nyá. ezredes

Dr. Móricz Lajos nyá. ezredes,
a hadtudomány doktora

Dr. Mórocz Lajos nyá. vezérezredes,
a hadtudomány doktora

Dr. Pekó József nyá. alezredes,
egyetemi doktor

Dr. Pirtyi Sándor,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Thürmer Gyula nyá. ezredes,
a hadtudomány doktora

Zimits Rezső nyá. alezredes

A társaság fórumán felszólaltak:

Göncz Árpád

Kovács Jenő

Lánszki János

Síposné Kecskeméthy Klára

Nagy Miklós

Bobvos György

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
DR. SZABÓ JÓZSEF,
a társaság elnöke

A folyóirat
szerkesztőbizottsága

Elnök:
DR. CZÉKUS JÁNOS,
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:
dr. Barna Géza,
dr. Béres Endre,
dr. Bertalan György,
dr. Fülöp Imre,
dr. Gáspár Tibor,
dr. Turák János,
dr. Opál Sándor,
dr. Orodán Sándor,
dr. Pataky Iván,
dr. Pekó József,
Zimits Rezső.

Szerkesztőbizottság és kiadó:
1581 Budapest,
Hungária krt. 9–11.
Tel.: 260-07-40/1359 mellék

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

A folyóiratot gondozta,
szedte és tördelte:
BAUSZ Kft.

Nyomtatta:
MSZH NYOMDA

Felelős vezető:
Nagy László

ISSN 1215—4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

VI. évfolyam

2. szám

1996. június

Tartalomjegyzék

BIZTONSÁGPOLITIKA

Endresz Ernő   Az euro-atlanti kapcsolat 3

HADTUDOMÁNY–HADÜGY

Háber Péter   A haderőépítés néhány általános elvi kérdése 19

Pekó József   Az alkotmánykoncepció szabályozási elveiről
az ország biztonsága és védelme tükrében 39

Matus János   A védelmi reformok Közép–Európában és
a civil–katonai kapcsolatok 53

Molnár Károly   Volt, van s lesz magyar katonai gondolkodás! 63

VEZETÉS–KIKÉPZÉS

Haralyi László   Tisztképzés – másképp 75

VÉDELEMGAZDASÁG

Thürmer Gyula   A hadiipari potenciálról új megközelítésben 85

FÓRUM

Fórum a geopolitikáról és a geostratégiáról (Összeállította: Zimits Rezső)	93
Gönc Árpád megnyitója	93
Kovács Jenő: Geopolitikai elméletek, valamint Magyarország stratégiájának geopolitikai, geostratégiai alapjai	96
Lánszki János: Magyarország katonaföldrajzi helyzetének legfontosabb jellemzői	99
Síposné Kecskeméthy Klára: Magyarország és a keletközép-európai régió nem katonai jellegű válságai	100
Nagy Miklós: A jugoszláv utódállamok történelmének rövid áttekintése	102
Bobvos György: A nagyszerb állameszme kialakulásának elméleti és történelmi alapjai	104
Móricz Lajos A hadtudomány értelmezéséről	106
Pirityi Sándor Geopolitológia és variációk négy euro-témára	112
Mórocz Lajos Hozzászólás a Vezetőképzés a hadsereg jövőjének záloga című cikkhez	117
Csabai György A demokratikus civil kontrollról (A haderő polgári vezérlése)	122

TÁRSASÁGI ÉLET

A társaság küldöttgyűléséről	126
Tudományos tanácskozásról	128
A társaság 1996. évi pályázatára beküldött témajavaslatok	128

*A folyóiratunkban megjelenő cikkeket szakmailag nem bíraltatjuk,
azok tartalmáért a szerző felel!*

Endresz Ernő

Az euroatlanti kapcsolat

I Magyarország célja az ország teljes körű integrációja az euroatlanti közösségbe. Az integráció nemzeti érdekiünk, ezért hazánk a lehető leghamarabb az EU, a NYEU és a NATO teljes jogú tagjává kíván válni. A szerző az ország integrációs tevékenységének folyamatát, főbb állomásait és eseményeit mutatja be. Külön szól a HVK euroatlanti integrációs munkacsoportjáról és ennek szakbizottságairól.

Meglehetősen hosszú idő telt azóta, hogy az első szabadon választott parlament egyik ülésén egy felszólaló felvetette a NATO-hoz való csatlakozás szükségességét. A felszólalás akkor nagy vihart kavart, de a nyugati integrációs szervezetekhez (különösen a NATO-hoz) való kapcsolódás kérdése továbbra is erősen vitatott.

Amint azt a Honvédelmi Minisztérium által megrendelt közvélemény-kutatás is bizonyítja; hazánkban az integrációs törekvésekkel kapcsolatban erősen megoszlik a lakosság ismerete, véleménye. Összehasonlításképpen: 1994 júliusában a lakosoknak még csak a 33%-a tudott arról, hogy Magyarország csatlakozott a NATO Partnerség a békéért programjához, 1995 októberére ez az arány 50%-ra nőtt, 1995 decemberében pedig már lakosság 58%-a tudott a békepartnerséghez való csatlakozásunkról, 39%-a viszont még mindig nem! (3% nem tudott választ adni.) A megfelelő ismeretekkel és véleménnyel rendelkezők közül 62% egyetért a NATO-hoz való csatlakozásunkkal, 38%-uk viszont ellenzi a NATO-ba való belépést.¹

Az integráció nemzeti érdek

A Magyar Köztársaság második kormánya is megerősítette elődje álláspontját: *Magyarország stratégiai célja az ország teljes körű integrációja az euroatlanti közösségbe. Hazánk a lehető leghamarabb az Európai Unió, a Nyugat-európai Unió és a NATO teljes jogú tagjává kíván válni. Integrációs szándékunk elsősorban az érdekek és értékek közösségén, valamint a stabilitás igényén nyugszik.*

Magyarország egyike az európai kontinens külgazdaságilag legérzékenyebb, sőt legsebezhetőbb országainak. Határai földrajzilag adott katonai potenciál mellett önerőből nem védhetők. Humán erőforrásainak jó minősége ellenére pénzügyi forrásainak korlátai nem teszik lehetővé, hogy kedvező pozíciókat szerezzen a globális informatikai társadalomban. Az ország túlélését, jövőjét a nemzetközi folyamatokhoz való alkalmazkodás, az integrálódás sikere határozza meg. Kis országok számára egyszerűen nincs alternatíva a nagy gazdasági térségekbe integrálódással szemben.²

Ilyen nagy térség az Európai Unió, hiszen ezen térség országaiba irányul a magyar export 65%-a, innen ered az idegenforgalmi bevételünk 80%-a és gazdaságunk külső finanszírozásának 60%-a.³ Ezeket a tényeket egyszerűen nem lehet figyelmen kívül hagyni. Kézenfekvő, hogy *hazánk társadalmi-gazdasági alkalmazkodásának földrajzi iránya a Nyugat*. A fejlett nyugat-európai demokráciákhoz való felzárkózás és az ország modernizációjához szükséges források várható mértéke évi két-három milliárd dollár. Ezen összegek biztosítása csak az európai integrációval oldható meg, *a magyar gazdaság és társadalom egyszerűen szólva nem képes kitermelni az ország felemelkedéséhez, modernizálásához, gazdagodásához szükséges erőforrásokat*.

Az integráció azonban nem pusztán gazdasági kérdés, hanem *lényeges katonai vetülete is van*. Az Európa keleti felén 1989 óta végigsöprő változások napjainkban is tartó folyamata gyökeresen megváltoztatta – a politikai, a gazdasági és a társadalmi átalakulások mellett – az országok és a nemzetek egymáshoz való viszonyát, új biztonságpolitikai szituációk alakultak ki. A világ azonban nem lett biztonságosabb, egységesebb és nem vall azonos nézeteket. Új nemzetállamok jöttek létre és nemzetiségek harcolnak a jobb pozíciók megszerzéséért. *A korábbi potenciális katonai konfliktusveszélyt tehát nagyon reális, új (gazdasági, környezeti, etnikai, vallási) veszélyforrások váltották fel*. A térségben – így hazánkban is – megjelent a szervezett, nemzetközileg vagy regionálisan integrált bűnözés.

A biztonságunk elleni első igazi kihívást a rendszerváltozás után a délszláv háború jelentette, mivel országunk közvetlenül határos lett egy válságövezettel. Mivel a délszláv válság elhárítására, kezelésére, megszüntetésére alkalmas béketeremtő és békefenntartó intézményi rendszer nem alakult ki, a 90-es évtized elejére Kelet-Közép-Európában a biztonság tekintetében egyfajta garanciális hiányhelyzet alakult ki. Bár a Magyarország külső fenyegetettségére utaló jelek nem szaporodtak és a belső stabilitás sem billent fel, a válságrégiókhoz való közelsége nem tette túl vonzóvá az országot a nyugati tőkebefektetők számára. Ez a helyzet azt jelzi, hogy a biztonságpolitikai vákuum fékezi a gazdasági felzárkózást, különösen a potenciális külföldi tőkebefektetéseket. Így tehát a fejlődést, a modernizációt jelentő *Európa Unió-tagságunkhoz elengedhetetlenül szükséges a NATO-tagság adta biztonsági garancia*. Ugyanakkor a gazdasági integrálódás nélküli NATO-tagságunk nélkülözné azt a gazdasági gerincet, mely a tagsággal járó követelmények teljesítésének forrása. Nyilvánvaló tehát, hogy Magyarország esetében a gazdasági és a katonai integrálódás szorosan összefonódik.

A nyugat-európai integrációs folyamatoknak megvan az a veszélye, hátránya, hogy az integráción kívül rekedt országok nem tudnak bekapcsolódni a fejlődésbe, kimaradnak a modernizáció folyamatából, tovább nő a távolság a gazdag Nyugat és a szegény Kelet között. Ezt elkerülendő, a fejlett Nyugathoz való kapcsolódás tehát magyar nemzeti érdek.

Magyarország integrációs törekvései

Már 1985-ben megkezdődtek a megbeszélések Magyarország és az Európai Közösség között, melyek végül 1988. szeptember 23-án a kapcsolatok felvételéről kötött megállapodásban öltöttek testet. A társulási szerződés előkészítéséről a hivatalos

tárgyalások 1989-ben kezdődtek meg. A folyamatot az időközben bekövetkezett magyar rendszerváltozás felgyorsította, így 1991. december 16-án megtörtént az Európai Közösség és Magyarország társulási szerződésének aláírása. Az Európai megállapodásnak nevezett szerződés 1994. február 1-jén lépett életbe.

Mivel Magyarország nem évtizedekig tartó társult státuszra törekszik, hanem valós tagságra, így a többi visegrádi országgal 1992-ben memorandummal fordult az Európa Bizottsághoz. Az Európai Tanács 1993. júniusi koppenhágai értekezlete úgy foglalt állást, hogy azokat a társult kelet-közép-európai országokat, melyek meg tudnak felelni a követelményeknek, az EU tagjai közé kell fogadni. Leszögezték azonban, hogy alapvető követelmény a demokrácia, a jogállam, a működő piacgazdaság, az emberi és kisebbségi jogok tiszteletben tartása. További feltétel az is, hogy a felvételre jelentkező ország gazdasága legyen képes felvenni a versenyt a többi tagállam termelőivel. Végül fontos feltétel az is, hogy az EU mutasson készséget a bővülésre.⁴

Az Európa Unió-i tagság megszerzésére való törekvés mellett komoly erőfeszítések folytak az Észak-atlanti Szerződés Szervezetébe való felvétel elnyeréséért is. Ehhez természetesen az is hozzájárult, hogy időközben a NATO szintén radikális változásokon ment át⁵: az 1990. júliusi londoni csúcstalálkozón elhangzott, hogy a NATO többé nem tekinti ellenségnek a volt Varsói Szerződés államait. Ennek bizonyítására még azon év novemberében ezen államok részére biztonságpolitikai és katonai konzultációk céljából létrehozták az Észak-atlanti Együttműködési Tanács (North Atlantic Cooperation Council – NACC) szervezetét. Ebbe a folyamatba illett bele a magyar Parlament honvédelmi és külügyi bizottságának 1991. évi kapcsolatfelvétele az Észak-atlanti Közgyűléssel, majd Antall József miniszterelnök részvétele októberben az Észak-Atlanti Tanács ülésén. 1993 januárjában Magyarország hozzájárult, hogy a NATO AWACS gépei használhassák a magyar légteret a délszláv repülési tilalom ellenőrzéséhez.

A diplomáciai erőfeszítésekkel párhuzamosan Magyarország megteremtette a hazai törvényi feltételeket az integrációhoz. A parlament által 1993. március 2-án elfogadott biztonságpolitikai alapelvek⁶ leszögezik, hogy a magyar biztonságpolitika egyik fő törekvése a nyugat-európai integrációs szervezetekhez való közeledés, majd a tagság elérése; a tagsági feltételek megteremtését konkrét lépései célozzák. A biztonságpolitikai alapelvekkel összhangban az 1993. április 14-én elfogadott honvédelmi alapelvek⁷ rögzítik, hogy az ország biztonságának garanciáit hosszú távon csakis a sokoldalú együttműködés intézményes keretei nyújthatják. Ezért célunk a már meglévő nemzetközi biztonsági szervezetekkel való hatékony együttműködés, továbbá a NATO-hoz, az Európai Unióhoz, illetve azon belül a Nyugat-európai Unióhoz való közeledés, majd csatlakozás.

Az Országgyűlés által 1993. december 7-én elfogadott 1993. évi CX. törvény a honvédelemről számos olyan fontos rendelkezést tartalmaz, melyek előfeltételnek is tekinthetők az integrációs törekvéseinkben. A törvény rendelkezik a fegyveres erők funkciójáról és feladatairól, polgári demokratikus irányításáról és ellenőrzéséről, valamint felkészítése rendjéről. A honvédelmi törvény és a hozzá kapcsolódó alkotmánymódosítás meghatározta a járulékos törvények megalkotásának sorát – melyek jelenleg az előkészítés stádiumában vannak –, úgymint a sorkatonák jogállásáról, a fegyve-

res szervek hivatásos állományáról és a katonai tanintézetek hallgatóinak és oktatóinak jogállásáról szóló törvény. Ezeknek a törvényeknek az elfogadása lehetővé teszi a haderő belső viszonyainak és szereplőinek olyan átalakítását, mely megfelel a korszerű demokráciák követelményeinek.

A törvényi feltételek teljesülése mellé gyakorlati (diplomáciai) lépések is járultak. Magyarország a NATO, az Észak-atlanti Közgyűlés és a Nyugat-európai Unió szerveivel való kapcsolattartás erősítése érdekében *Atlanti Összekötő Hivatal működtet Brüsszelben*. A képviselőlet politikai jelentőségének megfelelően a hivatal vezetői tisztét 1994 óta nagykövetségi rangú diplomata tölti be. Az Atlanti Összekötő Hivatal kereteiben *1993 óta katonai csoport is működik*, melynek elsődleges feladata a NATO katonai szerveivel való kapcsolattartás.

Hazánk 1994-ben, a partnerországok közül elsőként delegálta képviselőjét a Szövetséges Haderők Európai Főparancsnoksága (SHAPE) mellett működő Partnerségi Koordinációs Irodához (PCC).

Az integrációs törekvések realizálásához nagyban hozzájárult a szövetség által 1995. szeptember 28-án közreadott *Tanulmány a NATO bővítéséről*. E tanulmány tartalmazza a bővítés céljait és alapelveit, egy átfogó európai biztonsági rendszer viszonyát az egész euroatlanti térség stabilitásához, a bővítési folyamat konkrét lépéseit, azokat a tényezőket, melyek a szövetség hatékonysága növekedését befolyásolják, az új tagokra vonatkozó jogokat és kötelezettségeket, valamint a tagságra való felkészülés feladatait és a bővítési folyamat módozatait.⁸

A dokumentum rögzíti azt is, hogy a NATO bővítése az Európai Unió bővítésével párhuzamos és azt kiegészítő folyamat, amely egymástól függetlenül a belső folyamatok dinamikájának megfelelően, valószínűleg eltérő sebességgel fog haladni. Azonban mindkét bővítés hozzá fog járulni ahhoz, hogy a már meglévő tagok által élvezett biztonság, stabilitás és prosperitás újabb, a közös értékeket elfogadó országokra is kiterjedjen. Biztató az a kijelentés, hogy a szövetségnek megfelelő időpontban kiemelt figyelmet kell fordítania azon EU-tagság szempontjából perspektivikus országokra, melyek jelezték a NATO-csatlakozás lehetősége iránti érdeklődésüket.⁹

A tanulmány 4. fejezete (45. pont) leszögezi, hogy a NATO-bővítés során meg kell őrizni a szövetség katonai hitelességét, ezért az új tagoknak meg kell felelniük bizonyos feltételeknek. Többek között:

- elvárás, hogy az új tagok ne csak profitáljanak a kollektív védelemből, hanem járuljanak is hozzá,
- részt kell venniük a NATO gyakorlatain,
- speciálisan kiképzett csapatokat kell kifejlesztetniük,
- lényeges anyagi kötelezettségeket kell vállalniuk,
- át kell venniük a NATO-szabvány szerinti hadműveleti eljárásokat, beleértve nemzeti parancsnokságukat,
- már a csatlakozás előtt meg kell ismerjék a szövetség döntéshozatali folyamatát.

A tanulmány 5. fejezetének C és D pontja viszont konkretizálta az új tagokkal kapcsolatos elvárásokat. Ezen feltételek és elvárások ismeretében a Magyar Honvédségnél is felgyorsult az integrációt előkészítő munka.

Az integrációs folyamat főbb állomásai és eseményei

Érzékelvén a fiatal kelet-közép-európai demokráciák által keltett integrációs nyomást, az Észak-atlanti Tanács hosszas előkészületek és műhelymunka után elkészítette koncepcióját a NATO-ba felvételt kérő országokkal való együttműködésre. Ez a koncepció a NATO Észak-atlanti Tanács 1994. január 10–11-i brüsszeli ülésén öltött végleges formát, ahol a résztvevő államok állam- és kormányfői elfogadták és útjára bocsátották a Partnerség a békéért (Partnership for Peace, a továbbiakban PfP) programot. A résztvevők szándéka szerint olyan közvetlen és gyakorlati programot indítottak el, amely átalakítja a NATO és a programban részt vevő – a nyugati integrációba törekvő – államok viszonyát. Az új program ugyanis több, mint párbeszéd és együttműködés – hozzájárulás a NATO kiterjesztésének evolúciós folyamatához.¹⁰

Az Észak-atlanti szerződés és a PfP kezdeményezéshez csatlakozó államok között új biztonsági rendszer kerül kialakításra. Ezzel a NATO elismeri a kelet-közép-európai országok biztonsági garanciális igényeit, és egyfajta közvetett, konkrétan meg nem fogalmazott biztonsági hálót kíván létrehozni az új partnerországok részvételével (bevonásával) úgy, hogy biztosítja a politikai és a katonai testületeiben való részvételüket.

A békepartnerségi program tehát magába foglalja az átfogó európai politikai és katonai együttműködés megteremtését, amellyel erősíti a térség stabilitását és elősegíti a résztvevő államok gyakorlati együttműködését a NATO-val.

A PfP program keretdokumentuma előírja az együttműködésben követendő célokat, melyek megvalósulása egyben a NATO-hoz való intézményes (valóságos) csatlakozás feltételrendszerét is jelenti. A programban részt venni kívánó országoknak olyan felajánlást kell eljuttatni a NATO hatóságaihoz, amelyben megjelölik az együttműködés érdekében megteendő lépéseket, valamint mindazokat a katonai és egyéb lehetőségeket és eszközöket, amelyek a partnerségi tevékenységek során felhasználhatóak. A felajánlási dokumentumon túl az egyes országok Egyéni Partnerségi Programot (Individual Partnership Program – IPP) dolgoznak ki.

A békepartnerségben részt vevő országok lehetőséget kaptak arra, hogy az együttműködés megkönnyítése érdekében – saját költséjükre – összekötő irodát hozzanak létre a brüsszeli NATO-főparancsnokságon.

A PfP program tehát széles lehetőséget teremtett az együttműködésre a NATO-tagországok és a szervezethez csatlakozni kívánó országok számára. Ugyanakkor joggal felvetődhet a kérdés: vajon a célok, feltételek és elvárások mellett a program megoldja-e az érintett országok egyik legérzékenyebb és legégetőbb problémáját – a biztonság garantálását.

Kijelenthetjük, hogy a biztonsági kérdések a békepartnerségen belül nem felejtődtek el és nem szorultak háttérbe. Igaz ugyan, hogy a PfP nem kínál és nem is hoz létre biztonsági garanciákat az abban részt vevő országoknak, de az együttműködés ténye, az összetartozás érzése már a biztonsági garanciarendszer irányába hat. A PfP jelenleg olyan lehetőséget kínál az együttműködés alakítására – melynek során létrejöhetnek azok az íratlan biztonsági garanciák – amelyek a folyamat végén elvezetnek a teljes tagság megteremtéséhez.¹¹

Mindemellett Magyarország vállalta a békepartnerségi tagság összes feltételét, és a programhoz való csatlakozás jeleként *Jeszzenszky Géza külügyminiszter 1994. február 8-án aláírta a keretdokumentumot*. Ezt követően a magyar fél összeállította, majd 1994. június 6-án átnyújtotta a magyar felajánlási dokumentumot (Presentation Document) a NATO-nak, melyben konkrét katonai együttműködési feladatokat vállalt.¹²

A felajánlási dokumentum az alábbi területekre terjed ki:

- politikai, biztonsági és védelempolitikai együttműködésre,
- az átláthatóság előmozdítására a nemzeti védelmi tervezésben és a költségvetési folyamatban,
- a fegyveres erők demokratikus ellenőrzésére, a magyar légvédelem fejlesztésére a NATO megfelelő szerveivel történő hatékony együttműködés útján,
- olyan képesség és készenléti erő kialakítására, mindenekelőtt a NATO-val való katonai együttműködés révén a közös tervezés, kiképzés és gyakorlatok terén, hogy a Magyar Köztársaság hozzájárulhasson az ENSZ vagy az EBESZ hatáskörében megvalósuló mentő, humanitárius és egyéb békefenntartó műveletekhez,
- azon erők hosszabb távon történő fejlesztésére, amelyek alkalmasabbak az Észak-atlanti Szövetség tagállamai erőivel való közös tevékenységre,
- a polgári védelem területén történő együttműködésre,
- az együttműködés kiszélesítésére a NATO tudományos tanácsával.

A fentiekén kívül a felajánlási dokumentum kijelölte az együttműködésre szánt katonai szervezetek, létesítmények, emberi és anyagi erőforrások körét. Így kijelölésre került: a szárazföldi alakulatok, a légvédelmi és a repülőalakulatok, a békefenntartó erők, a fegyverzetcsökkentés szervei, a védelmi kérdéseket tanulmányozó intézetek, a katonai, egészségügyi és humanitárius intézetek, a haditechnikai kutatást végző intézet, az informatikai és hírközlő, valamint a térképészeti ügyekben kijelölt intézetek, a haditechnikai, beszerzési és eladási ügyekben illetékes hivatal, a javító bázis, a gyakorlóterek, az együttműködésre kijelölt belügyi szervezetek és a tudományos ügyekben illetékes szerv.

A felajánlási dokumentum szellemében elkészült és 1994. november 15-én *elfogadásra került a NATO és a Magyar Köztársaság közötti közvetlen együttműködést meghatározó Egyéni Partnerségi Program (IPP)*. Az Országgyűlés 1994. december 15-én határozatban erősítette meg a NATO-val aláírt Békepartnerségi keretdokumentumot és jóváhagyta az 1995. évi IPP végrehajtásához szükséges költségeket (493 M Ft), valamint hozzájárult a Partnerség a békéért programban szereplő nemzetközi gyakorlathoz.

Hazánk az 1995. évre tervezett Egyéni Partnerségi Programban olyan vállalatokat tett, melyek a békepartnerség általános koncepcióját és céljait szolgálják. Így az IPP-ben felsorolt tevékenységek sorában kiemelten fontos szerepet kaptak az olyan témák, mint a haderő civil kontrollja, a védelmi költségvetés tervezése, együttműködés a C3I területén, a légtérelenőrzés, a hadibeszerzések, logisztika, szabványosítás és interoperabilitás, valamint az oktatás és képzés.¹³

Felsorolták azokat a gyakorlatokat, amelyek Magyarország területén vagy részvételével a PFP programon belül kerülnek végrehajtásra. Az IPP-ben hazánk elkötelezte magát arra, hogy a fegyveres erők teljes spektrumát a békepartnerségi program rendelkezésére bocsátja. Ezzel együtt kinyilvánítottuk szándékunkat, hogy

részt kívánunk venni a partnerországok számára megnyitott valamennyi NATO-munkabizottság munkájában.

Az 1995-ös IPP alapján a Magyar Honvédség tíz PfP-gyakorlatnak volt aktív résztvevője, valamint Magyarország adott otthont a június 17–21. között megrendezett kutató-mentő (SAR) amerikai–magyar gyakorlatnak és az október 10–21. között végrehajtott Cooperative Light – 95 többnemzetiségű gyakorlatnak.

Az 1996. évre tervezett IPP szerint többek közt Magyarországon kerül sor a békepartnerség történetének első komplex légierő-gyakorlatára, Cooperative Chance fedőnéven.

A félreértések elkerülése végett meg kell jegyeznünk, hogy az Egyéni Partnerségi Program nem pusztán egyoldalú felajánkozás és kötelezettségvállalás, hanem valójában együttműködési tevékenységsor. Az éves programok részleteiből kitűnik, hogy a NATO szervei és nemzetei számos kézzelfogható segítséget nyújtanak a végrehajtás folyamatában. Az egyes partnerországok egyéni programjainak kivitelezése során olyan módszerek alkalmazandók, mint az információcsere, szakértői találkozók, munkaértekezletek, dokumentációk átadása, részvétel kiképzéseken, gyakorlatokon. Természetesen nem egyoldalú a teherviselés sem.

A partnerországok programra kikülönített pénzkereteiken kívül a NATO, illetve a szövetséges nemzetek is hozzájárulnak az egyes országok békepartnerségi feladatainak finanszírozásához. *E folyamatnak a végső célja természetesen a NATO-hoz való kapcsolódás, melynek azonban olyan gyakorlati feltétele van, mint az interoperabilitás és a kompatibilitás.* E két fogalom már szinte mindennapos használatú a szakajtóban és a tömegkommunikációban egyaránt, mégis némi magyarázatra szorul.

Az interoperabilitás együttműködési képességet jelent. Mégpedig a szervezetek, személyek partnerekkel és szövetségesekkel való megértését, azonos cselekvését, közös fellépését, együttgondolkodását és együttes alkalmazását jelenti.

A kompatibilitás viszont megegyező, vagy hasonló képességet, közös kapcsolódási területeket, kicserélhetőséget és kölcsönös alkalmazhatóságot jelent. A fogalmak belső tartalmából ered, hogy egymást feltételező, egymást kiegészítő és egymást nem nélkülözhető feltételekről van szó. Olyan ez, mint az első amerikai–szovjet űrrepülés. A két űrhajó összekapcsolódásához ott is szükség volt egy köztes feltételre – egy dokkolórendszerre –, mely a közvetlen kapcsolódási pontok hiányában mégis megteremtette az összecsatlakozás lehetőségét.

A jövőbeni együttműködés és a majdani integrálódás szempontjából tehát elengedhetetlen feltétel a kompatibilitás és az interoperabilitás követelményének a megteremtése.

A kölcsönös cselekvés és működtetés követelményeinek területeit a NATO 1994-ben meghatározta, a partnerek tudomására hozta, és egyben felmérte a valós helyzetet, a lehetőségeket, valamint a szükséges teendőket. Az interoperabilitás képességéről és állapotáról ad helyzetképet a PfP tervezési és áttekintési folyamat (Planning and Review Process – PARP). A Magyar Köztársaság 1995 január 30-án készítette el válaszáat a kölcsönös működtetési (interoperabilitás) felmérésre.¹⁴

A dokumentum három fő részből áll:

I. Általános védelmi politika, védelmi és költségvetési tervek a következő PfP tervezési időszakra. Ezen belül:

- általános rendelkezések,
- honvédelmi politika és katonai doktrína,
- haderőtervezés,
- információk az előző költségvetési évről,
- költségvetési információk.

II. A Pfp-vel való együttműködési területekre vonatkozó nemzeti politika. Ezen belül:

a) *Politikai célkitűzések között* a dokumentum többek között leszögezi, hogy Magyarország elkötelezett az euroatlanti szolidaritás és együttműködés iránt, teljes mértékben osztja az Észak-atlanti Szerződésben rögzített célokat és alapértékeket. A békepartnerségben megfogalmazott célok összhangban állnak a Magyar Köztársaságnak az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez és az európai integrációs szervezetekhez való csatlakozási szándékával, mindezek mellett Magyarország konzultációt ajánlott fel a NATO-val arra az esetre, ha Magyarország területi integritását, politikai függetlenségét vagy biztonságát veszély fenyegetné.

b) *Az együttműködés alkotmányos, törvényi vagy politikai korlátai.* E fejezetben a dokumentum rögzíti, hogy az Pfp program keretében előirányzott célok elérésének nincsenek politikai korlátai az együttműködés tekintetében, majd részletezi azokat az alkotmányos és törvényi rendelkezéseket, melyek befolyásolják Magyarország tevékenységét a Pfp-ben.

c) *Pénzügyi előírások, és ezzel kapcsolatos korlátozások.* Az 1995-ös költségvetés 493 M Ft-ot biztosított a Pfp-együttműködésben a magyar IPP-ben lévő feladatok fedezetére. Kiderül e fejezetből, hogy a honvédelmi költségvetés egészének aránya az állami költségvetéséhez képest 1995-ben tovább csökkent, már 4% alá süllyedt, a GDP-hez viszonyított aránya mindössze 1,6%. A védelmi költségvetés több mint 90%-át a működtetési költségek emésztik fel.

d) *A nemzeti doktrína hatása a Pfp-együttműködésre.* Az ország biztonságának legfontosabb garanciája a politikai, gazdasági és katonai téren történő nemzetközi együttműködés. A Pfp-t – bár nem ad közvetlen biztonsági garanciákat – úgy tekintjük, mint egy fontos átmeneti megoldást, amely a gyakorlati együttműködés elmélyítésével hozzásegíti Magyarországot legfontosabb nemzeti stratégiai céljainak eléréséhez.

e) *A Pfp-együttműködést érintő nemzeti vezetési-irányítási előkészületek, intézkedések, eljárások, módszerek.* A fejezet előre jelzi a (későbbiekben már létrehozott) szervezeti elemeket az együttműködés gyakorlati végzésére:

- egy kormánybizottságot,
- a KÜM és a HM NATO-ügyekre szakosodott főosztályait,
- a Magyar Honvédségnél létrehozott munkabizottságot,
- a honvédvezérkar nemzetközi csoportfőnökségét.

f) *A jelenlegi és a tervezett felajánlások.* A fejezet táblázatban részletezi azon gyakorlóterek megnevezését és paramétereit, melyek a Pfp-gyakorlatokra rendelkezésre állnak.

III. *A Pfp keretein belüli közös műveletekre, kiképzésre és a gyakorlatokra rendelkezésre álló erők.* A Partnerség a békéért program céljára Magyarország elvben nyíltan rendelkezésre bocsátja fegyveres erőinek teljes skáláját. A fokozatosság elvére építve azonban intézményeket, erőforrásokat és létesítményeket jelöl ki. (A felajánlási dokumentum szellemében)

A NATO Partnerség a békéért programot irányító Politika–Katonai Bizottsága (Political–Military Steering Committee – PMSC) 1995. 4. 18-án elkészítette a Magyarországra vonatkozó tervezési és áttekintési értékelését.¹⁵

A vázlatos értékelés szerint Magyarország nagyon pozitív választ adott a PfP interoperabilitási felmérésre és nagyra értékeli, hogy készen áll jelentős szárazföldi és légi erőt a PfP-tevékenységekre rendelkezésre bocsátani. Az értékelés ugyanakkor kijelenti, hogy a rendelkezésre bocsátott erők NATO-szövetségesekkel való interoperabilitása több tekintetben korlátozott – melynek néhány vonatkozását Magyarország is elismerte és amelyeket a jövőben az interoperabilitási célkitűzések keretén belül kezelni kell. Ezek az azonosított korlátok elsősorban a híradó berendezések és eljárások interoperabilitását, a nyelvi képzést, az összekötő csoportokkal kapcsolatos helyzetet, az üzemanyagok különbözőségét és a navigációs eszközök alkalmazhatóságát érintik. Az értékelés végül leszögezi, hogy az interoperabilitási hiányosságok részletes feltárására és folyamatos megoldására a későbbiekben sor fog kerülni, amely jelentős mértékben növelni fogja a magyar fegyveres erők együttműködési képességét a békepartneri tevékenységekben. Végezetül az anyag tizenöt pontban sorolja fel a legsürgősebb teendőket.¹⁶

A magyar fél figyelembe vette a NATO által megjelölt interoperabilitási célokat és az 1996-ra tervezett Egyéni Partnerségi Program központi elemeként kezeli a kijelölt egységek együttműködésre alkalmassá tételét. Ezek szerint Magyarország az 1995–97-es tervezési periódus végéig vállalta a NATO által meghatározott interoperabilitási célkitűzések teljesítését.

Magyarország a PfP együttműködési célokra felajánlott szárazföldi erőket hosszabb távon olyan gyorsreagálású kötelékké kívánja fejleszteni, amelyek minősége, mennyisége és harckészültségi szintje elégséges egy korlátozott célú váratlan támadás elhárításához, valamint egyéb – nem háborús – feladatok ellátásához. Ennek alaptípusa a gépesített dandár lenne. 1997-től ezek a kötelékek 30 napos készenléti idővel békefenntartó műveletekre is rendelkezésre fognak állni. A csapatok hat hónapig terjedő településre lesznek alkalmasak.

Az interoperabilis katonai szervezet megteremtése érdekében, figyelembe véve a NATO-dandárokkal szemben támasztott követelményeket, valamint alkalmazásuk irányelveit és szervezeti struktúráját, *legalább egy olyan dandárt kell kialakítani, amely képes végrehajtani egy NATO-dandár várható feladatait.*

Ennek megfelelően ennek a dandárnak képesnek kell lennie a békekiképzés, a válságkezelés (mozgósítás nélkül) visszamaradó állományával a mozgósítás feladatai, illetve háborúban önállóan vagy más alárendeltségben harcászati feladatok végrehajtására. A NATO-tagság esetén ez a dandár lehet az egyesített parancsnokság alárendeltségébe kijelölt nemzeti kontingens alapja.

Bár a tanulmány a NATO bővítéséről leszögezi, hogy a jövőben új tagok számára nem követelmény a NATO-val való teljes mértékű interoperabilitás megteremtése a szövetséghez való csatlakozás előtt (lásd: Spanyolország esete), mégis egy működőképes és hiteles szövetség szempontjából alapvető bizonyos minimális követelmények teljesítése. *A minimumkövetelmény az interoperabilitás útján a haderő kompatibilitásának megteremtése a különböző kapcsolódási pontokon.*

A haderő bizonyos mértékű kompatibilitása azt jelenti, hogy *szükség van szel-*

lemi, strukturális és alkalmazási kompatibilitásra, melyek közül a rendelkezésre álló idő, a humán-, valamint az anyagi erőforrások tekintetében a szellemi kompatibilitást soroljuk az első helyre.

A szellemi kompatibilitás tartalmazza az elvek és eljárások azonosságát, a tervezési és elhatározásmeghozatali rendszerek összehangolását, a kommunikáció és együttműködés lehetőségének megteremtését, a szervezési, a felkészítési és az alkalmazási rendszerek adaptálását.

A szellemi kompatibilitás a leginkább időigényes és legkevésbé költségigényes terület, melynek kulcstényezője a humánszektor, a humán erőforrás átalakítása.

Mi a jelentősége a humán erőforrásnak a szellemi kompatibilitás szempontjából?

A humán erőforrás – azaz a tudások és értékek – minősége, valamint az e mögött állók magatartása – azaz az attitűdök és elkötelezettségek – stratégiai értelemben prioritást élvez az euroatlanti integráció kérdésében, hiszen kezdeményezője, előfeltétele, hajtóereje és végrehajtója lehet az összes többi összetevő kompatibilitásának. Így tehát az integráció interoperabilitási és kompatibilitási cél- és feladatrendszerének megoldása olyan elengedhetetlen lényegi elem, melynek megvalósulása önmagában is döntő tényező, de funkcionálása alkalmasint más típusú kompatibilitások esetleges hiányait is áthidalhatja.

A humán erőforrás stratégiai prioritását az is alátámasztja, hogy a humánszektorba történő beruházás megtérülésének aránya a legmagasabb lehet, és hatásai túlmutathatnak a védelmi intézményrendszeren.

A humán erőforrás-centrumú szellemi kompatibilitási folyamatnak az alábbiakra kell kiterjednie:

- az eljárási harmonizációra, amely magába foglalja a biztonságpolitikai, doktrinális, hadászati, hadműveleti, harcászati eljárások, elvek megismerését, adaptálását, oktatását;
- a megfelelő szakmai színvonalú figyelő- és információfeldolgozó rendszer működtetésére, amely felismeri, elemzi és feldolgozza a nyugati védelmi rendszer standardmegoldásait, fejlődési trendjeit és előrejelzi a várható fejlődési tendenciákat;
- különleges innovatív és adaptív vezérlő rendszer létrehozására, mely képes a hazai viszonyokra épített reális fejlesztési stratégiákat kidolgozni;
- színvonalas operatív végrehajtó rendszerek létrehozására, melyek képesek megoldani a modernizációt szolgáló változtatásokat;
- a közvetlen kommunikáció biztosítása céljából széles körűvé tett idegen nyelvi képzésre és továbbképzésre;
- a tervezés és kiképzés terén alkalmazott interoperabilitást szolgáló megoldásokra;
- a csapatok vezetésére és ellenőrzésére, a kommunikáció, az informatika, a térképészet és híradás területén átvett fogalmi rendszerekre és módszerekre;
- a jogszabályok belső és külső harmonizációjának megteremtésére;
- az alkalmazott eszközök paramétereinek és szabványainak meghatározására;
- az ellátás és biztosítás gyakorlatának a korszerű logisztika elvárásai szerinti átalakítására.

A strukturális kompatibilitás a szellemi kompatibilitást követő, arra épülő folyamat, mely kiterjed a haderő szervezeti-vezetési rendjének átalakítására, az alkalmazott technikai

eszközök kiválasztására. A strukturális kompatibilitás azt jelenti, hogy a haderő demokratikus, politikai-jogi irányítása és ellenőrzése, szervezeti felépítése, vezetési tagozódása, az egyes felelős beosztású vezetők kompetenciája, az irányított és vezetett csapatok mérete, szervezete és felszerelése ugyanazon a fogalmi rendszeren belül hasonló szisztéma szerint épül fel.

A strukturális kompatibilitás nyilvánvalóan a leginkább forrásigényes feladat, és ebből kézenfekvően következik, hogy meglehetősen időigényes is. Megteremtése az 1995-ben elhatározott, és 2005-ig tervezett haderőreform keretében fog végbemenni fokozatonként és részenként.¹⁷ Nagy valószínűséggel prioritást fognak élvezni az irányítást és vezetést, a NATO-val való kapcsolattartást és a tervezést szolgáló területek, valamint a NATO-PfP-együttműködésre kijelölt katonai alakulatok, úgymint:

- a honvédevezérkar új funkcióinak, struktúrájának és feladatrendszerének a kialakítása,
- a haderőnemi vezetési rendszerek,
- a légi irányítás, híradórendszer, logisztika,
- a katonai felsőoktatás reformja,
- az együttműködésre kijelölt csapatok átszervezése, felszerelése, kiképzése.

Megjegyzendő azonban, hogy a strukturális, illetve technikai kompatibilitás nem jelenti a korábbi szervezetek és eszközök teljes körű leváltását. Mivel a struktúra, a felszerelés, a felkészítés és a kiképzés a NATO-ban mindenkor és mindenhol nemzeti hatáskör, ezért a követelményrendszer a kapcsolódási pontokra, minimumfeltételekre terjed ki a közös alkalmazhatóság érdekében.

Az alkalmazási kompatibilitásnak két oldala van. Az egyik az, hogy az átalakulási folyamatban lévő NATO milyen stratégiai és napi célokat tűz ki, milyen lesz a jövőbeni szerepvállalása és milyen feladatok elvégzését várja el tagországaitól és a partnernemzetektől. A dolog másik oldala az, hogy az adott országnak milyen státusza van a NATO-hoz viszonyítva, és ennek megfelelően mit vállal magára.

Az alkalmazási kompatibilitás részlegesen, majd egyre teljesebben akkor valósítható meg, ha a szellemi és a strukturális együttalkalmazhatóság legfontosabb feladatait már sikerült teljesíteni, illetve teljesülésük folyamatosan megoldott. E tekintetben döntő fontosságú a partnerségi tapasztalatok alapos feldolgozása és széles körű alkalmazása. Az euroatlanti integrációs feladatokat haderőnemenként, szervezetenként, fő területenként célszerű meghatározni: mi az, amiben a kompatibilitás elengedhetetlenül szükséges; mely szinteket kell együttműködésre alkalmassá tenni; mely területek azok, ahol elegendő csak a harmonizáció; melyek a mellőzhető területek, feladatok.

Az alkalmazási kompatibilitással kapcsolatos követelmények teljesítése során szem előtt kell tartanunk, hogy jelentős a költségkihatása, mivel magába foglalja a szakmai infrastruktúra kialakítását, logisztikai, szállítási, ellátási, híradó-, informatikai és fegyverzeti rendszerek bizonyos mértékű összehangolását.

A honvédevezérkar euroatlanti integrációs munkacsoportja

A Magyar Köztársaság 1995. évi Egyéni Partnerségi Programja szellemében a Magyar Honvédség parancsnoka 1995. október 15-i hatállyal létrehozott egy ideiglenes munkacsoportot azzal a céllal, hogy tanulmányozza a fejlett nyugati demokráciák hadseregeinek szervezeti, vezetési, felkészítési és fejlesztési rendszerét, az elemzé-

sek és tapasztalatok felhasználásával járuljon hozzá a haderő hosszú távú reformjához, valamint a NATO katonai szervezeteivel való együttműködéshez.

A munkacsoport 1996. január 1. óta a honvédevezérkar euroatlanti integrációs munkacsoport néven tevékenykedik, az alábbi fő célkitűzések szerint:

- a katonai vezetési elvek és módszerek megismerése, a parancsnoki elhatározás meghozatala és a törzsek munkája során alkalmazott eljárások elsajátítása;
- a szellemi kompatibilitás alapjainak megteremtése, majd kiterjesztése;
- a kommunikáció lehetőségeinek bővítése a hivatásos állomány idegen nyelvi készségének növelése;
- a békepartnerségi együttműködés tervezési és gyakorlati teendőire való felkészülés.

A fentiekben vázolt célokból kitűnik, hogy a munkacsoport létrehozásakor és feladatainak meghatározásakor az elméleti – esetenként tudományos igényű – elemzői, kidolgozó munkát került előtérbe, melyben a szellemi vonatkozású területek élveznek prioritást.

A munkacsoport tevékenységének kiemelkedő jelentőségű területei:

- a NATO biztonságpolitikai, doktrinális, stratégiai, hadművelleti és harcászati elveinek elemzése, feldolgozása és az ügyrendi harmonizációval való összehangolása;
- a katonai nyelvezet elsajátítása, a használatos fogalmak pontos tartalmának feltárása;
- harcászati eljárások megismerése;
- a kölcsönös együttműködés (interoperabilitás) megteremtése a kiképzési és a tervezési rendszerben;
- a vezetési szintek és vezetési szervek funkcióinak és struktúrájának megismerése;
- a vezetés, az irányítás, a híradás, a térképészeti rendszerek elemzése, a kommunikációs eszközök és a komputerezáció megismerése;
- a NATO-szabványok megismerése, hazai alkalmazási lehetőségeinek feltárása;
- a jogi harmonizáció előkészítése;
- együttműködési készség megteremtése a békefenntartó tevékenységben.

A munkacsoport megszervezésekor az volt a szándék, hogy a létrehozott szervezet a katonai tevékenység teljes spektrumát átfogja, és működése egyidejűleg az egész Magyar Honvédség érdekeit szolgálja. Ezt úgy lehetett elérni, hogy a hadsereg minden fontosabb szervezete (haderőnemi parancsnokságok, vezérkar, főcsoportfőnökségek, csoportfőnökségek, szolgálati ágak, tanintézetek) olyan szakembereket delegált a munkacsoportba, akik magas szinten képesek elemezni a szakmai problémákat, és azokból alkalmazható következtetéseket levonni.

A munkacsoport jelenlegi létszáma 45 fő. Ez az állomány szakmai irányító törzsre (7 fő), adminisztratív törzsre (5 fő) és szakbizottságokra (6 szakbizottság, 33 fő) tagozódik. Az állományban számos, magas rendfokozatot elért katona szolgál (5 ezredes, 18 alezredes) és a tudományok is jól vannak képviselve: 5 PhD (hadtu-

domány, politológia, egészségügy), valamint 7 mérnök. A résztvevők közül 39-en végeztek el különféle NATO- vagy nemzeti (külföldi) tanfolyamot és általános az idegen nyelv ismerete (angol, francia, német, orosz).

A munkacsoport struktúrája

Munkacsoport-vezető
A munkacsoport törzse
Szakbizottságok

A stratégiai feladatok végrehajtása érdekében célszerűnek látszott a szakbizottságok feladatainak kialakítása, a NATO magasabb vezetési struktúrái és funkciói szerint

1. számú (humán-, tanintézeti) szakbizottság:

- a NATO- és a nemzeti hadseregeknél használatos humánpolitikai elvek, az erőforrás-gazdálkodás, a vezetővé formálás eljárásainak elemzése;
- karrierlehetőségek vizsgálata, a pályakép alakításának módszere és gyakorlata;
- a tanintézeti képzést szolgáló ismeretek feldolgozása, felhasználása;
- a társadalmi nyilvánosságot, a tömegkommunikációs igényeket, a katonai szervezetek arculatformálását szolgáló tevékenység módszereinek vizsgálata, megoldási módozatok kidolgozása.

A 2. számú szakbizottság (később kerül felállításra)

3. számú (hadműveleti, kiképzési) szakbizottság:

- NATO-szakmai integrációs törekvéseinket segítő hadműveleti, kiképzési és haderőnemeket érintő szabványok, szakutasítások és más dokumentumok gyűjtése, tanulmányozása, szakmai elemzése és azok adaptálási feladatainak előkészítése;
- a parancsnokok és a törzsek felkészítésével, a hadműveleti, harcászati elvekkel kapcsolatos tapasztalatok feldolgozása és közreadása;
- a NATO katonai integrációs követelményei megfogalmazódásának figyelemmel kísérése és a PARP folyamatban részt vevő alakulatok felkészítésének segítése.

4. számú (logisztikai) szakbizottság:

- a NATO logisztikai rendszabályainak megismerése és feldolgozása, a követelmények és szabványok elsajátítása és adaptálása;
- a szakági utasítások átvétele, elemzése, megoldási módozatok feltárása;
- az MH logisztikai szervezeteinek felkészítése a szerződésekből vállalt kötelezettségek teljesítésére (IFOR, PfP – PARP, nemzetközi gyakorlatok).

5. számú (haderőfejlesztés és interoperabilitás) szakbizottság:

- a haderőreform hosszú távú koncepciójának megvalósításához való hozzájárulás;
- a különböző vezetési szintek (vezérkarok, törzsek) funkcióinak, struktúráinak elemzése, hazai alkalmazhatóságának vizsgálata;
- a PARP folyamatban kijelölt alakulatok átalakításához és felkészítéséhez elméleti és gyakorlati segítségnyújtás;
- a PARP-ban megjelölt interoperabilitási területekhez tartozó ismeretek és megoldási lehetőségek összegyűjtése, javaslatok kialakítása.

6. számú (katonai vezetési) szakbizottság:

- a katonai vezetés filozófiájának és korszerű gyakorlatának megismerése, feldolgozása;
- a katonai közigazgatás és adminisztráció fejlesztési lehetőségeinek vizsgálata;
- a háborús és békevezetés rendjének a vizsgálata, valamint az azt biztosító híradós és informatikai eszközök kompatibilitásának elősegítése, a különböző vezető szervek interoperabilitása érdekében;

A szakbizottságok feladatai:

- az érkező dokumentumok elemzése, feldolgozása, adaptálásra előkészítése;
- mindazon tevékenységek végzése, melyek hozzájárulnak a csapatok és szervezetek időszzerű felkészítéséhez;
- a stratégiai főirányokat szolgáló, tudományos igényű megfogalmazott értékelések, kidolgozások, tanulmányok elkészítése.

A különböző forrásokból rendelkezésre álló anyagok (hatályos NATO-szabványok – STANAG-ek és szabályzatok, tankönyvek, jegyzetek és kéziratok, nemzeti anyagok) tanulmányozása, és használhatóságuk eldöntése után magyar nyelvre fordítása.

A munkacsoport szakbizottságai az illetékes szakmai (helyi) szervezettel napi közvetlen munkakapcsolatban vannak, hiszen a munka tartalmára vonatkozó igényeket a küldő szervezet (helyi) bizottsága határozza meg, illetve hasznosítja hosszú távú stratégiai tevékenységében.

Mind a munkacsoport szakbizottságai, mind pedig a helyi bizottságok felett a szakmai felügyeletet az illetékes (helyi) szervezet parancsnok(főnök, vezető)helyettese végzi. Ezen személyek együttese, kollektívája látja el az Euroatlanti Integrációs Munkacsoport irányító testületének tisztét. Az irányító testület létszáma 18 fő, és kéthavonta egy alkalommal ülészik. Az üléseken az irányító testület tagjai a munkacsoport szakmai törzsével, a szakbizottságok vezetőivel és a megbízott szakemberekkel áttekintik az elvégzett munkát, a kitűzött célok teljesülését, és javaslatokat tesznek a további tevékenységre vonatkozóan. Ebből látszik, hogy az irányító testületnek a munkacsoport egészére nézve nem adminisztratív irányítói, hanem konzultatív jellege van.

A szakbizottságoknál termelt és felhalmozott tudásanyag képezi azt az ismeretbázist, mely az Egyéni Partnerségi Programban felajánlott és később pontosított csapatok és szervezetek tervezési és áttekintési folyamat (PARP) követelményei szerinti felkészítését szolgálja.

A munkacsoport a múlt év októberi megalakulásától ez év február végéig

- a) végrehajtotta saját önszerveződését és szellemi feltöltődését;
- b) megteremtette a munka végzéséhez szükséges stratégiai és napi kapcsolatrendszerét;
- c) megkezdte az érdemi munkát (anyaggyűjtés, fordítás, feldolgozás, kiadványozás);
- d) előkészítette és megkezdte a parancsnoki és törzsfoglalkozások foglalkozásvezetőinek felkészítését.

Bár az integrációs munkacsoport működése nem tekint vissza hosszú időre, az ott folyó szakmai munka érdekében a hasonló profilú és tevékenységű hazai és nemzetközi szervezetekkel mégis széles körű kapcsolatrendszert épített ki:

- az Országgyűlés részéről a Honvédelmi Bizottsággal, valamint az Euroatlanti Információs Központtal;
- a kormányzati szervek részéről a Külügyminisztérium, a Belügyminisztérium, a Honvédelmi Minisztérium különböző főosztályaival és háttérintézményeivel;
- a nem kormányzati szervek, illetve a civil szervezetek részéről a Budapesti Közgazdaság Tudományi Egyetemen, valamint a Magyar Külügyi Intézettel és a Biztonságpolitikai és Honvédelmi Kutatások Központjával.

A nemzetközi kapcsolatok terén:

- NATO-országok katonai attaséival;
- a magyar összekötő csoporttal a partnerség koordinációs részlegnél Mons-ban;

- a magyar atlanti összekötő irodával Brüsszelben;
- a szövetséges erők szárazföldi parancsnokságával (LANDCENT, AIRCENT, AFCENT);
- a külföldön állomásozó magyar katonai attasékkal;
- a foglalkozásvezetők felkészítése érdekében dolgozó külföldi szakértőkkel.

Az integrációs munkacsoport eddig elvégzett feladatai:

- a beérkezett 536 STANAG tanulmányozása, feldolgozása. Lefordítottunk 181 anyagot;
- elkészült 19 dokumentum 3092 oldal terjedelemben, melyeket megküldtünk a szabályzatszerkesztőségeknek;
- a parancsnoki és a törzsfoglalkozásokra elkészült 36 előadás és háttéranyag;
- részt vettünk az IFOR keretében alkalmazott műszaki zászlóalj felkészítésében, valamint a Compact Guard '95 gyakorlat lebonyolításában;
- 5 NATO-nemzet vezérkari struktúrájának és feladatrendszerének elemzésével tanulmány készült a MHVK átszervezéséről;
- folyamatosan segítséget nyújtunk a békepartnerségi nyelvképzési központ és a regionális nyelvképzési központoknak;
- a szellemi kompatibilitáshoz szükséges alapvető témák, dokumentumok jegyzékének összeállítása, szakanyagok kutatása, gyűjtése.

Az eddig elvégzett feladatok tapasztalatai azt bizonyítják, hogy a munkacsoportnak hármas – egymással szorosan összefüggő és egymásra kölcsönösen ható – feladatrendszert és folyamatot kell szolgálnia: a haderő reformját, a modernizációt és az integrációt.

Ahhoz, hogy a munkacsoport ennek az elvárásnak megfelelően, olyan stratégiát kell kidolgozni, mely egyaránt és egyforma súllyal szolgálja a hármas folyamatot. A munkacsoport jelenlegi kapacitásait tekintve jelenleg három stratégiai főirány jelezhető ki. Ezek: *a Magyar Honvédség*

- a vezetési rendszerének korszerűsítéséhez való hozzájárulás;
- fejlesztését, korszerűsítését és interoperabilitási képességét előkészítő tevékenység;
- a személyzeti politikájának és gyakorlatának megreformálásában való részvétel.

A fenti hármas csoportosítás a munkacsoport főcsapásának irányát szabja meg, melybe természetesen beleértendő az összes kapcsolódó és járulékos területekhez tartozó információk feldolgozása és alkalmazása (kiképzés, tanintézetek, logisztika).

Mi indokolja a stratégiai irányok kijelölését?

- *Az első főirány* (a katonai vezetés és vezetési struktúrák) meghatározó jelentőségű a haderő polgári demokratikus kontrollja, törvényes működése, döntéshozatali rendszere, rugalmassága és gazdaságossága szempontjából. A vezetési elvek és gyakorlatok döntően határozzák meg a hadsereg intézményi jellegét, a társadalom intézményrendszereihez való viszonyát, a szervezeti cselekvés minőségét, a belső viszonyok alakulását. Ugyanakkor csak a korszerű vezetési rendszer képes kapcsolódni és együttműködni a NATO szervezetével és nemzeti haderőivel.

- A második főirány (haderőfejlesztés, interoperabilitás) szolgálja a haderő szervezeti, felkészítési és felszerelési átalakítását. Mindez magába foglalja az új tervezési rendszerek kialakítását, a Haderőreform–95 programban meghatározott átalakítási (csökkentési) célok elérését, valamint az együttműködésre kijelölt alakulatok készségének megteremtését. A kutatás és kidolgozás irányát a PARP-feladatok, és az interoperabilitási követelmények határozzák meg. A tevékenység középpontjában az Egyéni Partnerségi Programban ajánlott alakulatok és szervezetek állnak, melyek felkészítése egyben a haderőreform és modernizáció első lépéseit jelenti.
- A harmadik főirány (a humán erőforrás-gazdálkodás) meghatározását az indokolta, hogy egy korszerűsödő hadsereg nem nélkülözheti a korszerű személyzeti politika és gyakorlat megteremtését.

A feltételek teljesülése esetén minden biztosíték meglesz ahhoz, hogy az integrációs munkacsoport eredményesen szolgálja hazánk euroatlanti csatlakozásában megvalósuló össznemzeti érdekeit.

JEGYZETEK

1. A Magyar Gallup Intézet a Honvédelmi Minisztérium megrendelésére 1995. december 14. és 17. között közvélemény-kutatást folytatott. Eredményét „A közvélemény a NATO-tagságról 1995 decemberében, Budapest 1996. január című anyagban összegezte. Az idézett adatok innen származnak (a tanulmány nem publikus).
2. Kádár Béla: Az európai integrálódás időzítése és következménye – Valóság, 1996. 1. szám
3. Ugyanott
4. Hargita Árpádné: Magyar–EK társulási szerződés (Európai megállapodás) és a csatlakozásra való felkészülés – Európa Zsebkönyv, Budapest 1995. 174–186. old.
5. Gazdag Ferenc: Biztonságpolitika, honvédelem 1990–1994. – Magyarország Politikai Évkönyve, 1995
6. A Magyar Köztársaság biztonságpolitikai alapelvei – Külügyminisztérium, Budapest, 1993. 4. szám
7. A Magyar Köztársaság honvédelmi alapelvei – Külügyminisztérium, Budapest, 1993. 9. szám
8. Tanulmány a NATO bővítéséről – 1995. szeptember, Brüsszel (nem publikus)
9. Ugyanott
10. Honvédelmi Minisztérium NATO és Multilaterális Együttműködési Önálló Főosztály: A NATO Partnerség a Békéért kezdeményezés dokumentumai – Budapest, 1994 (bizalmas)
11. Gyarmati István: Magyarország biztonságpolitikai helyzetének alakulása 1993-ban – Magyarország Politikai Évkönyve, 1994
12. A HM NATO-főosztály idézett dokumentuma, 17 old.
13. A Magyar Köztársaság és a NATO közötti Egyéni Partnerségi Program – Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet: Védelmi Tanulmányok – különszám, Budapest, 1995
14. Magyar Köztársaság: Válasz az átfogó PFP kölcsönös működtetési (interoperabilitás) felmérésre PFP (PMSC) — D (94) 12. 1995. január 30. (nem publikus)
15. PFP Tervezési és áttekintési folyamat. Tervezési és áttekintési értékeléstervezet. Magyarország. PFP (PMSC) W (95) 15. 1995. április 18. (nem publikus)
16. Ugyanott
17. A fegyveres erők reformja – Magyar Köztársaság Honvédelmi Minisztérium sajtóiroda kiadványa, Budapest 1995

Háber Péter

A haderőépítés néhány általános elvi kérdése

Az államok – amelyeknek alapvető funkciói közé tartozik szükség esetén a fegyveres küzdelem előkészítése és megvívásának vezetése – politikájuk részeként kialakítják azokat az elveket, nézeteket, amelyek meghatározzák katonai céljaikat, s azok elérésének feltételeit és módjait. Mindezek együttesen különböző elnevezéssel – katonai stratégia, hadászati elgondolás, védelmi alapelvek, katonai koncepció vagy katonai doktrína stb. – rendszerbe foglalva alkotják az adott állam katonai programját.

A pluralizmus viszonyai között minden politikai párt, csoportosulás kialakítja nézeteit, álláspontját a katonai védelmi kérdésekben is. Ezek szükségszerűen eltérnek egymástól. A védelmi, katonai kérdések fontossága azonban megköveteli, hogy azok megoldásában konzekvensen egy konszenzuson alapuló, az egész nemzet általános érdekeinek legjobban megfelelő koncepció érvényesüljön.

A honvédelem és a honvédség átalakításának viszonyai között tehát különösen megnőtt a jelentősége annak, hogy az állam katonai céljai és szándékai mindenki előtt világosak legyenek. Ez még akkor is így van, ha országunk NATO-tagsága esetén a katonai kérdésekben a szövetség hadászati koncepciója lesz a mérvadó.

Ebből kiindulva mind a Honvédelmi Minisztérium, mind a honvédvezérkar tudományos munkaterve tartalmaz olyan kutatási témákat, amelyek a katonai doktrína tételeinek összefoglalását irányozzák elő. A szerző által vezetett munkacsoport kísérletet tett arra, hogy rendszerezze, összefoglalja azokat az alapvető tételeket, amelyek egy katonai doktrína alapját alkotják. A cikkben foglaltak nem mindenben egyeznek szükségszerűen a hivatalos véleményekkel, a szerző és munkacsoportja egyéni nézeteit tükrözik. A szerkesztőbizottság is vitacikknek tekinti az írást, és várja az olvasók hozzászólását.

Az állam viszonya a haderő alkalmazásához

A Magyar Köztársaság biztonság- és honvédelmi politikájának – következésképpen katonai doktrínájának – középpontjában az ország békéjének megőrzése, az ország elleni háború és fegyveres konfliktusok kialakulásának megakadályozása áll. Ennek megfelelően Magyarország elutasítja a háborút, mint a nemzetek közötti viták megoldásának eszközét, és tartózkodik a más államok függetlensége vagy területi épsége ellen irányuló erőszak alkalmazásától, illetőleg az erőszakkal való fenyegetéstől.

Ez a tétel – amelyet az alkotmány rögzít – egyértelműen kifejezi a Magyar Köztársaság háborúellenességét és azt, hogy politikájának középpontjában a béke megőrzése áll, a katonai erőt az országvédelem legvégső eszközének tekinti.

A Magyar Köztársaságnak egyetlen állammal szemben sincsenek területi követelései és nincsenek olyan külpolitikai céljai, amelyek érdekében – preventív céllal – katonai erő szándékozik alkalmazni.

Ezzel összhangban fogalmazza meg a biztonságpolitikai alapelvek, hogy – nemcsak a Kárpát-medencében, de az egész közép- és kelet-európai térségben – elutasítjuk mind a meglévő határok erőszakos megváltoztatását, mind a lakosság etnikai összetételének bármilyen eszközzel történő mesterséges megváltoztatását. A honvédelmi alapelvek pedig rögzíti, hogy Magyarország figyelembe veszi szomszédainak jogos biztonsági érdekeit. Nem kíván olyan katonai vagy egyéb lépést tenni, amely bárkit fenyegetne. Minden tőle telhetőt megtesz azért, hogy területéről és légtéréből, illetve azon át ne indulhasson agresszió más országok ellen.

A fentiekből az is következik, hogy Magyar Köztársaságban katonai erőszak kezdeményezése bármelyik ország ellen alkotmányellenesnek minősül.

Ugyanakkor a szomszédos országokkal megkötött és megkötendő alapszerződések elleni szélsőséges megnyilvánulások felhívják a figyelmet arra is: indokoltnak látszik a fenti elvek megerősítése oly módon, hogy az új alkotmány a háborúellenességet ne csak elutasítással és tartózkodással, hanem a támadó háború tilalmával is kifejezze. Úgy ítélt meg, hogy nagymértékben erősítené Magyarországnak a térségben betöltött stabilizáló szerepét, ha az új alkotmány – a német alkotmányhoz hasonlóan – alkotmányellenesnek és büntetendő cselekménynek deklarálná az olyan cselekedeteket, amelyek támadóháború viselését készítik elő, illetve alkalmasak arra, hogy megzavarják a népek együttélését.

A biztonság komplex felfogása és tényezői, a katonai erő helye és szerepe

A Magyar Köztársaság a biztonság megteremtésében és fenntartásában nem a katonai erőnek tulajdonít elsőséget, a biztonság külső feltételeit elsősorban politikai, diplomáciai, gazdasági és más, nem katonai eszközökkel teremti meg. Szükségesnek tartja azonban, hogy a biztonság belső feltételeként és végső eszközeként az ország megfelelő katonai-védelmi potenciállal rendelkezzen.

Az aktív biztonságpolitika mellett nélkülözhetetlennek tartja a honvédelmet, amely a biztonság katonai hátterét, garanciáját adja. Ezt annál inkább is elengedhetetlennek ítéli meg, mert a kihívásoknak és veszélyeknek megfelelő védelmi reagálóképesség hiánya önmagában is kiválthat biztonságunkat veszélyeztető helyzeteket, s a katonai tényező gyengesége csökkenti a biztonság többi tényezőjének hitelét.

Az alkotmányos alapelvek közül a katonai erőnek a biztonság- és honvédelmi politikában elfoglalt helyzet, szerepét illetően kiemelkedően fontos, hogy az alkotmány meghatározza az állam védelmi funkcióját. Ebben kifejezésre jut a biztonság- és a honvédelmi politika két, egymást kiegészítő alapelve: egyfelől a nem katonai eszközök alkalmazása, másfelől a honvédelem megszervezése és a szükséges méretű katonai erő fenntartása.

A korábbi évszázadokban az államok a minél nagyobb katonai erő fenntartásában látták biztonságuk legfőbb garanciáját. A történelmi tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a katonai erőre épített biztonsági felfogás csak óriási katonai erőfeszítésre sarkall, de nem vezet eredményre. A tömegpusztító arzenálok létrehozása nemcsak hogy

nem növelte, inkább csökkentette a biztonságot és a világ egésze számára is állandó fenyegetést, háborús veszélyt jelentett.

Századunk utolsó harmadában egyre határozottabban fogalmazódott meg, hogy a *háború, vagyis a fegyveres erő napjainkra már alkalmatlan arra a szerepre, amit évezredek óta betöltött*: nevezetesen, hogy mint a politika eszköze a biztonság és a védelem megvalósításának *legfőbb eszköze* legyen. Ebben a felismerésbe elsőrendű szerepet játszott a tömegpusztító fegyverek felhalmozódása és óriási, a földi létet is kockáztató pusztítóképesége, illetve az, hogy a katonai erő a biztonság megvalósításában történelmileg nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, s az erőszakra és az erőszak alkalmazásának képességére alapuló biztonságpolitikai rendszerek előbb-utóbb mindig csődöt mondtak. Mindemellett a világ egyre romló ökológiai állapottából, a gazdasági egyenlőtlenségekből, a nemzetiségi és etnikai ellentétekből, a mind nagyobb méretű katasztrófákból olyan problémák származnak, amelyek – ha nem alakul ki összefogás megoldásukra – *a nukleáris háborúval egyenértékű veszélyeket jelentenek* az emberiség számára.

Bebizonyosodott tehát, hogy *a katonai tényező a biztonság megvalósításában nem lehet az elsőrendű, egyedüli elem, mert kizárólag a katonai erő egyetlen ország biztonságát sem képes garantálni*; együtt jár a szűnni nem akaró fegyverkezéssel, az arzenál szüntelen növekedési kényszerével; maga után vonja a katonai szembenállás folytonos erősödését; elvezethet az egyensúly felborulásához, s ezzel a biztonság megszűnéséhez s végül a háborúhoz. Mindebből adódik, hogy a biztonság fenntartásában a katonai erő helyett más tényezőknek kell előtérbe kerülniük.

E felismerések alapján alakult ki *a biztonság új felfogása*, amely szerint a biztonságot nem egyetlen tényező, hanem a politikai-diplomáciai, a gazdasági, az ökológiai, a jogi és humanitárius, a szociális és kulturális, valamint a katonai tényezők összessége határozza meg. Ez a biztonsági felfogás az országok politikai és nemzetközi jogi kötelezettségein, nemzetközi kapcsolatrendszerén és együttműködésén, a kölcsönös bizalmon, az alapvető érdekek egybeesésén, a haderők közösen meghatározott – és a lehető legalacsonyabb szinten megszabott – mennyiségi és minőségi mutatóin alapul.

Ennek a biztonsági felfogásnak megfelelően alakult ki *a biztonságpolitika, amelynek összetevői: a politikai-diplomáciai tényezők* (más államokkal való kapcsolatok, kapcsolatrendszerek kiépítésére, szövetségek, együttműködési szerződések létrehozására, továbbá a fegyverzetkorlátozás, a fegyverzet-ellenőrzés, a bizalmerősítő intézkedések kialakítására, valamint a vitás kérdések és konfliktusok békés rendezésére irányuló politikai-diplomáciai tevékenység); *a gazdasági tényezők* (az országok közötti gazdasági együttműködés folyamatosságának és zavartalanságának biztosítása); *az ökológiai tényezők* (a környezetvédelem összehangolása más államokkal); *a jogi és humanitárius*, valamint a szociális és kulturális *tényezők*; továbbá *a katonai tényezők* (a politikai tényezőkkel összhangban a katonai biztonság céljának, erőinek, feladatainak és működési módjának meghatározása).

Abban, hogy a katonai erőnek ma már nincs meg a korábbi prioritása – pontosabban, hogy a biztonság fenntartásában más tényezők kerültek előtérbe – az is szerepet játszik, hogy az egyes országok olyan nagyméretű haderőt, mint a múltban, ma már sem békében, sem háborúban nem képesek létrehozni.

A világ azonban nincs az „örök békére” megváltva. Miközben joggal hihető volt, hogy a Kelet–Nyugat közti ellentétek elenyészésével Európa biztonságát többé semmi sem fenyegetheti, s már egy valóban általános érvényű, hosszabb lélegzetű európai békerendszer áll az ajtók előtt, akkor a délszláv konfliktus, az Öböl-háború, a volt Szovjetunió felbomlásának drámai fejleményei egyértelműen megmutatták, hogy Európa biztonsága egyes régiókban a korábbiaknál is ingatagabb.

A biztonság és biztonságpolitika új tartalma ellenére sem téveszthető tehát szem elől, hogy a biztonság egyéb tényezői mellett a katonai tényező bizonyos szituációkban jelenleg is (és még hosszú ideig) mással nem pótolható szerepet tölt be a biztonság garantálásában. Ennek a katonai erőnek azonban – a biztonságpolitika fenti értelmezésében – más a rendeltetése, feladata, működése, mint korábban.

Jelenleg tehát a biztonságpolitikában – az ellentétes tendenciáknak megfelelően – kétirányú célok, elvek, tevékenységek ötvöződnek: egyesülnek benne a háború megakadályozására irányuló politikai tevékenységek és az országok, haderők, határozottan védelmi célzatú felkészítése a fegyveres küzdelemre. Ez egyben utal arra is, hogy a katonai tényező háttérbe szorulása csak relatív, és a biztonság megteremtésének és fenntartásának még hosszú ideig lesznek fegyveres erővel megoldandó feladatai, s e célból az államoknak katonai erőt kell létrehozni, fenntartani és adott esetben alkalmazni.

Csatlakozás a NATO-hoz és a semlegességgel kapcsolatos álláspont

A Magyar Köztársaság katonai doktrínájában meghatározó az az álláspont, miszerint az ország biztonsága – figyelemmel a térség instabilitására és az ország geostratégiai helyzetére is – garantáltan csak egy szélesebb, a térség országainak többségét magában foglaló biztonsági rendszeren belülről valósítható meg. Ezért a Magyar Köztársaság nem tartja követhető – az ország érdekeivel megegyező – útnak az ország semlegességének deklarálását, s ennek megfelelően politikai döntés született a NATO-hoz történő mielőbbi csatlakozás előkészítésére.

Hazánk biztonsági helyzetének egyik jellemzője, hogy Magyarország – sem földrajzi kiterjedésénél, sem lakosságának lélekszámánál, sem pedig gazdasági és katonai erejénél fogva – nem képes önállóan megbirkózni az új, kiszámíthatatlan és sokszor váratlanul jelentkező kihívások mindegyikével. Befolyásolja helyzetünket az a tény is, hogy a végbement európai változások következtében a keleti blokk perifériájáról a nyugati blokk perifériájára kerültünk át, mintegy áteresztő zónát képezve a „fejlett Nyugat” és a „szegény Kelet” között. Ez a zónális helyzet azzal a következménnyel jár, hogy mind a keleti, mind a nyugati szférában bekövetkező változások egyaránt közvetlenül érhetnek bennünket.

Ha figyelembe vesszük a kelet-európai térség instabilitásáról – mint veszélyforrásról – korábban kifejtetteket, akkor egyértelművé válik, hogy az instabilitásból eredő veszélyek elől nincs hova hátrálnunk, csak a NATO-ba. Az európai változások után kialakult geostratégiai helyzetünkben a semlegesség választása a nemzeti tragédia vállalásával lenne egyenlő: azzal járna, hogy felmorzsolódnánk a két zóna között.

A teljes jogú NATO-tagság elérése a Magyar Köztársaság katonai biztonsága területén gyökeres változást jelenthet. Ez természetesen a NATO szervezete által meghatározott követelményeknek való megfelelést is igényli. A teljes jogú NATO-tagsági viszony elnyerésének reális lehetősége van, de erre csak hosszabb idő után,

az ezredforduló táján kerülhet sor. Természetesen ez azt jelenti, hogy addig is megszakítás nélkül folytatni kell a csatlakozás feltételeinek megteremtésére irányuló munkát, mind a kül- és a belpolitika érintett területein, mind pedig a honvédségnél.

E törekvésnek felelt meg az elmúlt időszakban a NATO politikai és katonai szerveivel kialakított szorosabb kontaktus, az 1994-ben aláírt csatlakozásunk a Partnerség a békéért programhoz, majd a Magyar egyéni partnerségi program kidolgozása és hivatalos átadása, valamint az 1995. évi közös katonai rendezvények megtervezése és végrehajtása.

Mindezekon túl számunkra alapvető érdek a NATO-ba igyekvő környező országokkal is partnerségi programot megvalósítani. A ma még esetenként meglévő bizalmatlanságot le kell építeni, hiszen a NATO szervezetének bővítését – mint azt a szervezet főtitkára a NATO biztonságpolitikai konferenciáján is megerősítette – csak a rendezett (ezen belül rendezett katonai) kapcsolatok alapján álló országokkal képzelhető el.

A NATO Partnerség a békéért programja által felkínált lehetőségek aktív kihasználása megfelel annak a követelménynek, miszerint tovább kell bővítenünk a NATO katonai szervezetébe való integrálódás lehetőségeit. A költségek minimalizálását szem előtt tartva, a kampányszerűséget kerülve, fokozatos – és partnereink által méltányolt – erőfeszítéseket kell tennünk a magyar haderő NATO-kompatibilitásának megteremtésére. A közeledést a politikai szférával párhuzamosan, elsősorban a fegyveres erők civil irányítása és ellenőrzése tökéletesítésének terén, a nemzetközi katonai együttműködési készség és képesség fejlesztésével, békefenntartási kapacitásunk erősítésével érdemes szorgalmazni.

A NATO-hoz való csatlakozás feltételeinek megteremtéséhez ki kell használni a délszláv kérdés rendezésében, ezen belül a NATO bosznia-hercegovinai béketeremtő akciójában való részvételünket is.

A NATO bosznia-hercegovinai akciójának jelentősége ma még talán fel sem mérhető. Az akcióban a nemzetek közössége – összesen 25 ország – vesz részt. Ez azt is jelenti, hogy mindannyian olyan fenyegetőnek látták a délszláv háborút, ami rájuk nézve is – tehát európai, sőt globális méretekben – veszélyt jelent a biztonságra.

Ez nekünk is megmutatja, hogy milyen fenyegetéstől szabadulunk meg, ha sikerül megóvni a békét. Elsősorban ez teszi kötelezővé részvételünket. A „partnerre”, majd „szövetségessé” válás Magyarország számára hosszabb távra szóló történelmi feladatot jelent, amelynek megoldásában a béketeremtő akcióban való részvételünk az egyik fontos állomás lehet.

Mindemellett figyelembe kell venni: hogy – bár az európai és euroatlanti integrációs szervezetekbe történő teljes jogú tagságunk eléréséig hivatalosan deklarált, teljes körű biztonsági garanciarendszerre (konkrét katonai segítségnyújtásra) nem tarthatunk igényt – egy, a Magyar Köztársaság elleni fegyveres agresszió esetén mindenképpen számításba vehetjük az ENSZ és az európai integrációs szervezetek közvetett (politikai, diplomáciai) támogatását, a konfliktus megakadályozására irányuló aktív tevékenységét. A NATO hazánk területén létesített logisztikai bázisai már jelenleg is bizonyos közvetett biztonsági garanciát jelentenek azáltal, hogy bármely, a Magyar Köztársaság elleni támadó agresszornak számolnia kellene ezek létezésével.

A fentieket alátámasztja, hogy a Magyar Köztársaság geostratégiai helyzete különösen indokolttá teszi az euroatlanti integrációhoz való csatlakozást.

A Magyar Köztársaság geostratégiai helyzetét tekintve Európa olyan részén helyezkedik el, amelynek egy esetleges kelet–nyugati kontinentális konfrontáció esetén nincs ugyan elsődleges stratégiai jelentősége, de „köztes” helyzeténél fogva könnyen változhat ütközőállammá.

Az ország – mint a korábbi szovjet hadászati biztosítási zóna része és felvonulási területe – a nagyhatalmak szembenállásának csökkenésével arányosan veszített geostratégiai jelentőségéből. A szovjet csapatok 1991 júniusában befejezett kivonásával megszűnt az országnak a NATO délnyugati szárnyát veszélyeztető hídfőállás-szerepe, így az esetleges kelet–nyugati konfrontáció esetén nagyobb lehetőség nyílik az ország területe hadszíntérré válásának megakadályozására. Az ország geostratégiai jelentősége a délszláv konfliktus kapcsán felerősödött ugyan, ez azonban várhatóan nem lesz tartós.

Geostratégiai helyzetünk egy esetleges regionális konfliktus szempontjából kifejezetten kedvezőtlen. Országhatárunk, az északi és a déli határszakasz egy részének kivételével, természetes akadályokkal nem rendelkezik, a támadó megállítására alkalmas terepszakaszok csak az ország mélységében találhatók (a Duna, a Tisza, a Mátra és a Bükk, valamint a Dunántúli-középhegység). A terület nagyobb része nyílt, a gépesített és harcokocsi-kötelékek, valamint a légierő támadó tevékenységének kedvező.

Alapvető érdekiünk tehát, hogy az ország ellen reálisan számításba vehető veszélyeknek már a kialakulását megakadályozzuk. Erre igénybe kell venni a nemzeti és a nemzetközi politikai (diplomáciai) eszközöket és szervezeteket. Ehhez a legkedvezőbb lehetőség az euroatlanti integrációhoz való csatlakozás, s ezzel a „köztes helyzet” felszámolása.

Az euroatlanti biztonsági szervezetekhez – köztük a NATO-hoz – való csatlakozási szándékainkból és geostratégiai helyzetünk megítéléséből következik, hogy a Magyar Köztársaság a semlegességet az ország érdekeivel ellentétesnek, egyben gazdaságilag és katonailag megvalósíthatatlannak tartja.

Az ország anyagi teherviselő képességével összhangban levő haderőt!

A Magyar Köztársaság az ország teherbíró képességeivel összhangban építi honvédelmét. A katonai doktrína nem igényelhet nagyobb struktúrát a haderő számára annál, mint amelyet a gazdaság képes ellátni korszerű fegyverzettel, mert ellenkező esetben saját alapjait gyengítené.

A katonai doktrínának figyelembe kell venni, hogy a honvédség a jelenlegi nagyságrendben és struktúrában nem finanszírozható. Az országnak a korábbi méretű haderő fenntartásához és fejlesztéséhez – pontosabban átfegyverzéséhez – nincs meg a gazdasági ereje és képessége.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy az ország anyagi erőforrásai csak egy korszerűen felszerelt szárazföldi, valamint egy repülő- és légvédelmi hadtest nagyságrendű erő létrehozását és fenntartását, majd (a technikai eszközök elavulásának mértékében) folyamatos átfegyverzését teszik lehetővé.

Az átalakítás anyagi feltételeinek helyzetét mutatja, hogy a honvédelmi kiadások reálértéke öt év óta folyamatosan csökken és 1995-ben az 1988. évinek már csak 44%-a, továbbá hogy a tárca költségvetésének 1995-ben már csak 6%-a volt fordítható fejlesztésre (ez 1988-ban még 34%-ot, 1989-ben pedig 23%-ot tett ki). Ha mindehhez hozzávesszük, hogy az 1994-es választások idején valamennyi párt, de a régi és az új kormány programjában is az szerepel, hogy 1997-ig a honvédelmi kiadások

éves összegét nemhogy emelni nem tervezik, de még reálértéken tartani sem látják lehetségesnek, akkor egyértelműen doktrinális tétellé válik: a jelenlegi nagyságrendű, strukturájú hadsereg felfejlesztésére belátható ideig még csak gondolni sem lehet.

Ennek a doktrinális tételnek a másik oldala, hogy a honvédség átalakítását csak az újonnan létrehozott alegységek (gyorsreagáló, ENSZ-feladatokat ellátó stb.) számának növelésére és a védelemhez legszükségesebb mértékben fenntartott egységek fegyverzetének fokozatos lecserélésére lehet alapozni, a feleslegessé váló szervezetek egyidejű megszüntetése mellett.

A katonai doktrína arra épül, hogy az ország teherviselő képessége nem teszi lehetővé, hogy a honvédség létszáma békében meghaladja a népesség 0,6%-át. Ezért az Országgyűlés meghatározta, hogy a békelétszám 1998-ra 60 000 főre csökkenjen, s olyan haderő jöjjön létre, amelynek finanszírozását az ország gazdasági ereje lehetővé teszi.

A honvédség állományarányainak az Országgyűlés határozata szerint 1998-ra úgy kell alakulnia, hogy megközelítően az állomány 15%-a legyen tiszt, 18%-a tiszthelyettes, 54%-a sorkatona, 13%-a közalkalmazott. Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy a NATO-országok fegyveres erőinél más állományarányok vannak, így a Magyar Honvédségben továbbra is magasabb lesz a tisztek, s jóval alacsonyabb a tiszthelyettesek és a polgári közalkalmazottak aránya, mint egyes NATO-országokban. Ezért a hazai helyzet ezen a téren is további változtatást igényel.

A gazdasági – pontosabban védelemgazdasági – megfontolások egészében azt támasztják alá, hogy a honvédség átalakításának feladatait az országnak magának kell ugyan elvégeznie, de ezt egyedül, külső támogatás nélkül nem tudja megoldani.

Egy modern haderő létrehozása az eszközök sokaságát és óriási anyagi-pénzügyi ráfordítást igényel. Miután mi ezekkel a feltételekkel nem rendelkezünk, lévén, hogy anyagi feltételeink hosszú ideig kizárják a nagyarányú fegyvervásárlásokat, csak valamilyen „segítséggel” tudjuk a struktúraátalakítást végrehajtani, de így is csak hosszú idő alatt.

Tovább nehezíti a helyzetet, hogy nemcsak költségvetési forrásaink szűkösek, hanem az alapvető eszközök beszerzése tekintetében is másokra vagyunk utalva, mivel hadiiparunk a fő eszközök gyártását nem teszi lehetővé. Az átalakítás folyamata tehát a külföldi hadiipar termelési kapacitásától függ. Ez még akkor is hosszú évekre elhúzná az átalakítást, ha megfelelő mennyiségű pénztőke állna rendelkezésünkre. Ez is a struktúra lépcsőzetes átalakítását indokolja.

Nem feledkezhetünk meg szűkös építésberuházási kereteinkről sem. A modern fegyverzet, a vezetési eszközök elhelyezésére jól berendezett tárolóterekre van szükség, laktanyáink pedig igencsak régiek és felújításra szorulnak.

A fentiekből szükségszerűen következik, hogy hazánknak ezen a téren nem elszigetelten, hanem az európai államok közösségébe szervesen beilleszkedve kell építeni jövőjét, ami egyenlő azzal, hogy elemi érdeke az euroatlanti integrációba való mielőbbi betagozódás.

Az ország katonai biztonsága

A Magyar Köztársaságot – jelenleg és hosszabb távon – sem egy ellene indított háború, sem egy általános háborúba való sodródás valóságos veszélye nem fenyegeti. Mind globális, mind regionális viszonylatban reálisan léteznek azonban olyan veszélyforrások, amelyek maguk-

ban hordozzák a fegyveres konfliktusok veszélyét és szükségessé tehetik a biztonság egyes feladatainak katonai eszközökkel történő megoldását.

A biztonságpolitikai és a honvédelmi alapelveknek ezek a sarkalatos megállapításai – amelyek egyben katonai doktrínánk egészét is átszövik és a katonai technikai oldal tételeinek is kiindulópontjait képezik – az alábbi megfontolásokra épülnek:

a) Az 1980-as évek végén s az 1990-es évek elején végbement európai átalakulások – mindenekelőtt a Varsói Szerződés felszámolása, a Szovjetunió széthullása s a NATO, mint egyetlen szervezett és hadászatiilag ütőképes katonai erő fennmaradása – eredményeként Európában gyakorlatilag kizárható a kontinens egészére kiterjedő háború veszélye és lényegesen csökkent az államok közötti tradicionális fegyveres konfliktusok valószínűsége.

Környezetünkben egyetlen országnak sincs sem szándéka, sem képessége arra, hogy előre megtervezett és szervezett módon, váratlanul támadó háborút indítson hazánk ellen. Egyetlen országnak sincs területi követelése velünk szemben, s nem fűződik politikai érdeke ahhoz, hogy fegyveres úton kísérelje meg a közöttünk fennálló vagy kialakuló ellentétek rendezését. A szomszédos országok haderőinél általánosan deklarált célként szerepel a védelmi jelleg és a reagáló képesség erősítése, a kisebb, de korszerűbb haderő létrehozása. Meglevő katonai potenciáljuk egyenként – noha egy részük hozzánk képest mennyiségi fölényben van – nem biztosítja a támadó háborúhoz szükséges korszerű haderő létrehozásának és alkalmazásának feltételeit, támadó jellegű fegyverkezést pedig – amely szándékaik megítélésének objektív alapja – nem folytatnak.

Az európai nemzetközi biztonsági rendszernek – bár kialakítása nem a kívánatos mértékben halad előre – már jelenleg is van olyan hatása, amely fékezőleg hat az esetleges háborús szándékok realizálására: egy másik állam ellen indított támadó háború semmiképpen nem maradhatna – sem politikailag, sem katonailag – elszigetelt jelenség Európában, mert veszélyeztetné az európai békét és biztonságot, ennél fogva a nemzetközi közösség aktív reagálását váltaná ki.

Katonai doktrínánk kialakításánál szigorúan tartani kell magunkat ahhoz az alapelvezhez, hogy kerüljük el az ellenségképek gyártását. Államunk mindent megtesz annak érdekében is, hogy megakadályozza a térségben egy újabb fegyverkezési spirál kialakulását. Ezért a szomszédok megítélésének a lehető legnagyobb mértékben a realitásokon – objektív adatokon, tényeken – és nem szubjektív vélekedéseken kell alapulnia. Ha a felderítési adatok, tények a szomszédos országban nem mutatnak háborús készülődésre, akkor az egyes politikai csoportosulások hangja figyelmen kívül hagyható.

b) A térség országait korábban magába foglaló katonai tömb széthullásával felszínre kerültek azok a globális veszélyforrások, amelyeket eddig a nukleáris világháborútól való félelem háttérbe szorított és mellettük új veszélyforrások is keletkeztek. Ezekből olyan katonai, gazdasági, ökológiai és más jellegű lehetséges, illetve valószínű veszélyek jöhetnek létre, amelyekből nem megfelelő biztonságpolitikai kezelés esetén fegyveres konfliktusok alakulhatnak ki.

Ezek a veszélyforrások nem jelentenek minden időben és a régió, illetve az ország szempontjából folytonosan aktív és tényleges katonai veszélyeztetettséget, de mindegyikének van közvetett vagy közvetlen katonai vonzata. A belőlük kialakuló fegyveres konfliktusok nem törnek ki robbanásszerűen, hanem egy – a biztonsá-

ságpolitika által figyelemmel kísérhető – folyamatban jönnek létre. Terjedésük és hatásuk azonban egyre kiszámíthatatlanabb, mint ahogyan az is, hogy lokalizálásukhoz, felszámolásukhoz milyen erők részvétele szükséges.

A globális veszélyforrások önmagukban is szükségessé teszik, hogy a demokratikus államok – amelyek közösségébe Magyarország is igyekszik bekapcsolódni – megfelelő katonai potenciállal rendelkezzenek, és gazdasági teherbírásukkal összhangban békében is tartsanak fenn ütőképes katonai erőt.

c) A globális veszélyforrásokból eredő közvetett potenciális veszélyek mellett *olyan regionális veszélyek jelentkeznek, amelyek a környezet gazdasági és társadalmi instabilitásából, a demokráciába való átmenet nehézségeiből és ellentmondásaiból, az újonnan felszínre került, területi vitákkal is párosuló etnikai-nemzetiségi ellentétekből adódnak.* Ezek a veszélyek jellegükben eltérőek és többirányúak, ami nehezíti felismerésüket és hatásuk megítélését. Ugyanakkor újszerű problémákat vetnek fel, és kezelésük, elhárításuk is újszerű eljárásokat igényel.

Az országvédelem minden fontos kérdése az országunkat érhető veszélyekkel és azok megnyilvánulási formáival alkot szoros egységet. A veszélyek közül – jellege és hatása miatt – *primátusa a fegyveres típusú veszélyeknek van.*

A fegyveres típusú veszélyek csoportosításának viszonyítási alapjaként – a NATO- és más biztonsági értékelésekhez hasonlóan – a társadalom egészét érintő legsúlyosabb veszélyformát, a háborút, illetve annak küszöbszintjét célszerű tekinteni. Ennek megfelelően az országot érhető közvetlen és külső fegyveres veszélyek két csoportja különböztethető meg: *a háborús küszöb alatti és feletti fegyveres veszélyek csoportja.*

Miután Európában *nagy valószínűséggel kizárható a kontinensméretű, több ország részvételével megvívandó háború veszélye, az egyes államok közötti fegyveres konfliktus esetén is annak korlátozott, a háborús küszöb alatti, alacsony intenzitású formája lenne a jellemző, melyre általában a konfliktus eszkalációjaként kerülhetne sor.*

Számításba vehető veszélyforrások és veszélyek

A Magyar Köztársaság biztonsága ellen a fő veszélyforrást a környezet stabilitásának megromlása, a fő veszélyt pedig az ennek nyomán esetlegesen kialakuló korlátozott, háborús küszöb alatti, többségében nem állami szinten szervezett és vezetett külső fegyveres veszélyek, illetve konfliktusok jelenthetik.

A Magyar Köztársaság biztonsága szempontjából a valóságos veszély az, hogy a sok tekintetben instabil környezetünkből – a szomszéd országok területéről vagy területén keresztül – háborús küszöb alatti fegyveres behatások érhetik hazánkat. Ezek legfőbb jellemzője, hogy céljaikban, méreteikben, időtartamukban s az alkalmazott erők nagyságrendjét illetően is korlátozottak lesznek.

A térség országaiban lejátszódó átalakulási folyamatok következtében kibombázó polgárháborúk vagy az eredeti országhatárokon belül önállósult államok közötti összeütközésekből eredő veszélyek Magyarország számára katonai szempontból *különböző formákban nyilvánulhatnak meg.* Ezek közül a leginkább valószínűsíthetők az alábbiak:

- a polgárháborúból vagy helyi a összeütközésekből eredő harcselekmények *átcsaphatnak határainkon,* s – az adott ország részéről történő központi elha-

tározás és háborús szándék nélkül is – katonai veszélyeztetettségi helyzeteket hozhatnak létre;

- a határ menti fegyveres konfliktusok során nem zárható ki a külföldi csapatok magyar területre történő átsodródása vagy szándékos *behatolása üldözés, menekülés, átcsoportosítás céljából*;
- nem lehet kizárni *légi határaink véletlen, illetve szándékos* – esetleg provokatív – *megsértését*, továbbá a határaink mentén vagy hazánk légterében légi feldeírítések és figyelmeztető berepülések végrehajtását, valamint egyes objektumainkra – korlátozott célú – légicsapások mérését, nem kizárt az sem, hogy egy idegen állam megkísérli *országunk területét és légterét felhasználni* harmadik fél elleni harctevékenységre;
- fennállhat az ország közlekedési-szállítási, energiaellátási vagy hírközlési rendszere ellen irányuló *erőszakos akciók* veszélye, amely harmadik fél hadviselési képességét érintő tranzit meggátlására irányul;
- számolni kell továbbá a háborús küszöb alatti nem állami szintű erőszak egyéb formáival. *Félkatonai szervezetek, fegyveres csoportok* tranzit- vagy célországként szemelhetik ki Magyarországot. A térség dezintegrálódási folyamatai közötti, biztonságpolitikai eszközökkel kezelendő veszélyeztetettséget okozhat a szervezett és erőszakos eszközöket alkalmazó nemzetközi bűnözés;
- a szomszédos országokban jelentkező válságok nyomán megjelenő politikai és gazdasági *menekültekkel* kapcsolatos problémák hazánk katonai biztonságát is érinthetik. Az ebből eredő esetleges veszélyeket szem előtt kell tartani annak ellenére, hogy az európai átalakulás kezdetén jóslott, sokmillió nagyságú menekültáradat nem következett be;
- újabb veszélyforrás a *terrorizmus* és a nemzetközi szervezett bűnözés megjelenése hazánkban. Ennek megelőzésében és kezelésében való előrelépésünk megköveteli a nyugat-európai országokkal való hatékony együttműködést, tapasztalataik átvételét és hatékony idegenrendészeti eljárások kidolgozását.

A fenti – külső, lényegében a háborús küszöb alatti, többségében nem állami szinten szervezett és vezetett – fegyveres veszélyek *nem irányulnak az ország területének elfoglalására, vagy egyes területeinek tartós megszállására, céljaikban, méreteikben, időtartamukban és a működő erők nagyságát illetően is korlátozottak, területileg is lokalizáltak lehetnek*. Eszkalációjuk nincs kizárva, háborúvá való átalakulásuk azonban kevésbé valószínű.

A háborús küszöb feletti fegyveres konfliktus kialakulásának lehetősége azonban a katonai védelmi koncepcióban nem hagyható teljesen figyelmen kívül. Annak valószínűsége, hogy Magyarország háborús küszöb feletti, állami szinten tervezett és vezetett, váratlanul kirobbanó, hagyományos értelemben vett „nagy háború” *célpontjává* válik, rendkívül kicsi, környezetünkben jelenleg nincsenek is meg egy ilyen háború indításának feltételei. Ezért az ilyen háború fő veszélykénti figyelembevételére nem lenne reális. Ugyanakkor a *háborús küszöb alatti fegyveres veszélyeknél, a lokális és korlátozott jelleg mellett figyelembe kell venni az eszkalálódás lehetőségét*. Ha ugyanis a külső fegyveres csoportok akciói állandósulnak, méretei növekszenek, akkor a veszély állami szintű fegyveres konfliktussá is növekedhet. A kelet-közép-

európai helyzet negatív irányú változásai előidézhetnek ilyen helyzetet, de az ehhez szükséges feltételek megteremtése nem mehet végbe rejtetten, rövid idő alatt, s anélkül, hogy az elhárításukhoz szükséges intézkedések megtételére ne lenne idő és lehetőség.

A katonai stratégiai cél és a védelmi hadviselés jellemzői

A Magyar Köztársaság katonai stratégiai célja a védelem, s a biztonság katonai feladatait a védelmi hadviselés elvei szerint tervezi megoldani. Ennek értelmében a honvédelem és a hadügy minden területén kötelezően és konzekvensen a védelmi katonai doktrínának kell érvényesülnie.

Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy a doktrína nem irányozhat elő más országok ellen *sem támadó, sem preventív* fegyveres tevékenységet.

Az országot és fegyveres erőit alapvetően a hagyományos fegyverekkel vívott *védelmi hadviselésre* – mindenekelőtt az ország határainak, légtérének hatékony védelmére és a határ menti fegyveres konfliktusok gyors megoldására – kell képessé tenni.

A katonai védelem célja: az ország elleni külső fegyveres veszélyek visszatartása, vagy – ha ez nem jár sikerrel – visszaverése, az ország területi integritásának, szuverenitásának megőrzése, illetve helyreállítása, s mindezzel a konfliktusok megoldásának elősegítése politikai, diplomáciai eszközökkel. Az ország haderejének képesnek kell lennie a gyors és megfelelő erejű reagálásokra háborús küszöb alatti fegyveres konfliktusokban.

A katonai védelem – összhangban az ország alkotmányával és a Magyar Köztársaság által vállalt nemzetközi kötelezettségekkel – a haderő tevékenységét alapvetően csak az *országhatáron belül tervezi. A védelem valamennyi szomszédos országgal közös határszakaszra irányul*, ugyanakkor lehetővé teszi, hogy az agresszióval fenyegetett vagy megtámadott határszakaszon az erők és eszközök összpontosíthatók legyenek.

Katonai doktrínánk állást foglal a védelem megvívásának módját illetően, amelynek lényege – főként hadászati és hadműveleti szinten – annak meghatározása, hogy a védelem fő célját, a támadás megállítását, a támadó erejének megtörését s ezáltal a saját terület megtartását milyen módon lehet a leghatékonyabban elérni: előre kiépített állásvédelemre alapozott állóvédelemmel, vagy a védő csapatok manőverezőképességére alapozott *mozgékony védelemmel*, esetleg a kettő olyan kombinációjával amely magába foglalja a támadó késleltetésére irányuló rugalmas ellenállást, egyes terepszakaszok, objektumok szilárd (álló-) védelmét is, de a védelem célját tulajdonképpen *támadólagos tevékenységekkel – a főerővel végrehajtott gyors és határozott ellenlökésekkel, ellencsapásokkal – éri el.*

Katonai doktrínánk a védelem megvívásának problematikájában úgy foglal állást, hogy a doktrína védelmi – lényegében korlátozó – követelményei a hadászati célú és méretű tevékenységekre, a hadviselés módjára érvényesek, s nem vonatkoznak a harctevékenységek módjára, amelynek offenzívának – a mi körülményeink között különösen offenzívának – kell lennie.

Másként kifejezve: a védelmi stratégiához offenzív taktikát kell párosítani, a harcéljárásnak az aktív cselekvésre kell épülnie, amely a támadóénál később kezdődik ugyan, de elég korán ahhoz, hogy az agresszor határátlépésének pillanatában képes legyen azonnali csapást mérni a támadó erőkre. [A csapás kifejezéseket itt

nem a valamikori szovjet hadtudomány szerinti hadászati értelemben – pl. csapás-mérő csoportosítás – használjuk, hanem annak kifejezésére, hogy ennek a harcászati méretű „gyorsreagálásnak” (csapás tűzzel és élőerővel) a mi harctéri viszonyaink között valóban gyorsnak, határozottnak, célratörőnek és erőteljesnek kell lennie ahhoz, hogy célját elérje.]

A harc eljárás offenzív jellegének követelményét megerősíti, hogy mind a biztonságpolitikai, mind a honvédelmi alapelvek az agresszió visszatartására, elhárítására építenek és *nem számolnak az ország területén huzamosabb ideig tartó harctevékenységgel, illetve területveszteséggel.*

A védelmi hadászatnak és az annak keretében alkalmazott offenzív harcászatnak ez a felfogása a védelmi tevékenységek „klasszikus sorrendjét” is megváltoztatja:

- a hagyományos felfogás szerint védelemben a főerők szétbontakozva, állásokban, övekben terepszakaszokat, góccokat stb. védenek és – ha a védelem nem jár sikerrel – a második lépcsők, tartalékok hajtanak végre ellenlökéseket, ellencsapásokat az eredeti helyzet visszaállítása céljából;
- az offenzív felfogás szerint a harctevékenység a védő részéről nem az állásvédelemhez történő szétbontakozással, illetve a védőkörlet elfoglalásával, hanem *a betört repülő- és földi erőkre mért légvédelmi és légicsapással, illetve saját csapataink csapásával kezdődik, amelyet menetből (ha szükséges és lehetséges a helyőrségből) kell indítani, s a támadó ellenség erőit a határ mentén kell megállítani, harcképtelenné tenni, illetve visszaverni;*
- a harctevékenységek megvívásában fontos feladatok hárulnak a légierőre, amely továbbra is megtartja jelentőségét.

A csapatok alkalmazásának ez az elve biztosíthatja a gyors reagálást, a visszatartást és a terület megtartásának követelményét. A biztonságpolitikai és a honvédelmi alapelvek lényegében kisebb erejű támadó fegyveres tevékenységgel számolnak. Ez esetben a honvédség békében meglévő erői képesek lesznek olyan (ellen-) csapásra, amely visszaveti a határainkon betörni szándékozó ellenséges csapatokat.

Állásvédelemben való átmenetre csak akkor kerülhet sor, ha a fegyveres összeütközést hosszan tartó feszültségi időszak előzi meg, vagy ha fontosabb objektumok (körzetek) szilárd védelmét szolgálja.

Mindebből következik, hogy *a békében meglévő gyorsreagálási szárazföldi, repülő- és légvédelmi erők már a fegyveres konfliktus kezdetén elsősorban a betört ellenségre mért csapásokkal oldják meg feladataikat, szem előtt tartva az alábbiakat:*

- kis ország esetében a legnagyobb veszélyt a légi támadóeszközök jelentik, ezért a repülő- és a légvédelmi haderőnemnek már békében is kiemelt jelentőséget és fontosságot kell tulajdonítani;
- az országhatárokat átlépő ellenséges fegyveres csoportok ellen a honvédség csapatainak *a védelmi doktrína elvei* szerint kell tevékenykednie *azzal a céllal, hogy a betört ellenségnek a területmegtartására még időlegesen se legyen lehetősége, erői a lehető legrövidebb idő alatt az országhatáron túlra, vagy megsemmisítésre kerüljenek; az országhatáron az eredeti helyzet mielőbb helyreálljon, az eszkaláció lehetősége a lehető legkisebbre csökkenjen;*
- a védelem céljai *olyan harctevékenységeket tesznek szükségessé, amelyeket a védelmi doktrína keretei között elsősorban a magas fokú aktivitás – a betört ellenséges erők*

repülőekkel, tüzérségi tüzzel és élőerővel mért gyors csapásmérés – jellemez. Jellemzője továbbá a harcmódok gyors váltakozása: a mozgékony védelem, a találkozó-harc, a késleltetés alkalmazása és a gőcjellegű tevékenységek folytatása.

A védelmi hadviselés értelmezéséhez tartozik még az is, hogy a határ menti ütközetek támadólagos megvívásának – a betört ellenséges erők elleni csapás gyors végrehajtásának – hangsúlyozása mellett sem lehet a *védelmi elgondolásnak része a preventív csapás, vagy az országhatár átlépése a szárazföldi erőkkel sikeres ellencsapás után.*

A katonai doktrína szerint a honvédségnek a *határaink mentén kialakuló konfliktusok kezeléséből is részt kell vállalnia. A biztonság fenntartásának ilyen természetű katonai feladatait a honvédségnek úgy kell megoldania, hogy az ne súlyosbítsa a válságot, hanem korlátokat állítson, megelőzést jelentsen a válság súlyosabb formáinak kialakulásával szemben.*

A reális veszélyek és a védelmi felfogás elemzése alapján levonhatók az alábbi következtetések:

- az ország ellen reálisan számításba vehető külső fegyveres veszélyek alapján valószínűsíthető, hogy – adott esetben – határainkon csak kis létszámú fegyveres csoportok betörése várható;
- a határainkon átcsapó ellenséges fegyveres csoportokat a lehető leggyorsabb és leghatározottabb *katonai tevékenységekkel kell értelmetlenül tenni, és a határon túlra visszavetni;*
- ennek a katonai célnak az eléréséhez *támadólagos* harcmódot kell alkalmazni;
- a biztonság reális katonai feladatai ellátásához az országnak nem a nagy létszámú – a háborús küszöb feletti hadműveletekre tervezett és szervezett és a békelétszám háromszorosára növelhető – kerethadsereg, hanem kis létszámú, jól felszerelt, a fegyveres átcsapásokra gyorsan reagálni képes, mozgékony, nagy tűzerejű, légi támogatással is rendelkező, offenzív tevékenységekre alkalmas, professzionálisan kiképzett haderőre van szüksége;
- ezt a haderőt a határ menti fegyveres konfliktusok során betört ellenség elhárításának időszakára *sem szükséges lényegesen növelni, mozgósítással csak a legszükségesebb mértékben kell számolni, a csapatok békelétszámának a haditevékenységek idejére történő növelését pedig az ún. „visszabiztosítás” különféle módszereivel kell elérni;*
- mindez megkívánja a haderőrendszer felülvizsgálatát, illetve átalakítását és az önkéntes haderőrendszer fokozatos kiépítését, kezdetben a vegyes haderőrendszer alkalmazásával.

Az ország védelméhez szükséges haderő

A Magyar Köztársaság szükségesnek tartja, hogy az ország állandó jelleggel rendelkezzen az ország védelméhez szükséges, korszerűen felszerelt és ütközésképes haderővel.

A Magyar Köztársaság a *katonai biztonság* elérését és megőrzését – bár azt elsősorban politikai, diplomáciai, gazdasági és eszközökkel igyekszik elérni – az állam elsőrendű funkciói között tartja számon. Ebből következően a biztonság nem katonai tényezőinek működésében is alapvető feladatnak tekinti a katonai biztonság megteremtésének, megőrzésének elősegítését.

Azt a biztonságpolitikai alapelvet, miszerint „a biztonság komplex tényezői közül a katonai (tényező) jelentősége nagymértékben csökkent”, nem szabad úgy értelmezni, hogy maga a katonai biztonság is háttérbe szorult volna. Amikor a biztonságpolitika a katonai erő helyett a biztonság más tényezőinek előtérbe állítására törekszik, nem tévesztheti szem elől, hogy az államnak – ha meg akar felelni védelmi funkciójának – *folyamatosan építenie és készen tartania kell haderejét.*

A Magyar Köztársaság külső fegyveres támadás elleni katonai védelmére a Magyar Honvédség és a Határőrség hivatott. Alapvető kötelességüket az *alkotmány*, részletes feladataikat pedig a *honvédelmi törvény* határozza meg. Ezzel összhangban rendelkezésüket, funkcióikat és feladataikat az alábbiak szerint lehet megfogalmazni.

Az ország fegyveres erőit képező Magyar Honvédség és Határőrség a társadalom szerves része, a felső állami vezetés egyik fontos szervezete, eszköze, amelynek rendeltetése: a nemzeti függetlenség, az állami szuverenitás, az ország területi integritása, az állami érdekek és a nemzeti értékek katonai védelme s a vállalt nemzetközi (fegyveres) kötelezettségek teljesítése, amelyeket külső, belső és nemzetközi funkciók betöltésével valósít meg.

Külső funkciót a haderő az ország elleni külső fegyveres támadástól való visszatartás hitelességével, az állami vezetés kül- és biztonságpolitikája katonai erővel történő alátámasztásával; végső esetben pedig – az ország elleni agresszió esetén önállóan vagy szövetségben – az ország területének, lakosságának, anyagi és szellemi javainak fegyveres védelmével tölti be. (A visszatartást – mint a magyar honvédelmi politika egyik alapelvét – a honvédség jelenlegi és tervezett méretei, nagyságrendje figyelembevételével úgy kell értelmezni, hogy azon nem a katonai erővel történő elrettentés értendő, hanem annak a politikai szándéknak – akár már előzetesen történő – deklarálása, amely a potenciális agresszor részére egyértelművé teszi, hogy a Magyar Köztársaság eltökélt és kész katonai erő alkalmazásával is az ország szuverenitása és területi integritása megvédésére.)

Belső funkcióit a haderő azzal teljesíti, hogy az alkotmányosság, a jogállamiság, a társadalmi rendszer fegyveres támaszául szolgál, szükség esetén segítséget nyújt a szervezett állami élet, a közrend fenntartásához; részt vesz a lakosságot fenyegető elemi, természeti veszélyek, katasztrófák, csapások elhárításában, illetve következményeinek felszámolásában.

Nemzetközi funkcióit a haderő azzal valósítja meg, hogy: részt vesz az állam által vállalt nemzetközi kötelezettségek végrehajtásában; ENSZ- vagy EBESZ-kérésre katonai erőt bocsát rendelkezésre egyes nemzetközi problémák (békefenntartás, humanitárius akciók stb.) megoldásához; hozzájárul a katonai stabilitáshoz Közép-Európában.

A haderő rendeltetése, funkciói és általános feladatai alapján a kormány programja azt a követelményt támasztja a honvédséggel szemben, hogy:

- szükség esetén bármikor álljon készen aktív védelmi harctevékenység folytatására, és hiteles katonai erővel járuljon hozzá a válságok megelőzéséhez, illetve kezeléséhez;
- vállaljon megfelelő szerepet a természeti és ipari katasztrófák következményeinek elhárításában;
- vegyen részt az ENSZ és az EBESZ keretében megfogalmazott nemzetközi feladatok teljesítésében;

- váljon alkalmassá a NATO Partnerség a békéért programjában, a Nyugat-európai Unió társult partneri státusának keretében reálisan vállalható feladatok végrehajtására.

Ahhoz, hogy a honvédség az új kihívások – szándék a NATO-ba való csatlakozáshoz, mind nagyobb részvétel a békefenntartó és béketeremtő akciókban – közepette is megfeleljen rendeltetésének, és teljesíteni tudja feladatait, az eddigieknél lényegesen jelentősebb minőségi átalakításokra is szükség van.

A haderő-átalakítás főbb irányjai

A Magyar Köztársaság – az Országgyűlés által határozattal elfogadott közép- és hosszú távú elgondolás alapján – a következő mintegy 10–15 évben gyökeresen átalakítja a honvédség jelenlegi szervezetét és létrehozza az ország modern haderejét.

A kormány előterjesztésére az Országgyűlés 1995. június 30-án elfogadta azt a határozatot, amely előírja a Magyar Honvédségnek az ország veszélyeztetettségével, gazdasági teherbíró képességével, valamint a NATO-ba való csatlakozás szándékával összhangban álló átalakítását.

Az átalakításnak egy olyan – hosszabb időtartamú – *minőségi folyamatban* kell végbemennie, amelyet eyebek között az jellemez, hogy a változtatásokat elsősorban a *haderő rendeltetésének megváltozásából* vezetik le, nem pedig pénzügyi, netán szubjektív okokból. Az átalakítás nem intézhető el egyetlen döntéssel (akár országgyűlési határozattal), hanem – minthogy maga is folyamat – a *döntések sorozatát* igényli. Ezek előkészítésébe *szükséges bevonni* a haderő egészét és a külső (bel- és külföldi) katonai és polgári szakértőket.

Az átalakításnak gyökeresnek kell lennie – összhangban a haderő rendeltetésének gyökeres megváltozásával – és a *hadügy minden területére ki kell terjednie*. Ezt az teszi szükségessé, hogy a demokrácia az előző rendszertől olyan haderőt örökölt, amelyet nem a nemzeti érdekeknek megfelelően hoztak létre, s nem az ország védelmének szükségletei szerint fejlesztettek és készítettek fel.

A haderő átalakításnak új elvei még nem tisztultak le, céljai egyértelműen még nem fogalmazódtak meg, ily módon a NATO-val való együttműködés feltételei is nehezen formálódnak.

Az Országgyűlés 1995. június 30-i határozata igen fontos állomása a haderő átalakításának, de a folyamat kibontakoztatásához – különösen a NATO-hoz való kapcsolódás és a haditechnikai fejlesztés tekintetében – még *további intézkedésekre* lesz szükség.

Az átalakításra vonatkozó jelenlegi határozat alapján a katonai doktrína katonai-technikai oldalához tartozó legfontosabb tételek az alábbiakban összegezhetők:

- a) A Magyar Köztársaság – a honvédségnek a következő évtizedben (2005-ig) történő átalakítása révén – egy nem nagy méretű, a jelenleginél kisebb létszámú és kevesebb szervezetű, de korszerűen felszerelt, növekvő harci erejű és hiteles visszatartó képességekkel rendelkező haderőt hoz létre, amely a NATO katonai szerveibe is integrálható.
- b) A hadkötelezettség – a törvényekben meghatározott módon és mértékben – fennmarad, de folytatni kell az önkéntes haderőrendszerre való áttérés feltételeinek kialakítását.

- c) A honvédség létszáma békében a lakosság 0,5–0,5%-a körül alakul, 1998 végeire nem lehet több mint 60 000 fő. A hadilétszám a békelétszám háromszorosát teheti ki.
- d) A honvédség továbbra is a szárazföldi, illetve repülő- és légvédelmi haderőnemre tagozódik, s azok alapvető fegyvernemi összetétele nem változik.
- e) A honvédség alapstruktúrája – a létszám és a szervezetek számának csökkentésével összhangban lényegesen átalakul – béke idején:
- a szárazföldi csapatok egy gépesített hadtestparancsnokság;
  - a repülő-, légvédelmi és rádiótechnikai csapatok egy repülő- és légvédelmi hadtestparancsnokság;
  - a központi kiszolgáló, vezetésbiztosító és egyéb csapatok, a központi rendeltetésű szervezetek parancsnoksága;
  - az anyagi-technikai biztosítás szervei a központi logisztikai parancsnokság alárendeltségében kerülnek összevonásra;
  - a Magyar Honvédség Parancsnoksága honvédvezérkarrá alakul át.
- f) A honvédség korszerű – a NATO rendszeréhez is illeszthető – harckészültségi és mozgósítási rendszerének biztosítania kell a mindenkori helyzetnek és feltételeknek megfelelő készenléti szintet, lehetővé kell tennie a honvédség egészének egyidejű, illetve részenkénti – egység, alegység – hadiállományra történő feltöltését.
- g) A honvédséget a meglévő anyagi és eszközkészletek bázisán, a feleslegessé váló készletek és fegyverzeti anyagok felszámolásával, a katonai objektumok számának csökkentésével kell átalakítani. Hosszú távon a haditechnikai fejlesztésnek biztosítania kell, hogy az új szervezetű, nagyságrendű honvédség eszközei fokozatosan megújuljanak és ennek eredményeként a védelmi igényeknek technikailag is megfelelő, korszerű eszközökkel ellátott haderő alakuljon ki. 1997-től az éves védelmi költségvetést úgy kell alakítani, hogy annak 80–85%-a fenntartásra, 15–20%-a fejlesztésre legyen fordítható.
- h) A honvédség gazdálkodási, ellátási, üzemenben tartási rendszerében meghatározó szerepe lesz az egyes szolgáltatási formák nemzetgazdaságból történő megrendelésének, igénybevételének. A háborús ellátás rendszere ennek megfelelően alakul.
- i) Az Országgyűlés határozata lehetőséget ad a 12 hónapos sorkatonai szolgálati idő 9 hónapra csökkentésére is, amely azonban csak akkor realizálható, ha arra a feltételek létrejönnek.

A honvédség hosszabb távon olyan önkéntes (hivatásos) haderővé válik, amely a milicrendszer elemeit is magában foglalja. Ez lényegében jelenti, hogy a jelenlegi keretrendszerű haderőrendszer helyett egy kombinált – a hadkötelezettségre és az önkéntességre épülő, a milicrendszer elemeit is felhasználó – haderőrendszer jön létre, amely egyesíti magában a professzionális és a polgárhadsereg előnyeit.

Az átalakítás során szem előtt kell tartani a következőket:

- ki kell dolgozni a katonai védelmi stratégia (alkalmazás) új elveit;
- a vezetési szinteket csökkenteni, a döntési jogköröket nagymértékben decentralizálni kell;
- békeidőben csak minimális, finanszírozható méretű – alapvetően a gyorsrea-

gálású – erőket kell fenntartani, ezek állományát zömmel hivatásos és szerződéses katonákkal kell feltölteni;

- programköltségvetést kell kialakítani, gördülő költségvetésként tervezve (kezdetben három, majd öt évre);
- nagyobb, átfogó haditechnikai beszerzésekre csak az átalakítás végrehajtása után kerüljön sor, azt átláthatóvá kell tenni, az Országgyűléssel előre, a költségvetésben jóváhagyatni;
- szükséges az egész állomány átképzése az új struktúrából és alkalmazási elvekből adódó feladatokra és vezetési rendszerre.

A Magyar Köztársaság katonai doktrínájának meghatározó eleme, hogy a dokumentumok előírják: a *NATO-hoz való kapcsolódás feltételeit* már a középtávú átalakítás időszakában meg kell teremteni. A feltételek között legfontosabb: a légi irányítás és a navigáció, valamint a felső szintű híradás terén létrehozandó kompatibilitás megteremtése és a képzési lehetőségek kihasználásának előtérbe helyezése. A csatlakozás fontos előfeltételének kell tekinteni a Partnerség a békéért programban és a NYEU társult partneri státusának keretében számunkra adódó és reálisan vállalható feladatok teljesítését.

A csatlakozás feltételeinek megteremtése érdekében a honvédség struktúrájának kialakításánál célszerű igazodni a NATO-tagállamok haderőinél alkalmazott elvekhez, normákhoz. Ennek megfelelően a honvédség struktúrája tegye lehetővé a csapatok alkalmazás szerinti csoportosításának kialakítását, vagyis:

- a válságreagáló (azonnali és gyors készenlétű) erők,
- a fő védelmi erők és
- a megerősítő erők létrehozását, valamint
- az ENSZ, EBESZ felkérésére teljesítendő békefenntartói, humanitárius feladatokat ellátó alegységek kialakítását.

A honvédség átalakítása keretében el kell végezni a területvédelmi rendszer átalakítását. A területvédelem a hadászati védelem része, amely az ország valamely körzetében levő fontos objektumok őrzés-védelmére, a hadműveleti csapatok mindenoldalú biztosításában, a lakosság és az anyagi javak mentésében, mentésítésében való részvételre, valamint az országos nukleárisbaleset-elhárító rendszer részeként a katonai sugárfigyelő és jelzőrendszer működtetésére irányul. Alapvető fontosságú a területvédelmi rendszeren belül meglévő katonai és polgári szervek összehangolt működése, amelynek hatékonysága a vezetés integrációjával lényegesen növelhető lenne.

A területvédelmi csapatok alkalmazására nemcsak haditevékenységek idején, hanem békeidőszakban is szükség lenne. Ehhez azonban elő kellene készíteni a békeidőben gyorsan végrehajtható megalakításuk feltételeit. Ez a milicrendszer bevezetésével néhány óra alatt megtörténhet. Jelenleg a békeidőszakban jelentkező nagyobb katasztrófák (árvíz, földrengés, járványok, téli rendkívüli időjárás, ipari katasztrófák, nagy kiterjedésű tüzek) következményei megelőzésében, elhárításában a békében élő gyorsreagálású erők vesznek részt, ami ezeknek a csapatoknak az *alaprendeltetésükkel nem összeegyeztethető feladatokat jelent* és jelentős kiképzési idővesztéseget okoz.

A haderő átalakítását következetesen végig kell vinni, mert esetleges elodázása, vagy elmaradása:

- veszélyeztetné a haderő működését. Az összeomlás ugyan valószínűleg nem

- lenne látható, hiszen a haderő alkalmazására remélhetőleg nem kerül sor – ez azonban csak eltakarja, de nem teszi meg nem törtéنتé azt, hogy a haderő nem működésképes;
- visszafordíthatatlanná válna a hivatásos állomány elvándorlása, illetve fel erősödnének az ennek következtében beindult folyamatok, amelyek eredménye, hogy a haderő – potenciálisan is, hosszabb távra – működésképtelenné és feladata ellátására alkalmatlanná válna;
  - a haderő fenntartására fordított pénz kidobott pénz lenne, különösen az új beszerzések válnának kétségessé, hiszen óriási összegeket költhetünk el koncepció nélkül és vásárolhatunk olyan eszközöket, amelyek nem illenek bele az egyszer mégis csak végrehajtásra kerülő reform alapján kialakuló haderőbe;
  - veszélybe kerülne a NATO-kompatibilitás megteremtése. Ez – a jelenlegi politikai körülmények fennmaradását feltételezve – a NATO oldaláról komolyan nem veszélyezteti hazánk NATO-tagságát, de ha a politikai körülmények kedvezőtlenül alakulnak, felhasználható lesz a negatív döntés indoklásául. Ha ez nem is következik be, szinte megoldhatatlan feladatok elé és elviselhetetlen nyomás alá kerül a magyar haderő, amikor a NATO-integrálódás feladatai rázúdulnak;
  - tovább csökkenne a haderő tekintélye a társadalomban, aminek következményeként tovább zuhan a hivatásos állomány színvonala, megkérdőjeleződik a haderő szükségessége s mindez igen negatív hatást gyakorolhat a NATO-tagságról rendezendő népszavazás eredményére.

Az elégséges védelem és a CFE szerződés

A Magyar Köztársaság elfogadja az elégséges védelem és a strukturális támadóképtelenség elvét, végrehajtja a CFE szerződés által előírt, illetve a párizsi szerződésben vállalt kötelezettségeket.

Az elégséges védelem elve alapján az ország békében olyan nagyságrendű fegyveres erőt tart fenn és olyan készenléti fokozatban, amely a reálisan számításba vehető fegyveres agresszióval szemben megbízhatóan, eredményesen tud fellépni, és elegendő a légi és a földi támadás elleni védelem céljainak eléréséhez. Ugyanakkor nem törekszik – sem mennyiségileg, sem a szervezetét, fegyverzetét, felszerelését, diszlokációját tekintve – olyan haderő létrehozására, amely képes lenne hódító, területfoglaló támadó hadműveletek indítására, különösen váratlan, meglepetésszerű offenzíva kezdeményezésére.

Magyarország a CFE szerződés értelmében 1995. november 16-a után az alapvető fegyverzetből rendelkezhet: 835 harckocsival, 1700 páncélozott harcjárművel, 840 tüzérlöveggel (100 mm felett); 108 harci helikopterrel, 180 harci repülőgéppel. Ugyanakkor vállalta, hogy a haderő létszáma a 100 000 főt nem haladja meg. Ehhez hozzá kell tenni, hogy a Magyar Honvédség fegyverzetének mennyisége és létszáma már most is a meghatározott, illetve vállalt szint alatt van, az átalakítás után pedig tovább mérséklődik.

A Magyar Köztársaság katonai doktrínájának védelmi jellegére vonatkozó állításokat a doktrínában rögzített („hivatalosan elfogadott”) nézetek és az ezekhez kapcsolódó –

realizálhatóságukat biztosító – garanciák, illetve gyakorlati intézkedések teszik hitelessé. Szorosan kapcsolódik ehhez a gyanakvás és a bizalmatlanság eloszlata. A bizalmatlanság a katonai szembenállás, fenyegetés egyik forrása.

Tudatában kell lenni azonban annak, hogy a védelmi kritériumoknak megfelelő garanciákat magába foglaló katonai doktrína is *csak elősegítheti* a bizalmatlanság és a gyanakvás felszámolását, de annak szilárd alapját elsősorban a *gazdasági, kereskedelmi, kulturális, humanitárius kapcsolatok erősítése képezi*. A gazdasági és más kapcsolatrendszerek fejlődése erősíti a katonai doktrína hitelét, ugyanakkor a hiteles doktrína javítja a kapcsolatok feltételeit.

A Magyar Köztársaság katonai doktrínája védelmi jellegének hitelességét nagymértékben erősíti, hogy a honvédelmi kormányzat valamennyi szomszédos országgal szoros kapcsolatot tart, s velük katonai együttműködési megállapodással is rendelkezik. Erre lehetőséget ad, hogy a környezetünk egyes országaiban kétségkívül tapasztalható instabilitás ellenére a szomszédos országokban a fegyverkezés és hadseregépítés nem gyorsult fel, s nem tapasztalható háborús készülődés, agresszív invázióra való felkészülés. Ezért szigorúan tartani kell magunkat ahhoz az alapelvhez, hogy kerüljük el az „ellenségképek” gyártását. Ez elsősorban azt jelenti, hogy – ha az objektív tényekre, adatokra épülő információk nem mutatnak háborús készülődésre – haderőnk építéséhez ne a szomszédok helyzetében, történelmi analógiákra épített feltételezett szándékaiban keressük az indokokat, mert ez előbb-utóbb kialakítja az újabb ellenségképeket és – szándékaink ellenére is – elindít közöttünk egy fegyverkezési spirált, annak összes következményeivel. A fenyegetés megítélésének a lehető legnagyobb mértékben a realitásokon – objektív adatokon, tényeken – és nem szubjektív vélekedéseken kell alapulnia. A szomszédos országok katonapolitikájának elemzése alátámasztja, hogy környezetünkben nem artikulálódik olyan politikai akarat, amelynek céljait egy Magyarország elleni háború biztosítaná. Tényszerűen megerősíti ezt az is, hogy ezekben az országokban a katonai költségvetés már most is korlátozott, a jövőben pedig további csökkentések valószínűsíthetők és nincsenek meg az anyagi feltételei sem egy államok közötti háború megindításának.

*

A katonai doktrína tételei a Magyar Köztársaság alkotmányában, az Országgyűlés által alkotott törvényekben, határozatokban, a kormány rendelkezéseiben, intézkedéseiben, valamint a katonai felső vezetés által – az előzők szellemében kidolgozott – vezetési dokumentumokban, szabályzatokban fogalmazódnak meg, azok az állami élet minden területén a honvédelem érdekében végzett tevékenység alapját képezik.

A katonai doktrínának a polgári demokráciák egyik alapintézménye – a haderő feletti civil kontroll – megvalósításában is jelentős szerepe van, különösen ha különbséget teszünk a politikai és a civil ellenőrzés között. A politikai és a civil ellenőrzés ugyanis nem ugyanaz, bár szoros kapcsolat van közöttük. A politikai ellenőrzés azt jelenti, hogy az állam törvényhozó és végrehajtó hatalma a haderőt irányítása alatt tartja. Ennek eszköze az Országgyűlés és annak honvédelmi bizottsága, továbbá a kormány, a miniszterelnök és a honvédelmi miniszter. A politikai ellenőrzés Magyarországon formálisan teljes mértékben, tartalmilag részben valósul

meg. Azért részben, mert formailag minden lényeges döntést az arra illetékes állami szervek hoznak ugyan meg, a számukra adott információ azonban sem mennyiségileg, sem minőségileg nem teszi lehetővé a döntés következményeinek valódi átlátását, és reális alternatívák kialakítását. Ezen lehetőség hiányában a kontroll szükségességének érzete sem fejlődött ki igazán.

A valódi – tehát nem a politikai jellegű – civil ellenőrzés feladata, hogy ellenőrizze – s ami még fontosabb: biztosítsa –, hogy a politikai döntéseket a katonai-szakmai döntések adekvát módon fordítsák le és valósítsák meg. Ilyen kontroll hiányában még a kellően megalapozott politikai döntések sem feltétlenül megfelelően valósulnak meg. A civil ellenőrzés úgy valósulhat meg, *egyrészt* ha megfelelő számú és tudású (ez utóbbi lényeges), a katonai-szakmai döntéseket és folyamatokat átlátó és azokra hatni képes civil szakértő dolgozik a Honvédelmi Minisztériumban, s ha a HM és a vezérkar funkciói kellően elhatárolódnak, valamint a HM csak azzal foglalkozik, ami a feladata (s ennek egy része a civil ellenőrzés); *másrészt* ha a közvélemény megismerheti a hadüggyel kapcsolatos döntéseket, s van lehetősége felmérni, hogy azok összhangban vannak-e bizonyos – az ország érdekeit kifejező – sarkalatos alaptételekkel. Ezeknek a sarkalatos alaptételeknek az összefoglalására hivatott a katonai doktrína, amely – ismételten aláhúзва – nem egy önállóan kidolgozott dokumentum, hanem összefoglalása az állam (más dokumentumokban és fórumokon kifejtett) katonai céljainak, szándékainak és alapja az e kérdésekben szükséges tájékozottságnak.

Pekó József

Az alkotmánykonceptió szabályozási elveiről az ország biztonsága és védelme tükrében

Az új alkotmányalkotással a Magyar Köztársaság külső biztonságát és védelmét is korszerűsített alkotmányi alapelvekre szükséges helyezni. Ennek időszerűségét mindenekelőtt a biztonsági körülmények és feltételek alapvető változásai, az ehhez való alkalmazkodási – átalakítási, átépítési – kényszer, valamint az euroatlanti integrációs szervezetekhez történő állami csatlakozási stratégia indokolja.

Az 1989-ben végrehajtott átfogó alkotmányreform nem hozhatott áttörést az alkotmány biztonsági és védelmi alapelveiben, mivel az ismert alapvető biztonsági változások ezt követően történtek. Ezen megnyugtatóan az alkotmánymódosítások sem változtattak, így *ma nincs meg a szükséges összhang az országot érhető fegyveres és más alapvető veszélyek és az ezek hatására kialakulható rendkívüli helyzetek szabályozása, valamint a veszéllyel arányos és hatékony védelmet garantáló állami intézkedések alkalmazhatósága között.*

Az alkotmánykonceptió elemzéséből kiindulva mindenképpen hangsúlyozni szükséges, hogy az alkotmányi alapelvek korszerűsége, egymásra épülése és összhangja csak átfogó és perspektivikus biztonsági helyzetelemzésen, valamint az *országunkat érhető alapvető veszélyformák meghatározásán és figyelembevételén alapuló alkotmányalkotás* esetén szavatolható. Alkotmányunk csak ilyen módon lesz képes érvényre juttatni országunk valós biztonsági érdekeit, és biztosítani a lehetséges alapvető veszélyekhez igazodó – arányos – védelmi intézkedések életbeléptetését.

A javasolt szabályozási elvek kísérletet tesznek a biztonsági és védelmi alapelvek megújítására, de több fontos kérdésben korántsem megnyugtató tartalommal és formában. Továbbra is megválaszolásra vár, illetve újragondolást igényel: a Magyar Köztársaság biztonság- és védelmi stratégiáját meghatározó alapelvek szabályozása, a magyar fegyveres erő és a határőrség meghatározása, viszonyuk egyértelmű tisztázása, a fegyveres típusú rendkívüli helyzetek veszélyekhez adekvát rögzítése és mások. Ezen írás arra vállalkozik, hogy a koncepció biztonsági és védelmi kritikai elemzését adja, és ajánlásokat is tegyen a javasolt szabályozási elvek és az alkotmányalkotás újragondolást igénylő területein.

A biztonsági és védelmi stratégiai célok és alapelvek szabályozásáról

A koncepció biztonsági és védelmi stratégiai részeinek megítélésekor arra célszerű választ adni, hogy annak tartalma és szabályozási módja érvényre juttatja-e a Magyar Köztársaság biztonsági érdekeit: megfelelő kiinduló alapul és tartalmi keretül szolgál-e az állam stratégiai céljainak és alapelveinek meghatározásához, majd ezekre alapozva a védelmi törvénykezéshez és a honvédelmi rendszer működtetéséhez; rendkívüli helyzetek eseteire pedig biztosítja-e a hatékony veszélymegelőzést és elhárítást. Az ezekre adott legfontosabb alkotmányi válaszokat alapelvek formájában célszerű kinyilvánítani, illetve normatív megfogalmazásban rögzíteni. Az ilyen módon meghatározott *alkotmányi alapelvek az állam biztonsági és védelmi stratégiai alappillérei, sarkkövei* lesznek, melyekre felépülhet a mindenkori államvezetés biztonság- és védelmi politikája és stratégiája, a védelmi jogrendszer és a mindezeket kifejező doktrinális rendszer. Mindennek megítéléséhez elsőként elvileg célszerű tisztázni ezen alkotmányi alapelveket, majd azzal összhangban megítélni a koncepció szabályozási elveit.

A Magyar Köztársaság biztonságát és védelmét érintően *alkotmányi stratégiai alappillérek* tekintendők:

- a.) az állam *biztonságstratégiai céljainak* lényegét meghatározó – a fegyveres erőszakhoz, a szomszédos és más népekhez, államokhoz, az államok szövetségéhez (európai integrációs szervezetekhez), a nemzetközi biztonsági szerződésekhöz való viszonyt kifejező – alapelvek;
- b.) az állam *honvédelmi stratégiai céljainak* lényegét meghatározó alapelvek;
- c.) a *magyar fegyveres erőre* (a Magyar Honvédség rendeltetésére, nagyságrendjére és katonai védelmére, állami irányítására, működtetésére és alkalmazására), az *idegen fegyveres erők* Magyar Köztársaság területén történő átvonulására és tartózkodására, valamint a *honvédelmi kötelezettségekre* vonatkozó alapelvek;
- d.) az *alapvető rendvédelmi szerveket* (a határőrséget, a rendőrséget, a nemzetbiztonsági szolgálatokat) szabályozó alapelvek;
- e.) az országot érhető *rendkívüli helyzetek* állami kezelését biztosító alapelvek.

Az alkotmányi stratégiai alappillérek közül, jelentősége miatt, kiemelt szerepe van az állam biztonság- és honvédelmi stratégiáját meghatározó céloknak és alapelveknek. Általános elvi értelemben a *biztonsági stratégia* az állam biztonsági garancia-rendszerének koncepciója. A külső biztonságra vonatkozóan közvetlenül az ország külső biztonsági garancia-rendszerének kiépítésére és működési feltételeinek biztosítására hivatott. Az állam biztonsági stratégiáját a biztonságpolitikát meghatározó alapelvek, mint az ország hosszabb távra szóló biztonsági doktrínája tartalmazza, kormányciklusokra vonatkoztatva pedig a kormányprogramok rögzítik. Ehhez pedig a stratégiai alapokat és a tartalmi kereteket – mint garanciákat – az alkotmánynak kell megadni.

A *honvédelmi stratégia* pedig az állam biztonsági stratégiájának az országvédelemre vonatkozó része, a honvédelmi célok és alapelvek lényegét kifejező, a honvédelem rendszerére vonatkozó koncepció. Legfontosabb elemei a honvédelmi politikai és a katonai védelmi stratégia, melyet a védelmi doktrína tartalmaz. Ennek

alkotmányi garanciáját az alapvető alkotmányos elvek és célok között szükséges rögzíteni. Ilyen módon szavatolható csak a védelmi doktrinális rendszer korszerűsége és a honvédelem rendszerének állami működtetése mindenekelőtt a Magyar Honvédséget és az alapvető rendvédelmi szerveket érintően.

A koncepció javasolt elveinek elemzése az mutatja, hogy a Magyar Köztársaság biztonság- és védelemstratégiáját közvetlenül meghatározó célok és alapelvek szabályozása korántsem problémamentes. Az általános rendelkezések rész „Alapvető alkotmányos elvek és célok” pontja jó lehetőséget kínál ugyan ennek kifejtéséhez, de ez értelmetlen módon nem vagy csak részben történt meg. A stratégiai alapelvekre az alkotmány 5. és 6. §-a – ha nem is problémamentesen – megfelelő válaszokat ad. Mindenképpen indokolt – a kontinuitás és a diszkontinuitás elveit alkalmazva – átvenni az 5. § lényegét és kinyilvánítani: *a Magyar Köztársaság államának egyik legfontosabb feladata, hogy védje a nép szabadságát és hatalmát, az ország függetlenségét és területi épségét.* Az egyértelmű értelmezés és gyakorlat céljából szükség lehet ennek tömör tartalmi kifejtésére is. Ezzel összefüggésben azt is hangsúlyozni szükséges, hogy az ilyen módon meghatározott alapelvből vezethető csak le és rögzíthető *a Magyar Köztársaság biztonság- és védelmi stratégiája éppúgy, mint a Magyar Honvédség és a rendvédelmi szervek rendeltetése és feladatköre.*

A koncepció a külpolitikai államcélok között nem vagy nem kellő tartalommal ad választ a külső fegyveres erőszakhoz, a szomszédos és más népekhez, államokhoz, az államok szövetségéhez (európai integrációs szervezetekhez) való viszonyra. Elmarad államunk fegyveres erőszakhoz való viszonyának meghatározása éppúgy, mint az európai integrációs szervezetekhez való kapcsolódás. Megítélésünk szerint a külső fegyveres erőszakhoz való viszony meghatározásakor – az alkotmány 6. §-ának lényegét átvéve – mindenképpen deklarálni szükséges: *a Magyar Köztársaság elutasítja a fegyveres erőszak alkalmazásának minden formáját, mint a nemzetek és népcsoportok közötti ellentétek megoldásának eszközt, és tartózkodik a más államok függetlensége és területi épsége ellen irányuló erőszak alkalmazásától és az erőszakkal való fenyegetéstől.* Az ilyen vagy ehhez hasonló tartalommal meghatározott alapelv – más kapcsolódó elvekkel együtt – adhat csak megfelelő alkotmányi tartalmi keretet az *állam biztonságpolitikai céljainak és stratégiájának* hosszabb távú doktrinális meghatározásához és – kormányciklusok szerinti – gyakorlati érvényesítéséhez.

A Magyar Honvédség és a rendvédelmi szervek szabályozása

A fegyveres erő – jelentősége miatt – központi helyett foglal el minden demokrati- kus állam alaptörvényében. A Magyar Köztársaság szuverenitásának, területi integritásának védelme államunk kiemelten fontos funkciója, *legfőbb garanciája és védelemstratégiai eszköze* pedig *a Magyar Honvédség, mint az ország katonai védelmére hivatott fegyveres erő.* Ez az objektív körülmény determinálja honvédségünknek az államszervezetben és társadalmunkban elfoglalt helyét, szerepét és működtetését.

Az állam alkotmányos rendjének és belső biztonságának szavatolása, a veszélyhelyzetek elhárítása, valamint a közrend és a közbiztonság védelme a fegyveres rendvédelmi szervek rendeltetése. Külső fegyveres agresszió esetén az országvédelem fő feladatait a honvédség hivatott ellátni, a fegyveres rendvédelmi szervek

pedig rendeltetésük és lehetőségeik szerint vesznek részt a tágabb értelemben vett védelemben. Mindezeket az alkotmányozáskor meghatározó módon szükséges figyelembe venni. Ebből kiindulva a honvédségre vonatkozó szabályozás elején deklarálni szükséges: *a Magyar Köztársaság fegyveres ereje a Magyar Honvédség*. Ennek nyilvánítása azért is szükséges, mert ma nem kielégítően rendezett az alkotmányban, de a javasolt koncepcióban sem *a Magyar Honvédség és a határőrség jogi státusa* és egymáshoz való viszonyuk, ami az országvédelem hatékonyságát is befolyásolja.

A koncepció a Magyar Honvédséget és a rendvédelmi szerveket „AZ ÁLLAM” című részben, „A katonai és a rendvédelmi szervek” fejezetben összevont módon szabályozza. *A megválasztott cím egyrészt nem teszi egyértelművé a magyar fegyveres erőt, másrészt óhatatlanul egyenlőségi jelet von a katonai erő és a jellegében attól alapjaiban eltérő rendvédelmi szervek közé*, ilyen módon figyelmen kívül hagyja az államszervezetben és az országvédelemben betöltött szerepüket. „A katonai... szervek” kitétel arra enged következtetni, mintha államunkban a Magyar Honvédségen kívül, a fegyveres erő kritériumainak megfelelő más önálló katonai szervezet is létezne. A fegyveres erő – mint az ország katonai védelmére hivatott katonai szervezet – összevonása, ezáltal mintegy „összemosása” a belső rend fenntartására és az államműködés biztosítására hivatott rendvédelmi szervekkel, elvi és gyakorlati szempontból egyaránt kifogásolható. Az ilyen szabályozás nem teremt átlátható és tiszta helyzetet a védelemszervezés gyakorlata számára, sőt azt megnehezíti. Megoldásként két lehetőség kínálkozik: az egyik „A Magyar Honvédség és a rendvédelmi szervek” cím és ennek megfelelő tartalom alkalmazása, a másik: ezek külön fejezetekben tárgyalása.

A Magyar Honvédségre javasolt szabályozás annak alapvető feladatára és irányítására korlátozódik.

A javasoltak szerint – a hatályos szabályozáshoz is igazodva – „A Magyar Honvédség alapvető feladata a haza katonai védelme.” Elvi és gyakorlati szempontból célszerűbb volna *a honvédség feladat- és működési körére, szerepére átfogóan utaló megfogalmazást alkalmazni*. Ennek – megítélésünk szerint – „*a Magyar Honvédség rendeltetése a haza katonai védelme*” megfogalmazású alapelv jobban megfelelné. A „rendeltetés” szó alkalmazása esetén, a szabályozás egyidejűleg és összegezetten utal a honvédség létrehozásának, működtetésének és alkalmazásának céljára, de áttételesen feladatkörére és szerepére is.¹ Elvi szempontból pedig nem célszerű az alkotmányban az ország biztonságára és védelmére vonatkozó konkrét feladatok meghatározása, arra a vonatkozó törvények hivatottak.

A honvédség rendeltetésszerű feladatkörének ellátásában az *állami irányításnak és az irányítási hatáskörök szabályozásának* kulcsszerepe van. A fegyveres erő állami irányításának fogalmát jelenleg sem az alkotmány, sem a honvédelemről szóló törvény nem határozza meg. Ebből adódóan az értelmezési viták eldöntésére többször az Alkotmánybíróság határozatára volt szükség. A jövőben erre újabb vitaalapot a biztonsági nemzetközi szerződések megkötése, az új alkotmány módosított irányítási hatásköri megosztása, de más körülmény is adhat. Ezt elkerülendő, *alkotmányi garanciaként célszerű megadni a fegyveres erő állami irányításának fogalmát*. Ennek meghatározásakor egyértelművé szükséges tenni, hogy az állami irányítás *politikai irányítást jelent, amely a honvédség rendeltetésszerű feladatkörének ellátására irányul*, és csak közjogi jogosítványok alapján, jogszabályban meghatározott hatáskörök szerint

folyhat. Az irányítási hatásköröknek a honvédség és tevékenysége egészét hézag nélkül át kell fognia. Ki kell terjednie állományának és működtetésének, valamint rendkívüli helyzetekben történő alkalmazásának, illetve felhasználásának területeire.

A koncepció helyesen járt el, amikor a honvédség irányításának rögzítésekor lényegében átvette az alkotmánynak a fegyveres erők irányítására vonatkozó szabályozását. Azzal a mondatrészszel azonban „ha nemzetközi szerződés másként nem rendelkezik”, olyan probléma fogalmazódhat meg, hogy a korlátozás a honvédség egészére nem, csak a kijelölt részeire és arra is bizonyos megkötéssel vonatkozhat. Ezzel összefüggésben mindenképpen hangsúlyozni szükséges, hogy katonai integrációs szervezethez történő csatlakozásunk esetén sem lehet olyan helyzet, amikor a honvédség egésze ezen szervezet alárendeltségébe kerülne. A kijelölt csapatok átállandó alárendelése pedig *nem feltétlenül járna az állam felettük gyakorolt politikai irányításának megszűnésével*. Egy sor irányítói tevékenység – a nemzetközi szerződésben meghatározott körre vonatkozóan – továbbra is nemzeti keretek között maradna. Így például az átállandó csapatokat érintően – álláspontunk szerint – továbbra is nemzeti keretek között történne: a személyügyi munka, a hadkiegészítés és a veszteségmentés, az anyagi-technikai és az egészségügyi ellátás, a katonai szervezet megszüntetése, illetve új létrehozása és mások. Nyilvánvaló, hogy ezek nem kerülhetnek az integrációs szervezet hatáskörébe.

A honvédség állami irányítása – alkotmányban és törvényben szabályozott – irányítási hatáskörökben realizálódik, melyek közül kiemelt szerepe a haderő alkalmazásának van. Az irányítási hatáskörök a jogosultakra vonatkozó fejezetekben és a rendkívüli helyzetek részénél található. Az Országgyűlés hatáskörére vonatkozóan a koncepció rögzíti: „Az alkotmány jelölje meg az Országgyűlés feladat- és hatásköreit... a nemzetközi szerződések megkötésével... a fegyveres erők alkalmazásával, a külföldi fegyveres erők Magyarország területére beengedésével, az ország biztonságát fenyegető rendkívüli helyzetekkel, a költségvetés elfogadásával... kapcsolatban.” Korrekciót igényel a fegyveres erő többszámú valószínű használata, mivel a fegyveres erő kritériumának csak a Magyar Honvédség felel meg. Pontatlan „az ország biztonságát fenyegető rendkívüli helyzetek” kifejezés is, helyette a „rendkívüli helyzet” doktrinális kategóriát célszerű következetesen alkalmazni, ahogyan az a rendkívüli helyzeteket tárgyaló részben található.

A szabályozási elvek a köztársasági elnök irányítási hatáskörét – módosított tartalommal – a honvédségre konkretizálja és a rendkívüli helyzetekhez köti. Az Országgyűlésre vonatkozó szabályozást is figyelembe véve ellentmondásosnak tűnik, hogy: „A honvédelemmel kapcsolatban a főparancsnoki jogkör megmarad, de ez a Magyar Honvédségre korlátozódik”. A javaslat az Országgyűlésre vonatkozó részénél „fegyveres erők alkalmazásáról” rendelkezik, a főparancsnoki jogkört pedig – egyébként helyesen – csak a valóságban létező fegyveres erőhöz a honvédséghez köti. A koncepció alapfilozófiájának változatlansága és a köztársasági elnök közvetett irányítási jogköreinek minimális szintre csökkentése esetén, meggondolandó a főparancsnoki státusz deklarációjának elhagyása is. A főparancsnoki tisztség – az Alkotmánybíróság értelmezése szerint már a hatályos alkotmányban is – csak alkotmányjogi funkciót és nem gyakorlati főparancsnoki hatáskört jelent. A köztársasági elnök a fegyveres erőn kívül helyezkedik el, amelynek egyik közvetett, de nem kizáró

lagos és nem közvetlen irányítója, és nem vezetője. A javasolt szabályozás ezt az értelmezést még inkább megerősíti, a főparancsnoki státust pedig ezáltal megkérdőjelezi.

A kormány irányítási hatásköre a honvédségre konkretizálva csak a rendkívüli helyzeteknél, azok védelmi kezelésére található. „A kormány és a közigazgatás” című fejezetben a javaslat kimondja: „a kormány az Országgyűlés ellenőrzése mellett meghatározza és megvalósítja az állam politikáját, valamint végrehajtja az alkotmányt és a törvényeket.” Ebbe természetesen beleértendő az állam honvédelmi politikája és doktrínája éppúgy, mint a honvédséget szabályozó törvények és határozatok. Mindazonáltal a honvédség irányítására jogosultak alkotmány szerinti hatásköri megosztása ilyen módon szabályozva nem lesz jobban átlátható, így az új alkotmány nem könnyíti meg a védelmi törvénykezést.

A *rendvédelmi szervekre* javasolt szabályozás – a honvédséghez hasonlóan – feladatokat rögzít, célszerű itt is rendeltetést meghatározni. A védelemszervezés gyakorlata számára pedig meggondolandó annak kinyilvánítása, hogy: *a Magyar Köztársaság alapvető rendvédelmi szervei: a határőrség, a rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok.*

A honvédség kijelölt csapatai és „a határőrség egységei” *határátlépésére* vonatkozó szabályozást is célszerű újragondolni. A szabályozásból ugyanis arra lehet következtetni, mintha a határőrség határőralegységei külföldön – a honvédség kijelölt csapataihoz hasonló módon – hadgyakorlaton, vagyis katonai rendezvényen vennének részt, illetve azokat békefenntartó tevékenységre is alkalmaznák. Az ilyen szabályozás egyébként tipikus példája a hatályos alkotmány „fegyveres erőkre” vonatkozó – módosítást igénylő – alapelvének más formában történő átmentésére, a határőrség státusának nem kellő rendezésére. A honvédséget érintően pedig a honvédség kijelölt csapataira célszerű konkretizálni a határátlépést, a honvédség teljes egészében ugyanis soha nem lépi át az államhatárt.

A rendkívüli helyzetek és szabályozásuk

A Magyar Köztársaság biztonsága és védelme szempontjából kiemelt jelentősége van az országot érhető rendkívüli helyzetek alkotmányi szabályozásának, mivel a honvédelem, mindenekelőtt a fegyveres veszélyek által meghatározott, rendkívüli helyzetek közül primátusa a fegyveres típusú helyzetek szabályozásának van. Ehhez pedig tisztázni célszerű a szabályozás követendő elveit, majd azt figyelembe véve megítélni a koncepció javasolt szabályozását.

Általános értelmezés szerint az országot érhető *rendkívüli helyzet*: az ország vagy meghatározott részének a fegyveres, civilizációs vagy természeti veszély hatására létrejött különleges helyzete és állapota, olyan létezési módja, amikor a védelmi rendszer szükség szerinti alkalmazása, valamint rendkívüli hatalomgyakorlás (rendeleti kormányzás) érvényesül.

A fegyveres típusú *rendkívüli helyzet az országot érhető fegyveres agresszió- és veszélyformákkal alkot szoros egységet*. A fegyveres veszélyformák jellegüknek és nagyságuknak megfelelő fegyveres fenyegetettség, veszély- és konfliktushelyzeteket (gyűjtőnéven rendkívüli helyzet) okozhatnak helyi, térségi vagy országos méretben. Az így kialakulható, a békeviszonyoktól eltérő rendkívüli helyzetek megelő-

zéséről és – a veszéllyel arányos – védelmi kezeléséről kell az államnak az alkotmányban és törvényben gondoskodnia. Ebből a célból a rendkívüli helyzetek védelmi kezelésére alkalmas, az ilyen helyzetekhez adekvát – vagyis nem önkényesen megválasztott – *minősített helyzeteket szükséges az alkotmányban meghatározni*. A minősített helyzet kinyilvánítása és bevezetése adja meg a jogalapot, az „alkotmányi engedélyt” az országot ért rendkívüli helyzetforma állami kezeléséhez, így a fegyveres erő szükség szerinti alkalmazásához is.

Elvi, de még inkább gyakorlati jelentősége miatt mindenképpen kiemelendő, hogy *a fegyveres agresszió- és veszélyformák jellegüknek és nagyságuknak megfelelő rendkívüli helyzetek kialakulásához vezetnek*, kezdetben rendszerint helyi méretben – például az úgynevezett határterületen² –, eszkalálódásuk esetén az ország más részeiben is. Az így kialakult rendkívüli helyzetformák megelőzéséről, illetve védelmi kezeléséről kell az államnak gondoskodni, mégpedig *helyi, térségi, illetve országos méretben*, vagyis a konkrét fenyegetettséggel és veszéllyel arányos formában és módon.

A fegyveres veszélyforma jellege és nagyságrendje meghatározólag hat a rendkívüli helyzet típusára és méretére, ezáltal a védekezés módjára is. Ezért *különbséget kell tenni az agressziót jelentő és a bűncselekményként kezelendő fegyveres veszélyek és veszélyhelyzetek között*. Fegyveres agresszióknak olyan fegyveres cselekmény tekintendő, amelyet valamely állam másik állam vagy államok ellen szervez, meghatározott állami célok eléréséért, melyet rendszerint haderejével követ el, az agresszió céljának megfelelő formában és módon. Így az kifejezésre juthat az idegen haderő részeinek más állam területén történő engedély nélküli tartózkodásától, tűzcsapás, szelektív légcsapás vagy kisebb fegyveres csoportok alkalmazásán át egy átfogó, a haderő főerőivel egyidejűleg végrehajtott támadásig. A nem állami szervezésű külső fegyveres cselekmények – például a nem katonai külső fegyveres csoport akciója – pedig terrorista bűncselekménynek tekintendők. A fegyveres agresszió következtében kialakult rendkívüli helyzet rendszerint minősített helyzet bevezetésével, vagy anélkül a kormány hatáskörébe utalva kezelhető, a bűncselekményt jelentő fegyveres cselekmények elhárítása pedig a hatályos büntető jogszabályok szerint történhet.

Az alkotmánykoncepció javasolt – korántsem megnyugtató – szabályozási módja miatt elvi alapon azt is hangsúlyozni szükséges, hogy *az adott veszélyforma és a hatására kialakult rendkívüli helyzetformák szabályozása nem választható szét*. Az együvé tartozó – a veszélyforma által meghatározott – alapvető fenyegetettségi és az azt követő fegyveres veszély- és konfliktushelyzetet az alkotmány szerinti minősített helyzettel, azon belül fokozatokat megállapítva szükséges kezelni. Vagyis a hatékony országvédelem alapkövetelménye, hogy az alkotmányi minősített helyzet alkalmas legyen a veszély hatására kialakult rendkívüli helyzet fenyegetettségi időszakának és az azt követő konkrét fegyveres veszélyhelyzetnek és állapotnak állami kezelésére is. Ez pedig úgy biztosítható, ha a bevezetendő minősített helyzetnek legalább két fokozata van. Az első fokozat a megelőző rendszabályok életbeléptetését és a felkészülést – például a harc vagy hadművelet közvetlen előkészítését és a vonatkozó rendkívüli intézkedések bevezetését –, a második fokozat pedig a kialakult veszélyhelyzet védelmi kezelését, a fegyveres tevékenységek végrehajtását és a szervezett államműködtetés biztosítását szolgálják.

Az alkotmánykoncepció a Magyar Köztársaságot érhető rendkívüli helyzeteket

a védelmi helyzettel, a szükséghelyzettel és a katasztrófahelyzettel tervezi szabályozni. A védelmi helyzetet a külső fegyveres veszélyhelyzetek, a szükséghelyzetet a belső „erőszakos cselekmények”, a katasztrófahelyzetet pedig a „társadalmi (pl. migrációs), technikai, természeti eredetű események által előidézett” veszélyhelyzetek kezelésére javasolja.

A védelmi helyzet kritikai elemzése azt mutatja, hogy annak javasolt szabályozása korrekciót indokol. Ennek oka – megítélésünk szerint – a szabályozási elvekben és a szabályozás alapfelgondolásában, valamint a sikeres alkalmazhatóság megkérdőjelezhetőségében van. Ezzel összefüggésben az alábbi általános megállapítások tehetők:

Először: a védelmi helyzet szabályozása nem veszi figyelembe az országot érhető alapvető fegyveres veszélyek és veszélyhelyzetek teljes körét, a rendkívüli helyzet megállapításának eseteit pedig hiányosan és nemritkán elvi szempontok mellőzésével határozza meg. A lehetséges – háborús küszöb alatti és afeletti – alapvető fegyveres agresszió- és veszélyformák, illetve veszélyhelyzetek közül nevesítetten csak a külső fegyveres csoport és az „idegen hatalom részéről megnyilvánuló súlyos fenyegetettség”, vélhetően a háborús veszélyhelyzet, valamint „a háborús harci cselekmények”, vagyis a hadihelyzet található. Ilyen módon szabályozatlanul maradna a térségünkben is jellemzővé vált és országunkat is érhető, állami szinten szervezett külső fegyveres (katonai) konfliktus, mint önálló és alapvetővé vált veszélyforma, de más, ennél kisebb fegyveres agresszió-, és veszély-, illetve rendkívüli helyzetformák is.

A tervezet a megelőző védelmi helyzet és a fegyveres védelmi helyzet megállapításának kritériumait jelentő eseteket nem mindig elvi alapon rendszerezi. A megelőző védelmi helyzet megállapításához az „idegen hatalom részéről megnyilvánuló súlyos fenyegetettség” és a „külső fegyveres csoport váratlan betörése” eseteit differenciálás nélkül egyformán alkalmasnak tartja, függetlenül azok jellegétől, veszélyességi fokától és nagyságrendjétől. A fegyveres védelmi helyzetet a lehetséges háborúhoz köti, de érthetetlen módon „az idegen hatalom részéről várható támadás közvetlen veszélyének esetét” a fegyveres védelmi helyzet kritériumának, a „súlyos fenyegetettséget” pedig – ami úgyszintén a háborút megelőző háborús veszélyhelyzet része – a megelőző védelmi helyzet megállapítása esetének tekinti. Az alkalmazott szabályozási logika szerint pedig mindkét eset a megelőző védelmi helyzethez tartozna.

Másodszor: a szabályozás módja nem vagy csak részben teszi lehetővé az alapvető veszélyekhez és veszélyhelyzetekhez adekvát, differenciált és a veszéllyel arányos megelőző és védelmi válasz lépések megtételét. A szabályozás a megelőző védelmi helyzeten belül egy minősített helyzettel, a megelőző védelmi állapottal tervezi kezelni a „súlyos fenyegetettséget”, ami háborús fenyegetettségként értelmezhető, és az attól jellegében és tartalmában lényegesen eltérő „külső fegyveres csoport váratlan betörésének” esetét. Ez utóbbi, a fegyveres csoport tevékenysége, típusától függően azonban lehet kisméretű fegyveres agresszióforma, de attól lényegesen eltérő, terrorista bűncselekményt jelentő fegyveres akció is. Az ilyen „összevont szabályozás” és körülmény a szükséges állami intézkedések megállapítását és a sikeres – a veszéllyel arányos és differenciált – védekezést kérdőjelezi meg.

Harmadszor: a fegyveres védelmi helyzet a javaslat szerint csak a háborúra – annak közvetlen veszélyére és bekövetkezésére – vonatkozik, melyet a kihirdetett rendkívüli állapottal kell kezelni. Vagyis az összes többi fegyveres fenyegetettségi, ve-

szély- és konfliktushelyzet a megelőző védelmi helyzet keretén belül, a megelőző védelmi állapottal kezelendő. Ilyen módon a megelőző védelmi állapot nemcsak a megelőzésre, hanem a háborús küszöb alatti veszélyek teljes körének harci cselekményeire is vonatkozna. Ehhez azonban szükség volna ezen veszélyhelyzetek eseteinek rögzítésére, de arra is, hogy a megelőző védelmi helyzeten belül az alapvető veszélyhelyzetek eseteihez adekvát, alkalmazandó fokozatok is meghatározásra kerüljenek.

A védelmi helyzet *részletesebb megítélésekor* elsőként megjegyzendő, hogy – a szükséghelyzet és a katasztrófahelyzet fogalmának rögzítéséhez hasonlóan – *nem történt meg a védelmi helyzet fogalmának a meghatározása*. Ennek rögzítése esetén egyértelművé szükséges tenni, hogy a védelmi helyzet az országot érhető alapvető külső fegyveres agresszió- és veszélyformák és a hatásukra kialakult rendkívüli helyzetek állami intézkedéseinek életbeléptetésére hivatott. A védelmi törvénykezdés számára pedig rögzíteni szükséges a védelmi helyzet fokozatait, illetve a bevezetendő védelmi állapotokat és kinyilvánításuk kritériumait.

A megelőző védelmi helyzet – hiányosan rögzített – eseteinek megfogalmazása sem problémamentes. A „súlyos fenyegetettség” tartalma ugyanis nehezen értelmezhető, a „külső fegyveres csoport váratlan betörése esetén” fogalmazású kritérium pedig félreértésekre ad alapot. A külső fegyveres csoport – vagyis valamely harci vagy fegyveres feladatra ideiglenes jelleggel szervezett, viszonylag önálló, kisebb, rendszerint alegységnyi nagyságú csapatrész vagy fegyveres különítmény – tevékenységi formájára nem a „betörés” a jellemző. A betörés – mint hadtudományi kategória – a védett területre (peremvonalba, állásba) való kisebb jelentőségű – harcászati vagy hadműveleti méretű – behatolást jelent. A külső katonai fegyveres csoport rendszerint a harctevékenységekkel összefüggésben – felderítés, üldözés, átcsoportosítás, manőver stb. miatt –, a nem katonai fegyveres csoport pedig bűncselekmény elkövetése céljából kerülhet a határterületre. Ez az objektív tény pedig azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy egy kisebb *fegyveres csoport behatolása a határterületre, rendszerint nem lehet indoka a megelőző védelmi állapot kihirdetésének* nemcsak hogy országos, de még térségi szintre korlátozva sem.

A megelőző védelmi helyzetre vonatkozó döntési hatáskört indokolt a kormány hatáskörébe utalni, de azt *nem célszerű a jóváhagyott országvédelmi tervhez kötni*. A béke idején, általános jelleggel készült tervek ugyanis a konkrét rendkívüli helyzetben rendszerint pontosítást, módosítást vagy újratervezést igényelnek. Így például háborús veszélyhelyzet esetén kerülhet csak sor a védelmi harc és hadművelet közvetlen előkészítésére, ami pedig a kialakult hadműveleti, illetve hadászati helyzet függvénye lenne. Az országvédelmi terv ehhez általános alapul szolgálhat, ez is a rendeltetése, a harccselekményekhez külön tervekre és azoknak megfelelő védelmi rendszabályok foganatosítására van szükség.

A védelmi helyzet szabályozásának *átfogó korrekciójához* két megoldási lehetőség, alternatíva kínálkozik. Az egyik a javasolt szabályozás strukturális keretei közötti korrekció, a másik a fegyveres agresszió- és veszélyformákkal, illetve rendkívüli helyzetekkel adekvát újraszabályozás. Mivel a parlamenti pártok javasolta szabályozást nehéz volna alapjaiban megváltoztatni, annak strukturális keretei között célszerű megtalálni az elfogadható megoldást. A korrekciós változatok mindegyi-

kének a Magyar Köztársaságot érhető fegyveres agresszió és veszélyhelyzetek reális megítéléséből kell kiindulnia, mivel ez adja meg a szabályozás alapvető tartalmát (a védelmi helyzet szabályozása az alkotmánykoncepció szerint és annak korrekciójához az 1., 2. sz. melléklet szerint).

Értékelésünk szerint új alkotmányi szabályozást igényel:

- a.) a külső fegyveres csoportokkal, harci repülőeszközökkel és más pusztító fegyverrel végrehajtott harci akciók, és azokkal összefüggésben az ország területének és légtérének esetenkénti – tervezett vagy véletlenszerű – igénybevétele, és a hatásukra kialakult *kisméretű és időszakos fegyveres fenyegetettségi és veszélyhelyzet*. Erre rendszerint akkor kerülhet sor, amikor valamely szomszédos országban vagy országok között fegyveres konfliktus vagy háború van, és a harcselekmények azok határ menti térségében is folynak. Ilyen helyzetben az ország egyes határ menti szakaszain, korlátozott és rendszertelen időszakokban fegyveres incidensekre, kisméretű fegyveres összeütközésekre is sor kerülhet. Hatásukra a határsávban általában kisebb és csak időszakonként jelentkező fegyveres fenyegetettségi és veszélyhelyzetek alakulhatnak ki. Ennek állami kezeléséhez azonban még rendszerint nincs szükség külön minősített helyzet alkalmazására, *védelmi kezelésük a kormány hatáskörébe utalva*, a haderő kijelölt részeinek bevonásával operatív módon megoldható. Abban az esetben azonban, *ha a külső katonai fegyveres csoportok és a pusztító fegyverek harci cselekményeit már állami szinten országunk ellen is szervezik, az így kialakult korlátozott fegyveres veszélyhelyzet állami kezeléséhez minősített helyzet alkalmazása szükséges*.
- b.) a Magyar Köztársaság ellen állami szinten szervezett *külső fegyveres (katonai) konfliktus, illetve annak közvetlen veszélye esetén*, a határ menti térségben létrejött *fegyveres fenyegetettségi helyzet, bekövetkezésekor pedig a kialakult fegyveres konfliktushelyzet*. Fegyveres konfliktus és konfliktushelyzet alakulhat ki az a., pontban foglalt eset eszkalációja következményeként is. Állami kezelését a kormány hatáskörébe utalt minősített helyzet, az úgynevezett „korlátozott védelmi állapot”³ alkalmazása garantálhatja, melynek fokozatai a megelőző korlátozó védelmi állapot és a korlátozott fegyveres védelmi állapot lehetnek.
- c.) a *háború, illetve az azt megelőző háborús fenyegetettségi helyzet, bekövetkezésekor a háborús helyzet (hadihelyzet)*. Állami kezelése a hatályos rendkívüli állapot pontosításával is biztosítható, melynek fokozatai a *háborús veszélyállapot és a háborús állapot (hadiállapot)* lehetnek. Bevezetésüket – garanciális okok miatt – az Országgyűlés hatáskörébe célszerű utalni. Rendkívüli állapot idején – a koncepció javaslatának megfelelően – a kormánynak széles körű rendeletalkotási és intézkedési jogkört szükséges biztosítani.

Mindezen objektív elvek és követelmények – lehetőségek szerinti – korrekciós érvényesítése, a védelmi helyzet szabályozásának korszerűségét, az országot érhető rendkívüli helyzetek hatékony védelmi intézkedéseinek megtételét biztosíthatják.

A *szükséghelyzet* alkotmányi szabályozásával összefüggésben kiemelendő, hogy az állam egyik fontos funkciója az ország belső alkotmányos rendjének és szerve-

zett működési feltételeinek a biztosítása. Mivel ennek szavatolását legnagyobb mértékben a súlyos erőszakos *fegyveres cselekmények* veszélyeztetik, azok megelőzéséről és az elhárításáról az alkotmányban egyértelműen és garanciaértékűen szükséges rendelkezni. Arra van szükség, hogy az új alkotmány egyértelművé tegye a *szükséghelyzet* és annak védelmi kezelésére hivatott *szükségállapot* – mint minősített helyzet – fogalmát, kinyilvánításának eseteit és az ezzel kapcsolatos hatásköröket.

Ennek tükrében a koncepció szükséghelyzetre javasolt szabályozása kiegészítést és pontosítást igényel. A javaslat rögzíti ugyan a szükséghelyzet fogalmát, az ilyen helyzetben alkalmazandó szabályokra azonban csak utal. A szükséghelyzet fogalmát „belső eredetű helyzethez” köti, okozóját pedig „erőszakos cselekményekben” határozza meg. Ezzel kapcsolatosan megjegyzendő, hogy a szükséghelyzetet nem minden esetben lehet tisztán belső eredetű helyzetnek tekinteni. Okozójaként az erőszakos cselekmények megjelölése pedig túl általános, ilyen módon az – előidézőjét és ezáltal jellegét tekintve – többféle értelmezésre adhat alapot.

A tervezet nem rögzíti a szükséghelyzet állami kezelése céljából alkalmazandó minősített helyzetet, vagyis a *szükségállapotot*, de a szükséghelyzet megállapításának eseteit sem, ami pedig a szükségállapot kihirdetésének nélkülözhetetlen előfeltétele. Ez utóbbira, a szükséghelyzet eseteire csak a javasolt fogalomból lehet következtetni. A szükséghelyzet idején alkalmazandó elveket, így a vonatkozó hatásköröket is a koncepció utalásából lehet megállapítani, miszerint: „szükséghelyzetben a rendkívüli állapotra vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.” Mivel azonban a szükséghelyzet és az annak védelmi kezelésére hivatott szükségállapot jellegében és tartalmában lényegesen eltér a rendkívüli állapottól, így annak szabályait is nehéz volna minden esetben „megfelelően alkalmazni”. Ezért a szükségállapot megfelelő szabályozását nem célszerű megspórolni.

A szükséghelyzet szabályozását egyértelműen a belső és alapvető fegyveres erőszakos cselekményekhez szükséges kötni, melyet belső fegyveres csoportok, illetve felfegyverzet csoportosulások idéznek elő. A fegyveres erőszakos cselekmények céljai lehetnek politikai és bűncselekményt jelentő anyagi természetűek. Ennek megfelelően a fegyveres szükséghelyzetnek két esete lehet, mint a szükségállapot kinyilvánításának kritériuma. Ezek:

a.) az állam *alkotmányos rendjének megdöntésére*, működésének megakadályozására vagy az államhatalom kizárólagos megszerzésére *irányuló szervezett fegyveres cselekmények*;

b.) az élet- és vagyonbiztonságot súlyosan és közvetlenül fenyegető, illetve tömegesen vagy sorozatosan elkövetett *szervezett fegyveres terrorcselekmények*.

Az ilyen jellegű és tartalmú fegyveres cselekmények belső fegyveres konfliktushoz (polgárháborús eseményekhez) vezethetnek helyi, térségi vagy országos méretben. Hatásukra fegyveres szükséghelyzet alakul ki, melyet már csak szükségállapottal lehet kezelni. A hatékony megelőző és védelmi intézkedések életbeléptetése céljából a szükségállapoton belül a *megelőző szükségállapot* és a *fegyveres szükségállapot fokozatokat* célszerű meghatározni. A megelőző szükségállapotra vonatkozó döntést a kormány, a fegyveres szükségállapot elrendelését pedig az Országgyűlés hatáskörébe célszerű utalni.

A szükségállapot kritériumát még el nem érő belső fegyveres cselekmények keze-

lésével továbbra is a kormányt szükséges felhatalmazni, átvéve az alkotmány 34. § (1) bekezdésének lényegét, miszerint: „a kormány... biztosítja az állampolgárok jogait..., valamint a közrend és a közbiztonság érdekében megteszi a szükséges intézkedéseket”.

A katasztrófahelyzetre és a rendkívüli helyzetekben alkalmazandó szabályokra vonatkozó – javasolt – szabályozási elvek, korrekció nélkül is megfelelő alkotmányi garanciákat biztosítanak.

*

Az új alkotmánnyal szemben reális követelmény, hogy erejénél fogva garantálja a Magyar Köztársaság biztonságát és védelmét. Ennek pedig csak úgy felelhet meg, ha tartalma és szabályozási módja teljeskörűen érvényre juttatja országunk érdekeit. Ehhez kulcsfontosságú kinduló jellegű követelmény a biztonság- és honvédelmi stratégiai alapelvek – mint legfontosabb alkotmányi alappillérek – meghatározása, hogy az megfelelő alapul és tartalmi keretül szolgáljon az alkotmány többi vonatkozó alapelveinek szabályozásához és a védelmi törvénykezéshez. Ezt szolgálja kritikai észrevételeivel és ajánlásaival az országvédelmet érintő főbb területeken ezen vitaanyagnak szánt írás is.

JEGYZETEK

1. Rendeltetés: az a cél, amelyre valami létesült, amelyre valamit fel kell használni. Szerep: valamely (bonyolult) folyamatban betöltött működési kör, megvalósított feladat, valaminek jutó rész. Magyar Értelmező Kéziszótár, Akadémiai Kiadó, 1158, 1277, 1278. oldalak.
2. Határterület: a határvonaltól számított, általában 20 km-en belüli határsáv, amelyet a határterületen belül fekvő települések felsorolásával jogszabály határoz meg. Törvényjavaslat a Magyar Köztársaság Határőrségéről, 2. § 7. pont.
3. Korlátozott védelmi állapot: az alkotmányban szabályozott olyan minősített helyzetforma, amelynek bevezetése a Magyar Köztársaság ellen szervezett külső fegyveres konfliktus közvetlen veszélye (korlátozott fegyveres fenyegetettség) vagy a korlátozott agresszió (fegyveres konfliktushelyzet) esetén, a határ menti térségben, az állami és katonai védelmi rendszabályok életbeléptetésének biztosítására hivatott.

IRODALOMJEGYZÉK

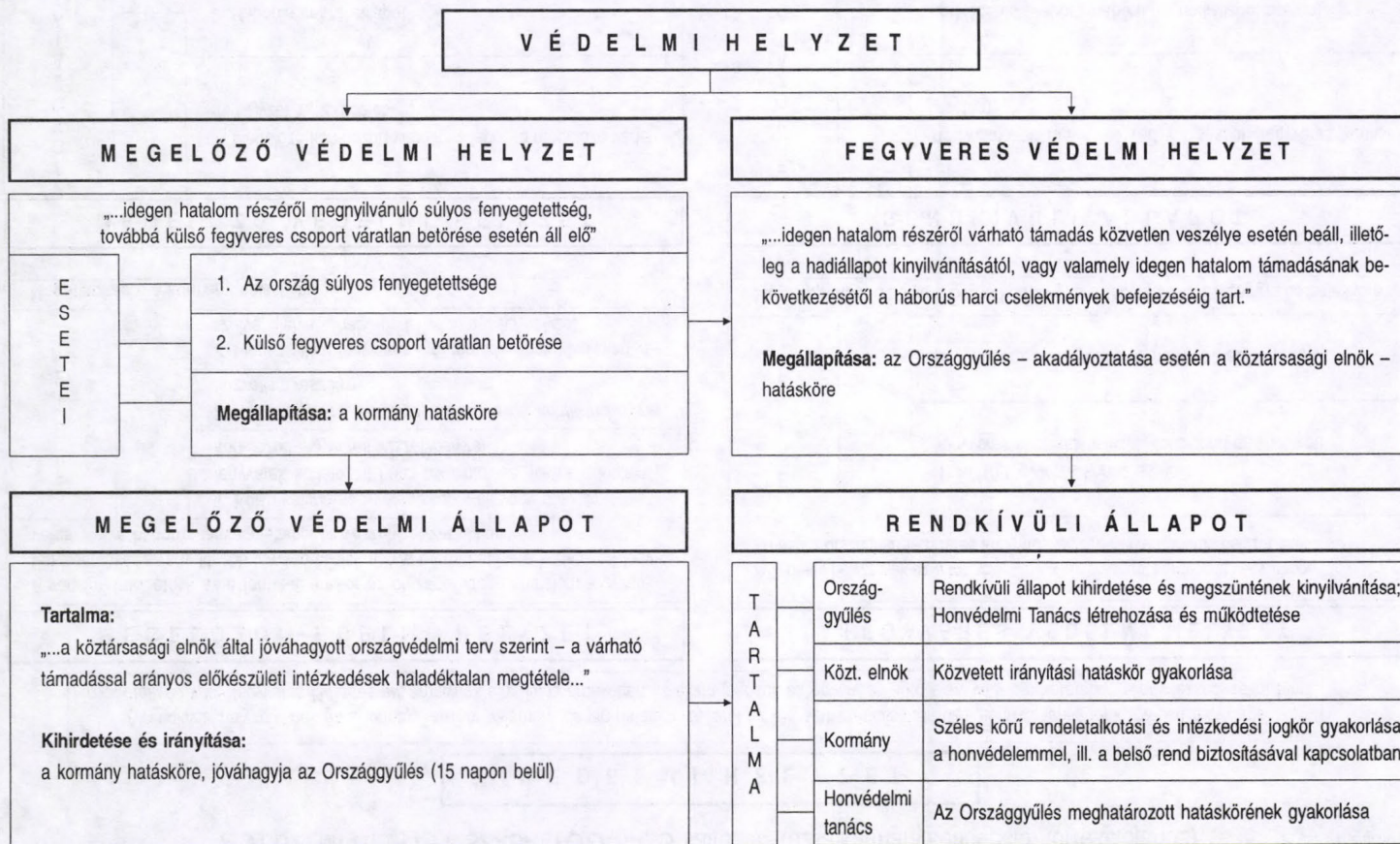
- A H/2252. számú országgyűlési határozati javaslat a Magyar Köztársaság alkotmányának szabályozási elveiről
- A Magyar Köztársaság alkotmánya
- A Magyar Köztársaság kormányának programja (1994–1998)
- Az Alkotmánybíróság határozata; Magyar Közlöny 103., 124. szám
- Ajánlások a Magyar Köztársaság új alkotmánykoncepciójához; Új Honvédségi Szemle 1996/3.szám
- Magyarország az új Európában. A kormány modernizációs programjának politikai koncepciója
- A fegyveres konfliktus és új alkotmányi doktrinális szabályozásának időszerű kérdéseiről a Magyar Köztársaságban; Új Honvédségi Szemle, 1995/2. szám
- A magyar katonai védelem korszerűsítésének néhány időszerű új alkotmányi doktrinális és elvi kérdése; MHTT vitatanulmány, 1995

A VÉDELMI HELYZET SZABÁLYOZÁSA

A változat

(az alkotmánykoncepció alapján)

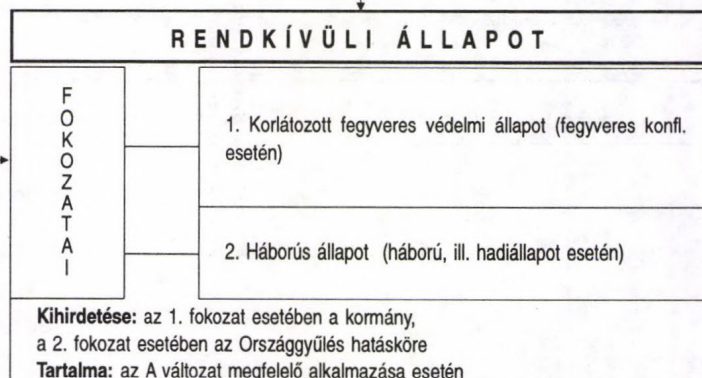
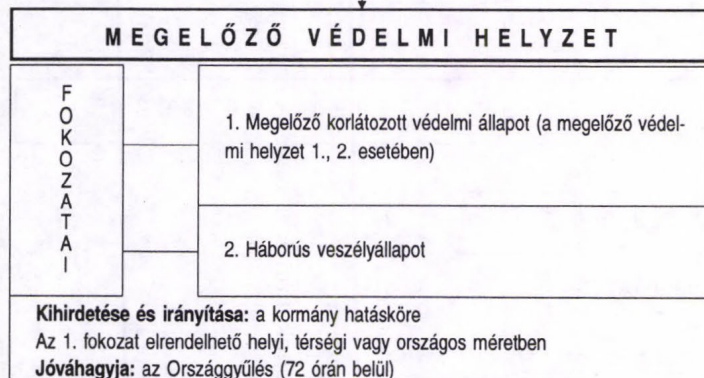
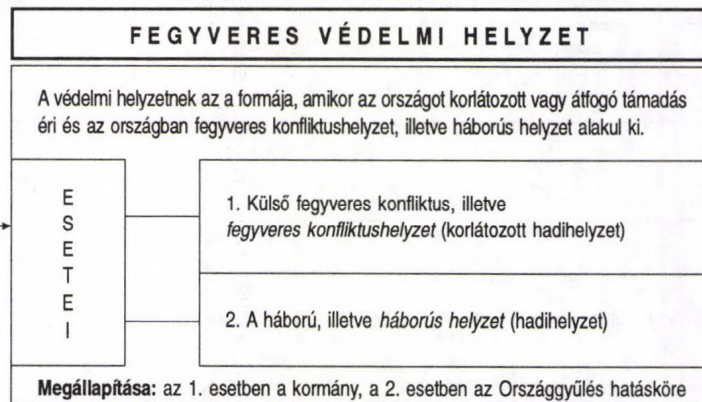
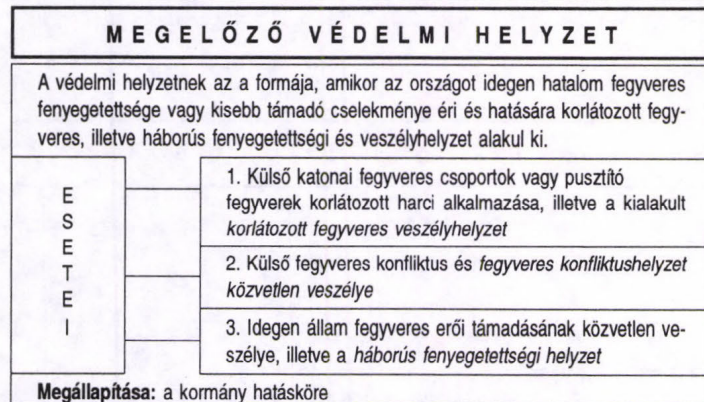
1. sz. melléklet

PEKÓ JÓZSEF: Az alkotmánykoncepció szabályozási elveiről

V É D E L M I H E L Y Z E T

A rendkívüli helyzeteknek az a formája, amikor valamely idegen hatalom részéről az MK szuverenitását, területi sérthetlenségét közvetlen *fegyveres fenyegetettség* vagy *fegyveres támadás* éri, amelynek elhárítása érdekében az állam jogosult az egyéni és a kollektív védelem keretében ellenintézkedéseket tenni.

Matus János

A védelmi reformok Közép-Európában és a civil–katonai kapcsolatok

A magyar és a brit védelmi miniszter 1995. tavaszi megállapodásának megfelelően a brit szervezési szakemberek hosszabb ideig tanulmányozták a HM és az MHP szervezeti felépítését, kapcsolatát, feladatrendszerét, azaz „átvilágították”, különös tekintettel a demokratikus civil ellenőrzés lehetőségeire, és részletes jelentést készítettek észrevételeikről, javaslataikról. A szerző a jelentésben foglaltak ismeretében ad áttekintést a haderőreform és a civil kontroll néhány fontos kérdéséről.

A változások 5–6 éve után Kelet-Közép-Európa országaiban még mindig nagyfokú bizonytalanság van abban a tekintetben: konkrétan mit és hogyan kellene megváltoztatni ahhoz, hogy a részletek pontosan illeszkedjenek a nagy történelmi átalakulás logikájába. Az olyan nagy, átfogó alapelvek, mint a demokrácia és piacgazdaság, kijelölték a változások fő irányait. A politikai rendszerek átalakításában, ahol az általános alapelvekből viszonylag könnyen lehetett következtetni a cselekvési programokra, a változások gyorsan és nagyobb nehézségek nélkül bekövetkeztek. Rövid idő alatt megszerveződtek a politikai pártok, sor került az általános választásokra, létrejöttek a demokratikusan megválasztott parlamentek és kormányok. Az egy párt vezető szerepére épült autokratikus rendszerek átalakítása demokráciákká többek között azért is történhetett viszonylag gyorsan, mert a politika síkján nagyfokú nyitottság volt az egymással egyébként ellenséges viszonyban álló államok között is. A politikai magatartások és cselekvési minták, azok eredményei és hatásai nem tisztelték az államhatárokat, előbb vagy utóbb nemzetközileg is ismertté váltak. Az eredményes politikai magatartásokat követték, az eredményteleneket elvetették. Ennek eredményeként a demokrácia mint politikai filozófia és magatartás tovább erősítette hadállásait a diktatúrák ellen Európában.

A létrejött demokratikus rendszerek azonban még nem tekinthetők teljesen stabilnak, különösen ha összehasonlítjuk őket a több évtizedes vagy évszázados demokratikus múlttal rendelkező, gazdaságilag fejlett országokkal. Az új demokratikus rendszerek teljes stabilitásáról még azért nem beszélhetünk, mert sok területen nem fejeződtek be a politikai átalakulás szellemének megfelelő változások. Ma már látható, hogy a központi tervezésre épített gazdaságok átalakítása piacgazdaságokká hosszabb és nehezebb folyamat lesz, mint az várható volt. Ennek magyarázata

minden bizonnyal összefügg a gazdaság autonóm természetével, amellyel ellenáll a külső szabályozás hatásainak. A változások lassúbb ütemének lehetünk szemtanúi az olyan területeken is, mint például a védelmi szervezetek átalakítása és a fegyveres erők reformja.

A védelmi szervezetek ésszerű átalakítását gátló tényezők

A védelmi szervezetek átalakításában speciális nehézség forrása a hidegháború idején uralkodó elzártság és titkolózás. A politika és a gazdaság szférájától eltérően, ahol jelentős érintkezési felületek és információs csatornák alakultak ki, a védelemmel összefüggő kérdésekben nem volt lényegi érintkezés Kelet és Nyugat között. A szemben álló felek figyelmét a másik oldal politikai szándékainak és katonai képességeinek kifürkészése kötötte le. A fegyveres erők jellegére és szerepére, alkalmazásuk lehetséges körülményeire vonatkozó politikai filozófiai nézeteiket nem cserélték ki. Ezért a politikai rendszerváltás pillanataiban nagy bizonytalanság volt tapasztalható abba a tekintetben, hogyan kellene a védelemmel kapcsolatos gondolkodást és a fegyveres erőket átalakítani, hogy az megfeleljen a demokratikus politikai rendszer követelményeinek. A bizonytalanságok ellenére a katonai reformok megindultak. A bevezetett változások fő mozgatói azonban nem a jövőbeni demokratikus politikai rendszernek megfelelő fegyveres erők létrehozására irányuló törekvések voltak. Alapvetően két szempont játszott döntő szerepet az első katonai reformlépésekben. Az első a gazdaságok csökkenő teljesítőképessége, amely a védelmi kiadások jelentős korlátozására ösztönzött. A második a politikai átalakulás bizonytalanságaival függött össze és a hadseregnek a politikától – mindenekelőtt a pártoktól – való eltávolítására irányult. Közép-Európában ez a két szempont még ma is lényeges szerepet játszik a fegyveres erőkkel kapcsolatos gondolkodásban.

A fegyveres erők átalakítására tett első reformlépések tehát arról tanúskodnak, hogy *a közép-európai országok ezen a téren nem nyugati minták figyelembevételével cselekedtek* – mint ahogy ez a politikai és gazdasági rendszer átalakításakor történt –, *hanem a rendszerváltás dinamikájából adódó belső kényszerek alapján.* Hogy milyen katonai hagyományok és gondolkodási minták játszhattak szerepet a szervezeti változások koncepcióinak kidolgozásában, további izgalmas kutatások tárgya lehet. Az mindenesetre viszonylag rövid idő alatt kiderült, hogy a védelmi szervezetekkel kapcsolatban a NATO tagállamaiban az elmúlt évtizedek során kialakult fontos alapelvek nem érvényesültek maradéktalanul a közép-európai katonai reformokban, legalábbis azok kezdeti szakaszaiban. Amint ez a NATO-val való kapcsolatok szorosabbá válása révén világossá vált, *a fegyveres erők feletti demokratikus civil ellenőrzés, mint fontos alapelve, még nem érvényesül maradéktalanul Közép-Európa új demokratikus országaiban.*

Az események ilyen irányú alakulásában több tényező játszhatott szerepet. *Először, az a körülmény, hogy a fegyveres erők feletti demokratikus civil ellenőrzést nyugati partnereink nem fogalmazták meg olyan markánsan, mint a politikai demokráciát és a piacgazdaságot a rendszerváltás követelményeként.* Ezért erre az alapelvekre nem fordítottak kellő figyelmet a politikai változásokat megvalósító erők, különösen ami ezen elv realizálásának részleteit illeti. *Másodszor a belső események dinamikája mellett, amelyek elsődlegesen meghatározták a közép-európai katonai*

reformokat, szerepet játszhattak a gondolkodást befolyásoló olyan katonai tradíciók, amelyek lényegesen különböznek a nyugati demokráciákban az elmúlt fél évszázad során általánosan elfogadottá vált hagyományoktól.

***A katonai gondolkodást befolyásoló tradíciók,
a nemzeti hagyományok és a külső hatások mérlege***

A közép-európai katonai gondolkodást befolyásoló tradíciók meglehetősen összetettek. A nemzeti hagyományok mellett erőteljesen hatottak idegen forrásokból származó katonai elméletek és hadsereg-szervezési eljárások. Nyilvánvaló módon az idegen hatások közül időben a szovjet befolyás állt a legközelebb. Nem lehet kizárni azonban a történelmileg távolabbi porosz–német katonai tradíciók hatását sem, mivel egy korábbi időszakban azok is befolyást gyakoroltak a térségben. Számos tény bizonyítja, hogy a szovjet katonai gondolkodás is jelentős mértékben merített a porosz katonai tradíciókból. Így a porosz hatás közvetett és közvetlen módon egyaránt tetten érhető Közép-Európában.

Különösen tanulságos lehet a porosz és a szovjet katonai szervezet, ezen belül is a vezérkar szerepének és szervezeti elhelyezkedésének összehasonlítása. Mindkét típusú vezérkart az elitszellem vezérelte, nagymértékben zárt volt, a civileket kizárta a védelmi ügyekből, jelentős hatása volt a politikai döntésekre, döntő szerepet játszott a nemzeti stratégia és védelmi politika kialakításában, és a fegyveres erőknek a belpolitikai alkalmazására is felkészült. Ellentétben az angolszász típusú vezérkarokkal, amelyek a különböző hatalmi ágak kiegyensúlyozott ellenőrzése alatt álltak és állnak, a porosz–német és a szovjet típusú vezérkarok egyoldalúan egy hatalmi autoritás felügyelete alatt álltak. Az első világháború előtt a porosz, majd az ország egyesítése után a német vezérkar közvetlenül a császárnak volt alárendelve. A parlamentnek és a kormánynak gyakorlatilag nem volt beleszólása a fegyveres erők ügyeibe. A két világháború között, Hitler hatalomra jutása után, a vezérkar a náci párt eszközüvé vált. A Szovjetunióban a vezérkar a kommunista párt közvetlen irányítása alatt állt. Mindkét esetben hiányzott a demokratikus politikai rendszerekre jellemző demokratikus civil ellenőrzés a fegyveres erők felett.

A többi nyugati országban az első vezérkarok megszervezése idején – döntően a századforduló táján – szándékosan kerültek a porosz–német vezérkar utánzását, mert felismerték annak alapvetően antidemokratikus jellegét. Az első amerikai vezérkart létrehozó 1903-as törvény kimondta, hogy nem hasonlíthat a porosz vezérkarra, ugyanakkor korlátozta a fegyveres erők napi adminisztratív irányításában játszott szerepét. Az amerikai törvényhozásban hagyományosan gyanakvással viszonyultak a nagy hatalmat koncentráló katonai szervezetekhez, mert veszélyt láttak bennük a választott politikai tisztségviselők hatalmára nézve. Ezért elleneztek kezdetben a vezérkarok létrehozását, és ezért választották később azt a megoldást, hogy külön vezérkart hoztak létre a szárazföldi erők és a haditengerészeti erők részére. A valamennyi fegyvernemet átfogó egyesített vezérkart csak 1947-ben szervezték meg, hosszadalmas viták után. Az Egyesült Államok törvényhozásában azóta is fontos téma a központi katonai szervezetek politikai ellenőrzés alatt tartása a hatalomkoncentráció megakadályozása érdekében.

Az Egyesült Államok szenátusának vitái három alapvető okra utalnak, amelyek miatt fontosnak tartják a katonai hatalomkoncentráció megakadályozását. Az első ok annak lehetősége, hogy egy népszerű, karizmatikus katonai vezető aktív népi támogatással átveheti a hatalmat a választott kormánytól. A szakirodalom a „Fehérlovas ember” elnevezéssel illeti a civil–katonai kapcsolatokra leselkedő fenti veszélyt. A második ok az ún. jóakarátú hatalomátvétel abban az esetben, amikor a civil kormány válságos helyzetbe vezeti az országot. A jóakarátú katonai hatalomátvétel jellemzője, hogy a politikai stabilitás megteremtése után a hadsereg visszaadja a hatalmat a politikusoknak és ismét háttérbe vonul. A harmadik ok az a veszély, amely akkor keletkezik, ha egyes katonai parancsnokok – gyakran hazafias megfontolásból – túllépik a politikusok által meghatározott határokat vagy hatásköröket. Ez a probléma különösen súlyossá válhat a diplomáciai és a katonai eszközök kombinált alkalmazását igénylő válsághelyzetekben.

A második világháború után a győztes nyugati szövetséges hatalmak nagy gondot fordítottak arra, hogy megakadályozzák a porosz katonai gondolkodás hatását a védelmi szervezetek átalakításában, mindenekelőtt Németország nyugati megszállás alatt lévő részében. A katonai gondolkodás és a hadsereg-szervezési elvek megváltoztatása Németország általános demokratizálásának egyik fontos alapelvevé vált. Az új nyugatnémet hadsereg a negatív katonai hagyományokkal való szakítás jegyében vezette be az ún. „Innere Führung” (belső vezetés) koncepciót, amelynek lényege a katonák demokratikus szellemben való nevelése és a sorkatonák jogainak fokozott védelme. A NATO-tagállamokban általánosan elfogadott szervezési elvvé vált az integrált védelmi minisztérium, amelynek jellemző sajátossága, hogy magába foglalja a hadseregek vezérkarait; a miniszter civil politikus, akinek a munkáját fontos vezető pozíciókat betöltő civil szakértők támogatják, a védelemmel kapcsolatos funkciókat olyan szervezeti egységek látják el, ahol civilek és katonák egymással szorosan együttműködve dolgoznak, biztosítva azt, hogy a védelem ügyeit mindig szélesebb biztonságpolitikai kontextusba helyezve vizsgálják, és gondoskodnak arról, hogy a katonai szakértelem mellett más szakterületek képviselői is beleszólási jogot kapjanak a védelempolitikai döntésekbe.

A két világháború tapasztalatai az angolszász katonai tradíciókra épülő haderő-szervezési elvek helyességét igazolták. A hidegháború végén ezek az elvek újabb megerősítést nyertek. A civil–katonai kapcsolatok azonban nemcsak a katonai hatalomkoncentráció veszélyeivel foglalkozó vizsgálódások eredményeként kerültek napirendre a második világháború után. Az atomfegyverek megjelenése is hozzájárult ahhoz, hogy a katonai erő demokratikus politikai ellenőrzésének kérdése új megvilágításba került. Az atomfegyverrel rendelkező államok kormányai felismerték, hogy az új tömegpusztító fegyver alkalmazására vonatkozó döntést a politikusok nem adhatják ki a kezükből. Ez a felismerés is hozzájárult a civilek szerepének növekedéséhez a fegyveres erők alkalmazásának kérdéseiben. Napjainkban a nemzetközi válságok és konfliktusok kezelésének új, sok vonatkozásban most formálódó eszközei és módszerei, a diplomáciai, a gazdasági és a katonai eszközök kombinált alkalmazásának formái új felismerésekkel járulnak hozzá a civil–katonai kapcsolatok átalakulásához, a demokratikus civil ellenőrzés mechanizmusainak továbbfejlesztéséhez.

Az induló haderőreformok jellemzői és hiányosságai

A volt szocialista országokban a hidegháború éveiben nem történt meg a fegyveres erőkkel kapcsolatos nézetek tisztázása oly módon, ahogyan az Nyugaton megtörtént. Ennek következtében negatív történelmi hagyományokra további negatív elemek épültek. Ilyenek tekinthető a kommunista pártoknak való alárendeltség, a katonai szakértelem dominanciája a biztonságpolitikában és a civilek kizárása a biztonság és a védelem ügyeiből. Ezért a rendszerváltás pillanatában nem voltak olyan civil politikusok, akik képesek lehettek volna megfelelő irányba elindítani a katonai reformokat. A fegyveres erökhöz való viszonyt inkább az idegenkedéssel vegyes félelem jellemezte, melynek a kölcsönös távolságtartás lett az eredménye. A változásra és változtatásra irányuló kezdeményezések elsősorban a fegyveres eröktől indultak ki, ezért azok iránya nem volt összhangban a nyugati védelmi szervezetek elmúlt évtizedek során bekövetkezett változásaival.

A négy közép-európai országban – a Cseh Köztársaságban, Lengyelországban, Magyarországon és Szlovákiában – végrehajtott átszervezések egyik fő mozgatórugója a kölcsönös bizalmatlanság volt a politikusok és katonák között. Mindenekelőtt az általános választások után hatalomra került ellenzéki erők viszonyultak bizalmatlanul az előző rendszertől örökölt fegyveres erökhöz. Nem volt kisebb a bizalmatlanság a fegyveres erők tisztjei részéről sem, akik jogosan tartottak attól, hogy a pártpolitikai küzdelmek dezorganizálhatják a hadsereget.

A politikusok és a fegyveres erők között a rendszerváltás idején kialakult bizalmatlanság a védelmi szervezetek olyan irányú átalakulásához vezetett, amelynek több eleme nagyobb hasonlóságot mutatott a porosz típusú szervezetekhez, mint a NATO-tagállamokban általánossá vált struktúrákhoz. Ez mindenekelőtt a központi katonai szervezetek, a vezérkarok nagyobb mértékű elkülönülésében fejeződött ki. Ez az elkülönülés Magyarországon jelent meg a legerőteljesebben: a vezérkar teljes szervezeti kiválása nyomán a Honvédelmi Minisztériumból. Hasonló tendenciák erősödtek fel a másik három közép-európai országban is. A vezérkarok fokozódó elkülönülése egyben azzal a következménnyel is járt, hogy magukhoz vették a védelemmel kapcsolatos feladatok és funkciók döntő részét. A nyugati védelmi minisztériumokban civil hatáskörbe tartozó olyan funkciók, mint a védelempolitikai vagy a stratégiai tervezés, a pénzügyek, a beszerzés, a személyzeti ügyek, a katonai titkosszolgálatok felügyelete, maradtak vagy kerültek a vezérkarok hatáskörébe. Valamennyi említett országban az alkotmánymódosítások a köztársasági elnököt tették meg a fegyveres erők főparancsnokának és közvetlenül neki rendelték alá a vezérkari főnököket. Ez a megoldás valamennyi országban értelmezési nehézségeket okozott abban a tekintetben, hogy hol különül el a köztársasági elnök és a kormány kompetenciája békében, válság és rendkívüli helyzet esetén. Az új alkotmányok készítői számára a német megoldás lehet a leginkább követésre méltó, amely szerint békében a védelmi miniszter, háborúban a kancellár (miniszterelnök) a fegyveres erők főparancsnoka. A köztársaság elnökének funkciója arra korlátozódik, hogy aláírja a tábornokok kinevezéséről és felmentéséről szóló okmányokat.

A másik lényeges eltérés a nyugati védelmi szervezetek és a Közép-Európában kialakult új védelmi szervezetek között az alkalmazott civilek számában található. A ve-

zető pozíciókat betöltő civilek kis száma vagy hiánya szintén a szovjet illetve a orosz modellre emlékeztető hagyomány. Mindkét védelmi modellben a biztonságot tisztán katonai ügyként kezelték, ezért civil szakértők alkalmazását nem tartották szükségesnek. Bár konceptuálisan széleskörűen elfogadottá vált, hogy a biztonság egyre inkább komplex probléma, amelyben a katonai tényező csak az egyik dimenziót képviseli a sok közül, a gyakorlatban nehéz megtalálni a civil szakértők helyét és szerepét és mindenekelőtt nem könnyű kialakítani a harmonikus együttműködés feltételeit civilek és katonák között.

A közép-európai katonai reformok koncepcionális, szervezeti és funkcionális problémái hosszú ideig nem váltak nyilvánvalóvá. A NATO-val, és különösen a NATO tagállamaival való együttműködés azonban fokozatosan felhívta a figyelmet ezekre a problémákra. Szó sincs arról, hogy valamiféle uniformizált megoldást próbálnának rákényszeríteni a NATO-tagságra törekvő országokra. Ez annál kevésbé valószínű, mert jelentős eltérések vannak a tagállamok védelmi szervezetei között is. Van azonban néhány alapelv, amelyet az együttműködés gyakorlati megvalósíthatósága érdekében valamennyi tagállamnak el kell fogadni és alkalmazni saját védelmi rendszerében.

Az elmúlt 4–5 év alatt valamennyi közép-európai ország korrekciós intézkedéseket hajtott végre az 1989–90-ben történt szervezeti átalakítások módosítására. A korrekciókra azért volt szükség, mert időközben felszínre kerültek az új védelmi szervezetek működési problémái. A működési problémák egy részét sikerült megoldani, a mélyebben fekvő okok feltáratlansága miatt azonban a működési zavarok számos forrása megmaradt. Közben a NATO-val való kapcsolatok kiszélesedése új megvilágításba helyezte a közép-európai védelmi szervezetek problémáit, nevezetesen ráirányította a figyelmet azokra az alapvető követelményekre, amelyeknek a figyelembevételére szükség van az együttműködéshez és végső soron az integrációhoz.

A katonai reformok helytelen irányú elindítása Lengyelországban vezetett a legsúlyosabb belpolitikai konfliktushoz, ami a köztársasági elnök és a kormány közötti éles vitákban nyilvánult meg. Ezt a lehetőséget egyébként a másik három ország intézményi struktúrája sem zárja ki. Lengyelországban a törvényhozás 1995 júliusában új törvényt fogadott el a védelmi miniszter hatásköréről. A törvény legfontosabb rendelkezése, hogy a vezérkart a minisztérium szerves részévé tette és a vezérkar főnökét a miniszternek rendelte alá. Ezenkívül – a nyugati védelmi minisztériumok által meghonosított gyakorlattal összhangban – a miniszter felügyelete alá helyezte a demokratikus civil ellenőrzés szempontjából érzékeny és fontos funkciókat.

A brit katonai szakértők jelentése (véleménye) a felső katonai vezetésről a demokratikus civil kontroll tükrében

Ami Magyarországot és a magyar védelmi szervezet eddigi átalakítását illeti, jelentős segítséget adhat a haderőreform még előttünk álló feladatainak elvégzéséhez a brit védelmi minisztérium szakértő csoportjának a közelmúltban készített jelentése. A magyar és a brit védelmi miniszter 1995 áprilisában történt megállapodásának megfelelően a brit szervezési szakemberek tanulmányozták a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség Parancsnoksága kapcsolatainak és szervezeti felépítésének problémáit, illetve azt, hogy hogyan érvényesül a demokratikus civil ellenőrzés a magyar védelmi szektorban.

A brit szakértők jelentésükben megállapították, hogy az elmúlt 5–6 év alatt Magyarországon kialakult az a politikai és jogi intézményrendszer, amely megfelelő alapot biztosít a demokratikus civil ellenőrzés gyakorlásához. Megállapították továbbá, hogy a politikai változások és a jogalkotás eddigi eredményei visszafordíthatatlanná tették a demokratizálás folyamatát. Hangsúlyozták azonban, hogy a demokratikus civil ellenőrzés elveinek érvényesítéséhez mind a jogi rendszerben, mind a szervezeti megoldásokban további finomításokra van szükség. Rámutattak, hogy a NATO-tagállamokban is különböző védelmi modellek és szervezeti megoldások léteznek, a demokratikus ellenőrzéssel kapcsolatos legfontosabb alapelvek azonban érvényre jutnak valamennyi szervezeti megoldásban.

A magyar védelmi szervezettel kapcsolatban a jelentés az alábbi kritikai megállapításokat tartalmazza:

- A szükségállapotra, a rendkívüli készenlétre és a helyi jellegű veszélyekben a Magyar Honvédség szerepére vonatkozóan nincs megfelelő törvény.
- Nincs törvény a védelemgazdaságra.
- A katonák jogállásának szabályozása szürke területnek tűnik.
- A Magyar Honvédség túlszabályozottnak tűnik a brit rendszer szemszögéből nézve. A katonai doktrínával nem célszerű a parlamentnek foglalkozni, elégséges ha az alapelveket meghatározza. A mikromenedzselés most, az átmenet idején esetleg indokolt lehet, de később akadályozhatja a fegyveres erők normális működését. Nagyon fontos, hogy a parlamentben konszenzus legyen a védelmi politikáról.

A törvényhozással kapcsolatos finomítások elvégzéséhez a jelentés leszögezi a kutatók és a tudósok nagyobb mértékű bevonásának szükségességét. A parlamenti képviselőknek szükségük van arra, hogy független tanácsadók segítsék a munkájukat.

Az ellenőrzési mechanizmusok között a *jelentés kiemeli a költségvetés ellenőrző szerepét*. A pozitívumok mellett az alábbi hiányosságokat említi meg:

- nincs közép- és hosszú távú tervezés,
- a költségvetés struktúrája és beterjesztésének módja nem könnyíti meg a parlamenti képviselők számára az alapos ellenőrzést. A költségvetést nagyobb részletezettséggel kellene elkészíteni,
- a Honvédelmi Minisztérium nem ellenőrzi megfelelően a katonai igények szükségességét és hatékonyságát,
- nincs hatásvizsgálat, amely rendszeresen összevetné a ráfordításokat az eredménnyel,
- a költségvetési tervezési rendszert átláthatóbbá kell tenni, és összhangba kell hozni a NATO-tagállamokban elfogadott védelmi tervezési kérdőív struktúrájával, amennyiben Magyarország NATO-tagságra törekszik.

A katonai eszközök beszerzésével kapcsolatban a jelentés azt emeli ki fő kritikaként, hogy *nincs civil ellenőrzés a katonai igények felett*. A NATO védelmi minisztériumaiban vannak olyan szervezeti egységek (Operational Requirement Staff) amelyeknek az a feladatuk, hogy rendszeresen információkat gyűjtsenek hazai és külföldi eszközökről, és a katonai igényeket annak fényében vizsgálják, hogy összhangban vannak-e a katonai doktrínával és a technika jelenlegi állásával.

A jelentés szerint Magyarországon a demokratikus civil ellenőrzés legkritikusabb pontja a Honvédelmi Minisztérium szervezeti felépítése, illetve viszonya a Magyar Honvédség Parancsnokságához.

A jelentés megállapítja a bevezetőben, hogy a HM és az MHP egymáshoz való viszonya és szervezeti felépítése eltér a NATO-tagállamokban alkalmazott megoldástól és az számukra ismeretlen.

A magyar védelmi szervezettel kapcsolatos kritikákat az alábbiakban foglalja össze:

1. *A HM és az MHP két párhuzamos struktúrát alkot, mindkettő a miniszternek van alárendelve. Mind a nemzetközi, mind a gazdasági, mind a katonai területen párhuzamosan végeznek azonos funkciókat. Munkaszinten nem elégségesek a két struktúra közötti kapcsolatok. Ez a szervezeti megoldás lelassítja a döntési folyamatokat, felesleges többletkiadásokhoz vezet és gyengíti a demokratikus civil ellenőrzés érvényesülését. A párhuzamosságokat akkor lehet megszüntetni, ha egy funkció elvégzését egyértelműen egy szervezeti egységhez kapcsolják.*
2. *A HM és az MHP struktúrája csak a kollégium ülései keretében érintkezik. A két szervezet vezetőit egymástól függetlenül működő stábok szolgálják ki. A különböző szakértői stábok sokkal hatékonyabban tudnák szolgálni a vezetést, ha egymással szorosan együttműködve dolgoznának.*
3. *A nyugati tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a védelmi problémák bonyolult komplexumot alkotnak, ezért megfelelő mechanizmusokat kell létrehozni a védelmi politika kidolgozására. Ezt az új demokráciákban még nem értették meg teljesen. A magyar HM-ben sem áll rendelkezésre ez a mechanizmus. Nincsenek meg sem azok a szervezetek, sem azok az eljárások, amelyek szükségesek a nemzetbiztonsági és a védelmi politika minden aspektusának integrálásához. A miniszter kizárólag a katonák tanácsaira tud támaszkodni, mert hiányzik a civilekre és katonákra egyaránt támaszkodó csapatmunka. A jelentés szóvá teszi, hogy nem látják a miniszter környezetében egy olyan jól szervezett stábnak a meglétét, amely hozzásegítené ahhoz, hogy bepillantást nyerjen a védelmi politika kidolgozásának és megvalósításának, valamint a katonai tervezés és műveletek minden részletébe. A Parlament előtt viselt felelősségének csak akkor tud megfelelni, ha mindezekben a mozzanatokon rajta tartja a kezét. Kiemeli a jelentés egy olyan elemző apparátus hiányát, amely a miniszter számára értelmezné a hírszerzési információkat.*
4. *A brit munkacsoport véleménye szerint hiányzik a magyar rendszerből egy olyan magas szintű testület, amely a nemzetbiztonsági politika hosszú távú kidolgozásával foglalkozna. Szerintük a biztonságpolitikát nem lehet csak parlamenti határozatokra alapozni. A miniszterelnök vezetése alatt kellene egy olyan testületnek működni, amely a HM, a KÜM, a BM, a PM és az IKM képviselőinek bevonásával hosszú távon világos irányt határozna meg a fegyveres erők számára. Ennek az iránymeghatározásnak egy átfogó kockázatelemzésen kellene alapulnia. Úgy látják, hogy jelenleg a KÜM dominál a biztonságpolitika kidolgozásában, a HM nem képes megfelelő befolyást gyakorolni.*
5. *A HM és az MHP között a szokásosnál és az indokoltnál nagyobb feszültségek vannak. A jelentés ezt összefüggésbe hozza a HM-ben dolgozó tisztek előlépte-*

tésének gyakorlatával. Az MHP-nál tapasztalható vélemények szerint a HM-ben túlságosan gyorsan, döntően az előléptetésekkel összefüggésben adják a magasabb katonai rangokat. Ez a gyakorlat növeli a megosztottságot a két szervezet között.

6. A civilek és a katonák megfelelő aránya a HM-ben a demokratikus civil ellenőrzés gyakorlati megvalósításának fontos feltétele. A civil szakértelemre azért van szükség, hogy mind a miniszternek, mind a katonai vezetőknek olyan tanácsokat adjanak, amelyek a biztonságpolitikát szélesebb keretben, és nem szűken csak katonai problémaként értelmezik. A jelentés szavá teszi, hogy *nem tapasztaltak elég erős elkötelezettséget a HM vezetése részéről a civilek számának jövőbeni növelésére*. Mind itthon, mind külföldön az a benyomás alakult ki, hogy a HM remilitarizálása következett be az elmúlt másfél év alatt, ami visszalépés az előző kormány gyakorlatához képest.
7. *A jelentés javasolja a nyugati gyakorlattal összhangban lévő integrált minisztérium létrehozását*. Az integrált védelmi minisztériumoknak részei a vezérkarok, megfelelő arányban töltenek be vezető pozíciókat civilek, akik a katonákkal szorosan együttműködve dolgoznak, biztosítva azt, hogy a miniszter számára mindig kiegyensúlyozott szakvélemény álljon rendelkezésre. Békeidőben a demokratikus civil ellenőrzés elengedhetetlen feltétele, hogy a kormány a civil komponensen keresztül ellenőrzést gyakoroljon a védelmi költségvetés, a stratégiai tervezés, a hírszerzés, az erőstruktúra létrehozása és telepítése, a beszerzés, valamint a tisztek előléptetése területén. Az integrált védelmi minisztérium létrehozása nélkül Magyarországnak nehézségei lesznek a NATO-tagállamok védelmi minisztériumaival és a brüsszeli NATO-központtal való együttműködésben azon oknál fogva, hogy nem találják meg együttműködő partnereiket.
8. *A jelentés javasolja a vezérkar – nem az MHP – integrálását a HM-be*, amelynek előnyei a következők lennének, ha egy időben kialakulna a civilek és katonák megfelelő aránya is:
  - a miniszter munkáját civil és katonai szakértők kiegyensúlyozott tanácsokkal támogatnák,
  - javulna a fegyveres erők feletti felügyelet,
  - olyan rendszer jönne létre, amely kapcsolódhatna a NATO-tagállamokhoz,
  - központi figyelem irányulna a hírszerzésre,
  - csökkennének a párhuzamosságok, kettőzések,
  - javulnának a kapcsolatok és a szakértői szintű együttműködés a HM és az MHP között,
  - megkönnyítené a kormány politikájának katonai igényekké történő átalakítását, ugyanakkor hatékonyabban közvetítené a katonai igényeket a miniszternek.
9. Végül javasolja a szakértői csoport, hogy *a HM is kapcsolódjon be abba a közszolgálati modernizációs programba*, amely a brit Know How Fund támogatásával folyik és amelyben brit részről a Közszolgálati Kollégium (Civil Service College), magyar részről pedig a Miniszterelnöki Hivatalban működő közizgazgatási modernizációs kormánybiztos irodája vesz részt. A moderni-

zációs program keretében javasolja a HM-ben dolgozó köztisztviselők számára tervezett előmeneteli lehetőségek kidolgozását, továbbá a katonai rendfokozatok és a civil beosztások arányosítási rendszerének kialakítását. Az utolsó részben a jelentés aláhúzza a nyilvános viták és a közvélemény tájékoztatásának fontosságát. Úgy értékeli, hogy jelenleg a közvéleményben a védelem ügye vesztesre áll. Hiányolja, hogy nincsenek a védelem ügyeiben járatos és egyben elkötelezett újságírók. Hosszú időre lesz szükség, hogy a közvéleményben meglévő ellenérzéseket és közömbösséget a védelem ügye iránt a HM le tudja győzni.

*

Az 1989–90-es rendszerváltást követően a hatalomra került politikai erők a fegyveres erők feletti demokratikus civil ellenőrzésnek csak a politikai és jogi intézményi keretét teremtették meg. Nem tanúsítottak kellő érdeklődést a védelmi rendszerek átalakítása iránt, ezért a reformokat a katonák kezdeményezései alapján indították el. A politikai elitek érdeklődésének hiánya, de lehet úgy is fogalmazni: érdektelensége, valamint a civil szakértelem mellőzése odavezetett, hogy a védelmi reformok nem a demokratikus rendszerekre jellemző alapelveknek megfelelően történtek. A rossz irányvétel csak évekkel később, a NATO-val való kapcsolatok kibontakozása után vált egyértelműen nyilvánvalóvá. A különböző egyéni és intézményi érdekek azonban megnehezítik a megfelelő korrekciók elvégzését.

Ezért elengedhetetlen a védelmi kérdések iránti nagyobb érdeklődés felkeltése a politikai pártok, a parlamentek és a kormányok részéről. Elengedhetetlen a külső beavatkozás erősítése a fegyveres erők ügyeiben, mert ennek hiányában a megfelelő irányvétel nélküli átszervezések sorozata kerül napirendre. A kormányok szintjén történő átfogó biztonságpolitikai koordináció nélkül Közép-Európában nem alakulnak ki a NATO-val és annak tagállamaival zavartalan együttműködésre képes, kompatibilis védelmi szervezetek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1.) Defence Organisation: The Need for Change Staff Report to the Committee on Armed Services United States Senate; US Government Printing Office, 1985.
- 2.) Hajo Holborn: The Prusso-German School, Moltke and the Rise of the General Staff – Peter Paret: The Makers of Modern Strategy; Princeton University Press, 1986.
- 3.) Jack S. Levy: The Role of Crisis Management and the Outbreak of World War One – Avoiding War. Edited by Alexander L. George; Westview Press Boulder, 1991.
- 4.) Stephen Van Evera: The Cult of Offensive and the Origins of the First World War – International Security; Summer 1984.
- 5.) Jeffrey Simon: Central European Civil-Military Relations and NATO – Expansion Mc Nair Paper, 1995.
- 6.) Review of Parliamentary Oversight of the Hungarian MOD and Democratic Control of the Hungarian Defence Forces. MAN S (ORG) Study 810 DMSC, Ministry of Defence, UK 1996.

Molnár Károly

Volt, van s lesz magyar katonai gondolkodás!

A gondolkodást többféle megközelítésben lehet vizsgálni és elemezni. Elterjedt egyszerűsítés szerint leggyakrabban a tudományos és a hétköznapi gondolkodást szokták megkülönböztetni. Újabbban pedig a funkcionális, a foglalkozási ág szerinti elhatárolás került előtérbe. Ez utóbbi osztályozás alapján beszélhetünk katonai gondolkodásról. A szerző, aki a Zrínyi Kiadó gondozásában megjelent, *A magyar katonai gondolkodás története* című tanulmánykötet (szerkesztete: Ács Tibor, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1995. Ára: 980 Ft) egy önálló fejezetének írója, a kiadvány ismertetését felvállalva, foglalja össze véleményét a katonai gondolkodásról.

A gondolkodás az ember, így a katona sajátos képessége. Az emberek, a katonák annyiban felelnek meg mivoltuknak, amennyiben eszük, intellektusuk cselekszik – azaz gondolkodnak. Márpedig a katonák (minthogy szellemi adottságaik, egészségük alapján is válogatva vannak – értelmi fogyatékos, ideg- és elmebeteg alkalmatlan katonának, a 70 IQ alattiakat elvileg sorkatonának sem hívják be^{a)}) a társadalmi átlagosnál összességében kedvezőbb arányban birtokolják ezt a képességet. Az viszont korántsem ennyire egyértelmű, hogy a különböző történelmi korokban – akár csak napjainkban is – milyen lehetőségek voltak s vannak, mekkora szüksége merült fel e képesség kibontakoztatásának és gyakorlati alkalmazhatóságának. Az sem kézenfekvő teljesen, hogy milyen mércék, mutatók segítségével mérhető a gondolkodás színvonala és aktivitása, eredményessége és hatékonysága. A jelzett és más bizonytalanságok a nagy és mélyreható változások időszakában erősödnek fel, amikor a tömegesen felmerülő újszerű problémákat a bevált gondolkodási sémák, a rutin segítségével már nem lehet megoldani. És most, immár jó néhány éve ilyen korszakban élünk. Nemcsak a katonák, a hadsereg, hanem a társadalom egésze esetében, sőt nemzetközileg, világméretekben is észlelhetjük az eligazodási képtelenség jelenségeit a magánéletben ugyanúgy, mint a szakmai és a közéleti tevékenységben. Ezért aztán nincs abban semmi meglepő, ha egyre gyakrabban idézgetik a pályáját katonatisztként kezdő nagy francia filozófus – Descartes – aforizmáját: „Gondolkodom, tehát vagyok”. Lehet, hogy biztatást, önbizalmat szeretnének tőle kölcsönözni. Az eligazodási és problémamegoldási képtelenség szimptomái ugyanis elsősorban talán nem a hétköznapi gondolkodásban nyomasztóak annyira, mint inkább a vezetői, az elméleti és tudományos gondolkodásban. Legalábbis az utóbbiak

esetében, az átfogó és mély problémák megoldásának elmaradásában szembeötlőbbek. Más súlya van annak, ha csak az egyes emberek tévelyegnek apró-cseprő napi ügyeikben, s más, ha országok, államok vagy éppen a hadsereg, a katonai vezetők kerülnek kiúttalan helyzetbe.

Feltehetően az említett és hasonló felismerések, valamint az olyasféle rádöbbenések, hogy a kihívás elől a katonai környezetben sem lehet, nem szabad kitérni, vezettek el a katonai gondolkodás témaköre tanulmányozásának napirendre tűzéséhez. *A katonák problémaérzékenységére enged következtetni, hogy rövid időn belül két időszaki témakörben – 1993-ban az erkölcsre és az értékrendre kiterjedően Katonaetika, 1995-ben pedig A magyar katonai gondolkodás története cím alatt – két tanulmánykötetet jelentetett meg a Zrínyi Kiadó.* A szerkesztő és a kiadó kockázatvállalása, kezdeményezése elismerésre méltó, hiszen *az azonos vagy hasonló, a katonai gondolkodást elemző kiadványnak sem hazai, sem nemzetközi számottevő előzményei nincsenek.* A két kötet a katonai identitáskeresés részeként is felfogható.

Az még csak hagyján, hogy a gondolkodást évszázadokon keresztül nem vizsgálták, kutatták; súlyosabbnak mondható az elmaradás a tekintetben, hogy formálásával, fejlesztésével sem foglalkoztak programszerűen, még a katonai tanintézetekben sem. A tisztek és a tiszthelyettesek minősítéseiben sem igen találkozhattunk gondolkodásuk szakszerű jellemzésével. Említés is alig történt róla. A tudás, a műveltség pedig messze nem azonos vele, e fogalmak nem szinonimái egymásnak, bár kölcsönhatásaik nyilvánvalóak. A tudás meghatározza a gondolkodás tartalmát és beállítottságát, és viszont: a tudás javát, lényegét a gondolkodás révén és segítségével lehet elsajátítani.

E helyütt nincs hely és mód arra, hogy az említett mulasztások okaira kitérjünk, mindössze azt jegyezzük meg, hogy több más országban ez nem így történt, és az átlagember számára is hozzáférhető, érthető kézikönyvek foglalkoznak az ide tartozó kérdésekkel. A pozitív és a negatív gondolkodás mibenlétével, mint beállítottsággal, a pozitív gondolkodással történő ráhangolódás módszereivel például.¹ Az a gyakorlati kérdés sem igen vetődött fel sokáig, hogy a katonai tekintélyhierarchia, a centrális vezetés, a függelmi viszonyok: a föl- és az alárendeltség, a parancsnoklás és az engedelmesség katonai rendszere miként hat a gondolkodásra, hogyan, mennyiben serkenti vagy gátolja fejlődését. Egyáltalán: mit jelent a gondolatszabadság katonai környezetben, ahol tilos a parancs bírálata, s ezzel erőteljesen korlátozott a kételkedés, a véleménynyilvánítás lehetősége és szabadsága. Rendkívül összesűrűsödtek tehát a megválaszolásra váró és megoldandó kérdések. Igényli-e a mindennapi katonaelet gyakorlata a gondolkodó katonát, netán többre értékeli a passzív, a mechanikusan alkalmazkodó gépies végrehajtókat?

Logikus a kérdés és a kétség: vajon *fel vagyunk-e készülve a filozófiai, pszichológiai, logikai és más szakismereteket igénylő feladatok megoldására?* A válasz nem kézenfekvő. Mostanáig a szóban forgó problémáknak csak a jogi, az erkölcsi, a szociológiai vetületei merültek fel a hazai katonairodalomban. Ezek is csak elvétve, hézagosan és csak a 80-as évek végén, a válság elmélyülésének időszakában, amikor a tabuk már kezdtek oszlásnak indulni, de a hamis és áltekintélyek bomlása is megkezdődött.²

A felkészületlenség természetesen nem csak a hadsereget és nem is csak az átlagembert gyötrő gond és probléma. Az értelmiség, sőt az értelmiségi elitek vergő-

désének is számos jelével találkozhatunk. A katonáknak, a katonai értelmiségnek ily módon nincs különösebb oka a kisebbrendűségben, netán büntudatban való szenvedésre. Állításunk szemléltetése és bizonyítása végett nézzünk meg közelebről néhány mértékadó személyiségtől származó véleményt és ítéletet, melyek egyúttal azt is mutatják, milyen is a magyar értelmiség gondolati teljesítménye, szerepvállalása, az utóbbi öt-hat évben. Az évtizedek óta Amerikában tevékenykedő, ismert elitkutató, szociológus szerint az államszocializmus felbomlása után „váltságba került a magyar szellemi élet is”. Hiányolja „az értelmiségi attitűd kritikai vonását, az önálló, eredeti gondolatokat.”³ Szociológus kollégája pedig a Tudományos Akadémia 1995. decemberi ülésén beismeri „Erre nincs modell. Minden változik, de nem tudjuk, milyen irányban.”⁴ Mégis, mindezek ellenére a feladatvállalásban sem jeleskednek a tudományos élet tagjai. Egyikük – szerénységet színlelve – úgy véli: „Az elméletalkotás fő célja, hogy a további kutatások számára jó kérdéseket tegyünk fel.” Hát ez bizony nem sok. Majd hozzáteszi: „A kérdések felvétele a társadalomkutatók dolga, a válaszok adása pedig a politikusok dolga.”⁵ Neszese semmi, fogd meg jól! – mondhatnánk. Bár mintegy öngazolásaként a tudományelmélet jeles művelői, a tudósok azt is mondják, hogy a helyes kérdések feltevése, megfogalmazása nem kisebb jelentőségű, mint a problémák megoldása. Ugyanis az előző volna a feltétele az utóbbi feladat megoldásának.⁶ Egy másik eminens kutatótól pedig azt tudhatjuk meg, hogy – mint írja – „... a mai magyar társadalomtudomány az alapkérdések megfogalmazásáig sem jutott el.”⁷ *Ugyan kire, kikre vár az olyan gyakran óhajtott jövőkép felvázolása?* A szociológus-szellemtörténész nemrégiben elhangzott elmarasztaló kritikája – az önmagát tudományos elitnek ki-nevező, az önjelölt elit felett –, ha lehet, az előzőeknél is szigorúbb amikor a rendszerváltozás időszakának tudományos eredménytelenségét firtatva megállapítja: „A maga értelmére, kiválóságára oly büszke legszürkébb állomány tudományos opuszait azonban hiába keressük. Nem születtek meg, noha vagy hat-hét éve ennek semmilyen akadályja nincsen. Nem mondhatjuk, hogy gyenge vagy közepes-e a teljesítményük, mivelhogy nincs! És a semmi nem minősíthető sem fel, sem le.” Majd hozzáteszi: a teljesítménynek „sehogy nem látni objektiválódott formáit. A műveket. Ismét gyakorlatban van az 1989 előtti szokás, mely szerint mű nélkül is van tudományos teljesítmény.”⁸ (Lásd pl. a szakértők és a szakértő tanácsadók elburjánzását, különösen a magasabb politikai vezetők és a vezető politikai intézmények, szervezetek környezetében.)

Önként adódik a kérdés ezek után, hogy *hol tart a hadtudomány*. Feltették-e már művelői legalább az alapkérdéseket általában és jelesül a katonai gondolkodás témakörében? A kérdés nem mondható szónokinak.

Természetesen a gondolkodás „felszabadítását”, fejlesztését igénylő törekvések másféle akadályokat, ellenvetéseket is támaszthatnak. Azt nevezetesen, hogy az emberek, a katonák tömegei lelkileg, intellektuálisan, morálisan még éretlenek a nagyobb gondolatszabadságra és ennek az éretlenségnek a jeleit láthatjuk, tapasztalhatjuk nap mint nap a társadalomban csakúgy, mint a hadseregben. Valóban, az efféle fenntartások, aggodalmak nem alaptalanok. Köztudott, hogy a jogállamiság előtérbe kerülése, a jogszabályok liberalizálása, az erkölcsi értékek és normák relativizálódása kapcsán a bűnözés hirtelen és nagymértékben terjedt hazánkban is. És

egyelőre nem tudunk hatékonyan védekezni ellene. E nézet hívei gyakran hivatkoznak a spanyol társadalomfilozófus, José Ortega Y Gasset egyik, nálunk is megjelent munkájára (A tömegek lázadása), amelyben a rideg valóságnak megfelelően fogalmaz: a világ civilizált társadalmainak közéletében megjelent a tömegember (átlagember), aki ott a korábbi elitek kvalitásai híján azok jogait követeli. Az ebből származó veszélyek azonban nem lebecsülendők.⁹ Amennyiben tehát hihetünk a kétségeknek és az aggodalmaknak, a tehetetlenség jeleinek, a váratlan és nagy horderejű változások inkább bénító, mintsem serkentő hatást gyakorolnak a szellemi élet „csúcsaira” is. Más oldalról pedig egyfajta bomlási folyamatot gerjesztenek az átalakuló társadalmakban és hadseregekben, de hasonló jelenségekkel a nyugati társadalmakban is találkozhatunk.

A vázlatosság igényével felsorolt mindezen kiinduló feltételeket figyelembe véve nehéz arra nézve érdemben nyilatkozni, hogy a *katonai gondolkodásról* szóló monográfia szerkesztője és szerzői miként oldották meg önként vállalt feladatukat. Egyébként is műfaja szerint a recenzió tájékoztató, figyelemfelkeltő feladatot tűzhet maga elé, semmint kategorikus ítékezésre és minősítésre vállalkozna. A lehetséges reakciók megjósolásának sem volna értelme, meg eléje menni sem érdemes, hiszen az ügynevezett szelektív hallás és olvasás révén mindenki úgy értelmezheti a szerzők munkáját, ahogy azt a legkönnyebben be tudja építeni a maga gondolatvilágába.

A szerkesztő és a kiadó a témakör feldolgozásához többféle rendszer között választhatott. A kifejtés ugyanúgy lehetett volna fogalmi-logikai, mint történeti. Ők az utóbbinál kötöttek ki. Bármelyik megközelítési, kifejtési módnak megvannak a maga előnyei és hátrányai. A történeti, kronológiai megközelítés, az időben egymásutánosság egyszerűsíti az áttekintést, jól érzékelteti a nézetek, elméletek – mint gondolati termékek – korszakokhoz, eseményekhez és személyekhez kötöttségét. Hátterbe szorítja ugyanakkor óhatatlanul a fogalmakban, a gondolkodás tartalmában, tárgyában, beállítottságában és módjában, valamint logikai eszközeiben történt változások kimutatását. Könnyen támadhat az olvasónak némelykor az a benyomása, hogy nem annyira a gondolkodásról, mint inkább annak környezeti meghatározottságáról, forrásairól és szellemi, elméleti eredményeiről, a gondolkodó személyiségekről közölnek vele ismereteket. Ebből is adódik, hogy a *tanulmányok nem mind egyike jut el a máig, nem tud kapcsolatot teremteni napjaink katonai gondolkodásának problémáival. A jövővel még kevésbé.*

Nem az erőszakolt aktualizálást hiányoljuk, hanem pusztán a folyamatosság és az összefüggések ábrázolását. Noha aligha lehet bárminemű kutatásnak fontosabb célja, mint a legalább közvetett hozzájárulás a jelenben való eligazodáshoz.^{b)} Igaz, múltunkat magunkkal hozzuk anélkül, hogy tudnánk róla. Mégis előnyös, ha tisztában vagyunk vele, mik rejtőzködnek gondolkodásunk bugyraiban: melyek az előnyös és hátrányos vonásai a magyar katonai gondolkodás múltjának, hogyan ívelnek ezek át és élnek tovább a mában, mely tulajdonságokat kellene elvetni, meghaladni és melyeket fejleszteni, erősíteni.

Ahhoz persze nem férhet kétség, hogy a honvédelemnek, a hadseregnek nemzeti-történeti alapú katonai gondolkodással történő legitimációra is szüksége van. Széleskörűen elfogadott nézet, hogy a hagyományos értékek, a megőrző kontinuitások nélkülözhetetlen támpontok a napjaink zűrzavarában való eligazodáshoz.

Sok igazsága van a pszichológus gondolatmenetének: „Életünk története a történelem felől nyeri értelmét, bár maradéktalanul sohasem olvad fel abban... a jelenlegi sokfajta bizonytalansággal terhelt helyzetben különös erővel működik a valahova tartozás, az összekapcsolódás szükséglete...”¹⁰ Könnyűszerrel belátható: másként gondolkodik a honvédelemről, a hadseregről az, akinek van nemzettudata, mint az akinek ez nincs, úgynevezett világpolgár, kozmopolita, aki rendszerint individualista és nihilista-pacifista is egyidejűleg.

A történeti és a szükségképpen nemzeti nézőponttal együtt a szerzők szinte mindegyike kellő nyitottságot tanúsít a korszak nemzetközi összefüggései, az egyetemes katonai gondolkodás helyzete és eredményei iránt. Ahogy ezt jeles katonai gondolkodóink, Zrínyi Miklós, Mészáros Lázár és mások is tették a maguk módján és idejében. A provincializmus, a nemzeti elzárkózás lényegében mindig idegen volt katonai, szellemi életünk legjobbjainak szellemiségétől. Többségükben nyitottak és tanulékonyak voltak anélkül, hogy szuverenitásukat feladták volna, tudatosan kerülték a szolgálai másolást és a velejáró megaláztatást. Csak keveseknek és ritkán róható fel a külső, idegen szellemi irányzatok, a nagyhatalmak katonai gondolkodása előtti hajbókolás, a bábszerep ilyen vagy amolyan okokból történő felvállalása. Ettől persze még tévedhettek, megrekedhettek gondolati sémáikban, aminek kimutatására a szerzők több figyelmet is fordíthattak volna. Márcsak azért is, mert a nemzeti katonai önismeretnek a kudarcok beismerése is nélkülözhetetlen eleme. Itt és ezúttal nem valamiféle kizárólagos, a katonák gondolkodására jellemző sajátossággal van dolgunk.

Tagadhatatlan és ezzel is szembe kell néznünk, hogy szolgálai utánpótlás, mechanikus másolók is akadtak katonai gondolkodástörténetünkben. Régebben csak úgy, mint a legutóbbi évtizedekben vettek, vettünk át kritikátlanul érdekeinkkel és értékrendünkkel ellentétes, körülményeinktől idegen, káros gondolkodási sémákat, mintákat. Erről sem szabadna sohasem senkinek hallgatni. Alaposan beárnyékolja a képet, hogy emlékezetünk „korrupt”. Elemi erejű igényünk, hogy jóban legyünk mindenkori önmagunkkal. Ezért emlékezetünk hajlamos arra, hogy védekezzen és torzítson: kiszorítja a méltatlant, elutasítja, elfelejti a szégyenletet. Személyes életélményeinkhez kapcsolódó emlékezetünk mindig aktuális énként igazolásának szolgálatában működik, legalábbis erre hajlik, ha nem tartjuk kordában.

A tévedések, a hibák, amelyek mindig felesleges emberáldozatokat, anyagi veszteségeket okoznak, nehezen kerülhetőek el a fegyveres harcban, ahogy az élet más területein sem. Nem történt ez másként a második világháborúban sem, ahol és amikor a győztes hatalmak katonai és politikai vezetői — miként egy, a közelmúltban megjelent, angol szerző tollából származó kötet erről tárgyyszerűen, objektíven tudósít — legalább annyit tévedtek és hibáztak, mint a vesztesek. A miértekre adott válaszokból amelyekre itt nem térhetünk ki, fontos és hasznos tanulságok származnak. Annyit azonban meg kell jegyezni, hogy a szerző szerint a tévedések jó része a katonai és a politikai vezetők gondolkodásmódjából, beállítottságából, szellemi képességeik fogyatékoságaiból, felkészültségük hiányosságából adódik.¹¹

A kötet olvasása közben észlelhetjük: ez a „kordában tartás” némelyeknek csak félig-meddig sikerül. Ami közel elkerülhetetlen volt, hiszen a kötet tanulmányainak jelentős hányada (5–6) olyan témaköröket és időszakokat érint, melyeknek a szer-

zők is részesei voltak, melyekhez személyesen élmények fűzik őket. A kötet egyik recenzense is felhívja a figyelmet arra, hogy a szolgálai másolás veszélye változatlanul fennáll. Aggódóan int attól, hogy a minden eszmék felett álló valahai proletár internacionalizmus helyére most egy újabb, nemzeti érdekeinket, hazafias érzéseinket ismét a perifériára szorító euroatlanti internacionalizmus léphessen. Nemrégiben az Értékteremtés – értékvesztés nevet viselő rendezvényen Hegedűs Lóránt református püspök óvott „attól a túllakalmazkodástól, amely a kormányt is jellemzi, a külföldhöz és a külföldi gazdasági érdekcsoportokhoz fűződő viszonyában”.¹²

A szerző¹³ úgy véli, hogy a mechanikus másolásra többeknek ismét erős hajlama van. A szóban forgó jelenségre egyébként a kötetben is találunk – bár csak gyér – utalásokat. Tény, hogy a nacionalizmussal egyáltalán nem vádolható, a liberális eszmekör egyik vezéralakjának mondható filozófus is így vélekedik: „Meg kell szüntetnie ennek a végtelenül unalmas, magyar kisebbségi érzésnek, szemérmességnek és önlebecsülésnek.”¹⁴ Magyarán: a majmolásnak, a hajbókolásnak, a felelősséggel járó önálló gondolkodás előli menekülésnek. Ám ez nem könnyű és nem egyszerű: a kényelemes és sikeret hozó szokásoktól nehéz szabadulni.^{c)}

Úttörő, tudományos értékű kísérletként fogható fel, hogy a kötet hazai viszonylatban elsőként vállalkozik a különböző gondolkodástípusok (politikai, gazdasági, mérnök-műszaki, orvosi, pszichológiai, katonai stb.) összehasonlító elemzésére avégett, hogy ezúton analógiák – az elterjedt logikai eljárás – segítségével jusson közelebb a katonai gondolkodás mibenlétének feltárásához. Félreérthetetlenül jelezve, hogy a szorosán vett szakismereteken túlmenően a foglalkozáshoz, a hivatáscsoporthoz tartozás a gondolkodásban is kifejeződik: beállítottságában ugyanúgy, mint logikájában, módjában és etikájában, hogy csak a fontosabb elemeit említsük. Ez az útkeresés akkor is jelentős, ha a szerzők adósak maradnak a részletes kifejtéssel, azaz, hogy az egyes gondolkodási elemek, tulajdonságok kialakulásában milyen szerepe van a tanintézeti képzésnek, a gondolkodás tudatos, módszeres formálásának, valamint a gyakorlati katonai tevékenység spontán hatásainak, a valóságban érvényesülő szaktetikáknak, jelesül a katonaeтика érték- és normarendszerének. Mármint a gyakorlatban létezőnek, mert írott formában ilyesmivel hosszú évtizedek óta nem rendelkezünk. Nincs ugyanis kidolgozott katonaeitikai kódexünk. Segíti valamegyest az eligazodást a katonaeтика témakörében nemrégiben megjelent tanulmánykötet.¹⁵

Ahogy az emberekét általában, úgy a katonák gondolkodását is több körülmény befolyásolja. A veleszületett adottságok (tehetség, képesség, avagy az intelligencia) és a mikrokörnyezet (család, iskola, foglalkozás, szolgálati és munkahely stb.) mellett a makrotársadalom történelmi koronként változó hatásai sem lebecsülendők. Az Amerikában oktató magyar vallásfilozófus professzor szerint: „Ahogy a középkorban az egyházi emberek alakították ki a gondolkodásmódot és az eszméket, majd átruházták ezt a szerepet az államra a XIX. századig, úgy a ma eszményei és gondolkodásmódja a liberalizmus öntőformájában készülnek; a liberalizmuséban, mely a hegemónikus civil társadalom ideológiája.”¹⁶ (A civil társadalom és ideológiája lényegének és fogalmának értelmezésére itt nincs helyünk és terünk, miként az is „megérne egy misét”, elmélyült elemzés tárgya lehetne: hogyan és mennyiben hozható közös nevezőre a katonai és a liberális értékrend és gondolkodás.)

Sajnálhatjuk, hogy az összehasonlító vizsgálódásokban a *szervezők meglepően kevés teret és figyelmet szenteltek* – elmulasztva, elszalasztva a kitűnő lehetőséget, egyszersmind időszerű feladatot – *a katonai és a politikai gondolkodás különbözőségeinek elemzésére*. Jóllehet, elméletileg köztudott és gyakorlatilag is kézenfekvő, hogy a két gondolkodástípus érintkezési felületei szorosak, s ami ezzel jár: súrlódásaik, konfliktusaik is gyakoriak, mindennaposak. Valószínűleg átfedéseik sem ritka kivételek, pl. a háború és a honvédelem mindkét gondolkodástípusnak a lehető legszorosabban vett tárgya. Hasznos lett volna tisztázni az átfedések és a különbözőségek lényegét, bizonyítva, hogy közöttük az ellentétek, a konfliktusok nemcsak természetesen és szükségszerűek, hanem az egyoldalúság, a súlyos tévedések, hibák elkerülésének is elemi feltételei. Kimutathatták volna, hogy egybeolvadásuk vagy bármelyiküknek a másik alá rendelése káros következményeket von maga után. A politológus hasonlóan látja: „A kétféle látásmód és tapasztalat, a civil és a katonai ötvözésére van szükség, csakis ez biztosítja a kiegyensúlyozottságot a munkában.”¹⁷

A két gondolkodástípus és magatartásforma ellentéte amúgy messze belenyúlik a magyar múltba. Távolabbi és közeli katonamúltunk e jelenségkör ábrázolására nagyszerű példákat kínál. Jól ismert, a történetírás és a drámairodalom örökzöld témája pl. II. Rákóczi Ferenc és Károlyi Sándor, valamint Kossuth Lajos és Görgei Artúr ebbéli konfliktusa (a nagymajtényi és a világosi fegyverletétel kapcsán), amit nem helyes pusztán erkölcsi konfliktusra redukálni, ami az eltérő gondolkodástípusok következményeként is értelmezhető vagy talán elsősorban akként. Bár kevésbé éles formában hasonló konfliktusokat a két világháború közötti évtizedekben és a háborús években is könnyűszerrel ki lehetett volna mutatni. Sőt a legutóbbi évtizedekben is! Főként Oláh István vezérkari főnökösködése és minisztersége időszakában. A legutóbbi fél évszázadban minden bizonnyal ő volt az a magyar katonai felső vezető, aki a leghatározottabban törekedett a szuverén, az autonóm katonai gondolkodás megvalósítására. Nagy kár volna, ha erőfeszítéseinek tanulságai a feledés hományába vesznének. Nem lehet eléggé hangsúlyozni: az önálló gondolkodás – amellet, hogy fárasztó és kockázatos, továbbá felelősséggel is jár – nem nélkülözheti a megalapozott szaktudás, a színvonalas, intellektuális cselekvés olyan kellékeit, mint a mérlegelni és érvelni tudás, továbbá az olyan tulajdonságokat és képességeket, mint a képzelő- és az ítélőerő. Legnehezebb az embernek a saját fejével gondolkodni. Legegyszerűbb úgy gondolkodni, ahogyan parancsolnak.

A probléma napjainkban sem ismeretlen. Plasztikusan érzékeltetik a jelzett problémát az általában vett biztonságról, avagy a politikai értelemben felfogott biztonságról és a katonai biztonságról való gondolkodás dilemmái, mely összefüggésekben jól tapintható a jelenlegi hazai katonai gondolkodás autonómiájának hiánya, avagy feloldódása a politikai gondolkodásban. A hivatalos és félhivatalos dokumentumokban és a személyes jellegű publikációkban egyaránt tapasztalhatjuk a katonai biztonság és vele a katonai gondolkodás kérdéskörének eljelentéktelenedését, háttérbe szorulását. Ez elsősorban a külső veszély és fenyegetettség aláértékelésében és vele együtt óhatatlanul a katonai biztonság, a honvédség szerepének bagatellizálásában érhető tetten a legmarkánsabban. A katonai pálya presztízse csökkenésének, mélyrepülésének és a hadseregről való mindenoldalú gondoskodás fogyatékoságainak forrásvidéke is egyebek mellett ezen a tájon található. Legalábbis el-

gondolkodtató, hogy a katonai szakírók és az ún. szakértők is inkább foglalkoznak a politikai, mintsem a katonai biztonság témakörével. Mintha némelyek menekülnének a konkrét és valóságos problémák elől a filozofikus, elvont általánosságok irányába, mintegy kiszolgálva a politika és az ún. civil társadalom igényét és szükségletét. Ezzel a magatartással kapcsolatosan ír Huntington a katonai professzionalizmus feladásáról.¹⁸ Nem alaptalan tehát az a vélekedés, hogy szellemi életünk jelenét a valóságiszony-szerű ragály rágja, amely fenn az ormokon éppoly virulensnek tűnik, mint az alantosabb szférákban, a tudományos életben éppúgy, mint a vezetői tevékenységben. Ide is vonatkoztathatóak a közgazdásznak a fekete és rejtett gazdasággal kapcsolatos észrevételei „... hogy minden elmaszatólódik, minden mindennel összemosódik, minden mindenhova átszivárog... Tulajdonképpen az a baj, hogy csekélyek ismereteink afelől: mi is a valódi kapitalizmus: milyen a világ, amelyben élünk.”¹⁹

Az ismert filozófus is az összehasonlító elemzés mellett tör lándzsát, amikor azt firtatja, hogy a gondolkodás miként állítható a világ megértésének szolgálatába: „Minden dolgot előbb a többihez való viszonyában kell megvizsgálnunk, hogy meghatározhassuk milyen értelemben beszélhetünk róla, mint létezőről... Nem tagadható, hogy mielőtt bármi másat megértenénk, a gondolkodást kell megértenünk.” Mert – mint véli – csak akkor érhetünk célhoz, ha az abszolút végsőt tekintjük elsőnek. „Ez az abszolút végső azonban, amelyhez a világlejlődés eljutott, a gondolkodás.”²⁰

Eligazító támpont lehetne egy olyan felmérés, amelyik az ezred- és dandárparancsnokok, a tábornokok, valamint a megfelelő civilek: az iskola- és kórházigazgatók, bankelnökök, a minisztériumi vezetők, az egyetemi dékánok és rektorok stb. gondolkodása szuverenitásának, színvonalának, logikájának stb. összehasonlító vizsgálatáról szóló eredményekről tudósítana. Erre azonban egy ideig még várunk kell, ezért csak a tapasztalatokra, megfigyelésekre szorítkozva vélekedhetünk. Míg amazokról, az említett civilekről szinte semmi bizonyosat nem tudhatunk, a katonákról legalább hozzávetőleges ismereteink vannak. Pl. a közelmúltban, 1996 márciusában^{d)} a vezérkari főnök első helyettese nyilatkozatából arról értesülhetünk, hogy „Ami eddig történt, az se nem reform, se nem logikus szempontok alapján végrehajtott haderő-átalakítás. A szükséges minőségi változások elmaradtak. Helyettük a költségvetés és a szegénység diktálta kényszerlépésekre került sor... Ebben a mai jogi környezetben a legbölcsebb tábornok is csak ostoba lehet, és a logika helyett a kényszerek sorozata irányítja lépéseit... A honvédségben az agyelszívás folyamatos lett. Ismereteink szerint a pályaelhagyók 80 százaléka kiemelkedő anyagi kondíciókkal találta meg helyét a civil szférában. Óriási a csábítás.”²¹

Mit mondjunk? Vigasztalan a tábornok jellemzése. Eszerint sem logika, sem autonómia nemigen lelhető fel a katonai gondolkodásban. A felső vezetésben sem igen. De akkor – vetődik fel óhatatlanul a kérdés – milyen mértékű a gondolkodás és a cselekvés szabadságfoka a katonai hierarchia középső és alsó régióiban?

Az anyagi-technikai főcsoportfőnök a katonai biztonságért érzett felelőssége tudatában a mélyebb, lényegesebb okokat keresve, már kifejezetten a professzionalista katona gondolkodásmódjának megfelelően, félreérthetetlenül a politikának címezve állítja: „A törvényhozás hat éve óta semmi nem változott a honvédelem

ügyének megítélését illetően, így változatlanul a maradék elv érvényesül.²² A hűség-főcsoportfőnök a fentiekkel azzal tölti meg, hogy: „A hadseregben csak a fanatikus szakmaszerető tisztek, tiszthelyettesek maradnak, és azok a kontraszelektált hivatásosok, akik nem tudnak elhelyezkedni a civil életben.”²³ Elszomorító, ha a jövő katonai vezetői az olyan „maradékok” közül kerülnek ki, mint a beszűkült gondolkodású „fanatikusok” és a mindenhez, mindenkihez elvtelenül igazodó és alkalmazkodó, önálló gondolkodásra képtelen „kontraszelektáltak”. Súlyos ítéletek és problémák ezek, bár felismerésük, megfogalmazásuk is biztató, a problémamegoldás mikéntje azonban további folyamatos, sokrétű, nem utolsósorban gondolati, szellemi és persze anyagi erőfeszítéseket tételeznek fel.

Kutatandó és megfajtható talány: mennyiben róható fel a fentiekben jellemzett áldatlan helyzet és állapot a belső és külső körülményeknek, a katonai és a politikai szférának, és mennyiben a katonák jellemének, egyéniségének, intelligenciájának és erkölcsi felelősségének. És amit talán még fontosabb volna tudni: mikor, és hogyan lesz meghaladható a nyilatkozók által jellemzett állapot, amikor a katonák majd képesek lesznek kitörni az „ostoba” vezető szerepköréből és a professzionista katonához méltóan nyíltan vállalják felelősségüket a katonai biztonságért, szuverén módon gondolkodnak ahelyett, hogy alávetnék magukat más gondolkodásformáknak.²⁴ E tekintetben reménykeltőek a hivatkozott nyilatkozatok és más publikációk, amelyek a kezdeti lépéseket már megtették a kitörés irányába. E helyütt csak a katonák és az állam viszonyát boncolgató és a katonai pálya presztízsét firtató tanulmányokra utalunk mint olyanokra, amelyek érdemesek volnának továbbgondolásra.²⁴

*

Befejezésül ismételtelen rögzíthetjük: a kötet úttörő kezdeményezésre vállalkozott. Gyengéi, fogyatékosai és a belőlük adódó feladatok, amelyek némelyikére utalunk, további lehetőségekre, tennivalókra hívják fel a figyelmet. Amikor néhány közvetlen feladatról szólunk, korántsem a számonkérés és az elmarasztalás vezérel bennünket. Az első nekifutásra, beláthatjuk, nem tellett többre. Csupán a felvillantás vázlatos igényével nézzünk néhány időszerű feladatot. A közeli jövőben mindenekelőtt azt kellene számba venni, mit lehet tenni a katonai gondolkodás mindenoldalú fejlesztéséért a katonai tanintézetekben. Az intelligencia ugyanis fejleszthető, formálható, amihez a szükséges módszerek jó része is rendelkezésre áll, azokat csak adaptálni kellene.²⁵ Ahhoz, hogy az ésszerűség, a logika uralkodóvá váljon a mindennapi katonai életben, a vezetésben az alapok lerakásával kell kezdeni. Ezzel párhuzamosan hasznos volna abban is pontosan eligazodni, hogy a jogi és az egzisztenciális függőségek, amelyek néha a kiszolgáltatottságig terjednek, miként korlátozhatók.²⁶

Másodikként azt volna érdemes mérlegelni, hogy a gondolkodás, mint intellektuális tevékenység, helyes erkölcsi tartalom és beállítottság hiányában könnyen vakvágányra szaladhat: az alantnak, a rossznak is eszközévé válhat. Szakítanunk kell végre azzal a több évezredes illúzióval – amit a filozófusok és általában az értelmiségiek elitje mintegy öngazolás-ként táplált a közvéleménybe –, ami megtévesztően azt sugallja, hogy az okos, intelligens ember egyúttal feltétlen tisztességes, becsületes ember is. Sajnos nincs így. A terjedő intellektuális bűncselekmények (csalás,

sikkasztás, korrupció stb.), a hatalommal való gyakori önző és kisszerű visszaélések erről győznek meg bennünket. Másként: az ész uralma nem vonja maga után automatikusan a becsületesség érvényesülését, amire egyébként mind gyakrabban figyelmeztetnek a tapasztalatok, mind pedig a témakör szakértői.²⁶

Végül számolni lehet azzal is, hogy a gondolkodás fejlesztése, szerepének növelése komoly akadályokba ütközik. Korunk egyik jelensége az irracionális térhódítása (a szekták, a vallási és az etnikai fanatizmus, az ilyen meg amolyan jóslások stb.), terjedése. Szembe kell nézni azzal, hogy a legutóbbi évtizedekben az ész, a tudomány mindenhatóságába vetett hit megingott, de a tévé, egyáltalán a képi kultúra elterjedése és főként az ún. könnyű, szórakoztató műsorok is inkább az elbutulást, az irracionális viselkedésformák kialakulását szolgálják és táplálják mintsem az ésszerűségét. S ekkor még nem is szólunk a tömegkommunikáció által folytatott, mind erőteljesebb manipulációs, félrevezető törekvésekről.

Mindent összevetve a kötet elindíthat egy folyamatot és helyes, megfelelő értelmezése mind a gyakorlatban, mind az elméleti tevékenységben ösztönző szerepet tölthet be.²⁷ Várjuk a folytatást!

JEGYZETEK

- a) Az intelligenciát nemzetközileg hitelesített, időről időre módosított tesztekkel mérik immár közel egy évszázada. Fokozatainak megoszlása Szegedi Márton pszichológus szerint általában a következő: az intelligenciahányados magasabb tartományába viszonylag kevesen tartoznak: 145-ös IQ-ja 5-6000 ember közül egynek van, 138-as értéket pedig 3-3500 fő közül egy ér el. Az általános intelligencia 90-110 között mozog, hazánkban nagyjából ötmillió ember tartozik ebbe a sávba. Az intelligenciahányados alapján azonban senki sem tarthatja magát zseninek. A zsenialitás ugyanis nem intelligenciamérés kérdése, ez az életben nyújtott teljesítményben nyilvánul meg. Amit persze megint csak nehéz objektív eszközökkel mérni, megítélni és minősíteni.
- b) Az eligazodáskeresés a kutatás elsődleges feladata: a magyarázat, az oksági összefüggések, a kölcsönhatások feltárása, rendszerező leírása. A kérdésfeltevés – a „mi van?” és a „hogyan, merre tovább?”-ra vonatkozóan – csak ez után következhet. És még ez sem minden! Lényegesebb a problémamegfogalmazás, annak tisztázása, mi a gond, voltaképpen mi vár megoldásra. Azt tartják, hogy a helyes kérdésfeltevés és a probléma pontos megfogalmazása, a problémák sorrendjének, prioritásának meghatározása már fél siker. A fentiekből kitűnhet, hogy a tudományok – óvatosság vagy elbizonytalanodás folytán – ódzkodnak a szerepvállalástól a válaszok kidolgozásában, a problémamegoldásokban, amivel csak tovább rontják a tudományos gondolkodás, a tudósok amúgy is gyenge hitelét és presztízsét. Arról nem is szólva, hogy a gyakorlati élethez való hozzájárulásuk lassan csaknem a nullára csökken.
- c) A katonai gondolkodásnak mielőbb szakítani kellene a tekintélyelvűséggel, azzal, hogy nemigen hajlamos tévedései belátására, az önkritikára, s emiatt korrekciókra is képtelen, legalábbis az érdekiekre, így aztán többnyire csak improvizál. Ahelyett, hogy a tévedéseket – bár előre pontosan nem látható, de elkerülhetetlen, kedvezőtlen következményeket – eleve kalkulálná, inkább a felmentő magyarázkodásra, a külső zavaró és gátló körülményekre, valamint a bűnbakkeresésre összpontosít. Ezért adódik gyakran, hogy gondolat kísérletei várt és tényleges eredményei között szakadék tátong. A meglepetések, csalódások előfordulását a tévedés beszámításával mérsékelhetné, és javítaná készségét a megvalósítás tényleges feltételeinek reális értelmezésére. Nem kergetve utópiákat és a mindenhatóság illúziójától is megszabadulna. Szókratész óta közhelyszámba megy: tévedéseinkből tanulunk legtöbbet. Azt is mielőbb be kellene látnia a katonai gondolkodásnak, hogy a hatalom sokkal könnyebben felhalmozható, mint az értelmi-gondolkodási képességek és a tudás. Mi több, azt is állítják, hogy minél erőteljesebb a hatalom koncentrációja – ahogy a hadseregben ez nehezen kerülhető el –, annál kisebb a lehetősége a gondolkodás és a tudás aktivizálásának.

- d) Mostanában a szaporodó tábornoki nyilatkozatokat olvasva könnyen támadhat olyan benyomásunk, hogy a professzionista katonai gondolkodás reneszánszát vagy inkább hazai születését tapasztalhatjuk. Március első felében ugyanis négy tábornok 5 nyilatkozatával találkozhattunk egy héten belül a napilapok hasábjain. Nem is annyira és önmagában a nyilvánosság vállalásának ez a sűrűsége – bár ez is mond valamit –, hanem inkább a közölt gondolatok tartalma, a nyilatkozók gondolkodásmódja, realizmusa, kritikus szemlélete jogosít fel reményekre. Nem köntörfalznak, nem beszélnek mellé... Bárcsak a jövőben ez lenne a megszokott és természetes!
- e) Ha a problémamegoldó, kreatív gondolkodás hiányát, netán ostobaságot észlelünk, azt nem lehet kizárólag külső, elnyomó kényszerrel magyarázni. *Először* is a kényszer lehet anyagi-gazdasági és adminisztratív korlátozás, aztán olyasvalami, ami állandóan jelen van a körülményekben. Ez utóbbi esetben a gondolkodást és a cselekvést serkentő tényezőként vehetjük számba. A vezetők, így a felső vezetők is folyamatosan a kényszer hatása alatt állnak, míg az elméleti, tudományos munkában tevékenykedők szabadabbak. *Másodszor* a gondolkodás és a cselekvés nem azonosan van alávetve a kényszernek, a gondolkodás szabadabb. Olyan tökéletes állapotok soha nem lesznek, hogy megszűnne az alternatívák közötti választás kényszere és a vele járó szenvedés. Gondolkodásunk szabadsága tehát többszörösen behatárolt. *Harmadikként* említendő, hogy a fejletlen gondolkodási képesség, a szükséges tudás és az információk hiánya is számba vehető, akadályozó körülmény némelyeknél. Mások, szkeptikusnak is nevezhetnénk őket, háborítatlan lelki nyugalmuk, biztonságuk megőrzése végett, esetleg a felelősségtől, a konfliktusoktól való irtózáskuk ómn tartózkodnak a szuverén gondolkodástól.
- Az olyan zavaros, áttekinthetetlen és nehezen kiszámítható időszakokban, mint a jelenlegi, ez utóbbi különösen gyakori. Beláthatjuk: több mércét kell alkalmazni annak megítéléséhez, hogy miért olyan, amilyen a tábornokok és a tisztek gondolkodásának színvonala, aktivitása és autonómiája. Fontos ugyanakkor, hogy gondolkodásunk eredményeit a nyilvánosság előtt is vállaljuk, akik ezt nem teszik, írásban nem közlik elgondolásaikat, azokról könnyen feltételezhető, hogy nem is gondolkodnak, nem használják eszüket és értelmüket.
- f) A szuverén, autonóm gondolkodás nélkülözhetetlen feltétele az előrejelzéseknek, az előrelátásnak, amire akkor is szükség van, ha elfogadjuk, hogy céljaink, álmaink, elmeszüleményeink sohasem terveink és akarataink szerint valósulnak meg. Továbbá annak ellenére is, hogy a „végső kimenetel” mindig fölöttébb eltér az ész alkotásaitól, elsősorban mindig a reális anyagi és szervezeti erők pillanatnyi konstellációjától függ. Beláthatjuk: kizárólag azok az elgondolások, koncepciók és tevékenységek ésszerűek, amelyek illeszkednek a küszöbön álló, átfogóbb változásokhoz, s egyszersmind előmozdítják azokat. Az előrejelzések lehetnek részlegesek és átfogóak, rövidebb és hosszabb távra szólóak, s ráadásul nem is feltétlenül azonos előjelűek, nem minden tekintetben fedik, igazolják és erősítik egymást.
- g) Talán némileg az is segíti a kötet értelmezését, az olvasó eligazodását, ha a szerzőkről némi ismeretekkel rendelkezik. A szerzők több mint fele (7 fő) a hadtörténelem, néhányan (4 fő) a hadtudomány művelői közül kerültek ki, ketten pedig részint a szociológia, részint a filozófia felől érkezve közelítették meg és fejtették ki tárgyukat. Más megközelítésben: két fő kivételével tényleges (4 fő) és többségükben nyugállományú (7 fő) katonák: tisztek és tábornokok (4 ezredes, 3 tábornok). Kevés kivétellel tudományos fokozatok birtokosai: kandidátusok és a tudományok doktorai.

IRODALOMJEGYZÉK

1. V.ö.: Norman Vincent Peale: A pozitív gondolkodás hatalma; Püski Kiadó, Budapest, 1995.
2. Lásd részletesebben: Malomsoki József: A parancsnok mozgásterének szociológiai dimenziói; Molnár Károly: Útkeresés a parancsnoklás megújításában; Az egyszemélyi parancsnok; Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1989. 67–98, ill. 99–163. old.
3. Pethő Tibor: Elszakadva a társadalmi valóságtól. Hogy szorult ki a hatalomból a humán értelmiség?; Magyar Nemzet, 1996. január 20.
4. Elfogadták az akadémia költségvetését; Magyar Nemzet, 1995. december 19.
5. Polgár, hol vagy? A győzedelmes menedzserek; Magyar Nemzet, 1995. október 20.

6. Ebből és más szempontból is érdemes tanulmányozni Poppert a tudományelmélet egyik jeles, nálunk is divatba jött, gyakran idézett képviselőjét. V. ö. Karl R. Popper: A historicizmus nyomorúsága; Akadémia kiadó Budapest, 1989.
7. Szalai Erzsébet: Feljegyzések a cethal gyomrában; Kritika, 1995. 11. sz.
8. Molnár Attila: A kultúra depolitizálása a jobb politika. Állás-foglalók. Magyar Nemzet 1996. május 18.
9. Aszódi Ilona Katalin: Kinőve a gyermekkorból... Felöltté váló társadalom; Magyar Nemzet, 1996. január 22. Jelszavak helyett művek születessenek. A szellemi életnek is van tőkefelhalmozása; Magyar Nemzet, 1996. január 10.
10. Pataky Ferenc: Életünk a történelem. Elkülönült a magánpolgár és az állampolgár; Magyar Nemzet, 1996. február 3.
11. Lásd részletesebben Kenneth Macksey: A II. világháború katonai tévedései, Alexandra Kiadó, Pécs 1996.
12. Tanácskozás Kecskeméten. Értékvesztés – értékteremtés; Magyar Nemzet, 1996. március 25.
13. Dr. Herczeg Ottó nyá. ezredes: A katonai gondolkodás megújításának nézőpontjairól.; Magyar Honvéd, 1996. február 2.
14. A jég alatt mindenféle szörnyek úszkálnak. „Magyarnak lenni nemcsak kulturális és földrajzi, hanem morális és politikai tény is.” Interjú Tamás Gáspár Miklóssal; Magyar Nemzet, 1996. március 5.
15. Lásd részletesebben: Katonaetika; Zrínyi Kiadó, Budapest, 1993.
16. Molnár Tamás: A liberális hegemonia; Gondolat Kiadó, Budapest, 1993. 29. old.
17. Régi reflexek, apparátcsik szokások. Civil a pályán..., avagy mit kíván a NATO? Interjú Joó Rudolfal; Magyar Nemzet, 1996. március 22.
18. S. P. Huntington: A katona és az állam; Zrínyi–Atlanti Kiadó, Budapest, 1994. (141–148. old.) Az ideológiai állandó, liberális társadalom kontra katonai professzionalizmus.
19. A feketegazdaság nem lesz fehér; Magyar Nemzet, 1996. március 23.
20. R. Steiner: A szabadság filozófiája; Génus könyvek. Budapest, 1992. 27–42. oldal. A gondolkodás a világ megértésének szolgálatában.
21. Végh tábormok félti a honvédség jövőjét; Népszava, 1996. március 11.
22. Elavultak a honvédség harci eszközei; Népszava, 1996. március 13.
23. Fogyókúrán a tábormoki kar; Népszabadság, 1996. március 13.
24. Simon Sándor: Az állam és a katonák; 1989–1995. Magyar Honvéd, 1995. 40–47. sz. Molnár Károly: A katonai pálya presztízse, A csökkenés okai és következményei. – Kiűtkeresés. MH OKAK 1995.
25. Pólya G.: A gondolkodás iskolája; I–II. köt., Tankönyvkiadó, Budapest, 1967–68.
26. Mártonffy Bence: Gondolkodás és magatartás; Magyar Honvéd, 1995. november 10.

Haralyi László

Tisztképzés – másképp

A Hadtudomány ez évi első számában két cikk jelent meg a katonai vezetők képzéséről. Seebauer Imre és Szabó József a katonai vezetők képzés stratégiájáról írnak és összegzik a parancsnoki képzés rendszerének megújításáról kialakított véleményüket. Bognár Károly A parancsnoki állomány képzését motiváló néhány fontosabb tényező című cikkében az oktatás és az alkalmazás megváltozott körülményeinek kölcsönhatását is vizsgálja. Reagálva a két cikkben felvetett gondolatokra, tájékoztatóként, gondolatébresztőként a tisztképzés egy működő rendszerét, a Bundeswehr csapat- és törzstisztek – ezen belül műszaki tisztek – képzését szeretném a teljesség igénye nélkül bemutatni. Teszem ezt két okból: egyrészt erről áll a rendelkezésemre a legtöbb irodalom, másrészt számomra ez a legszimpatikusabb. Az egyetemi-tudományos képzésről és magáról a tisztképzésről, valamint a tisztipályafutásról alkotott véleményem nagyrészt megegyezik a hivatkozott cikkekben kifejtettekkel.

A Bundeswehr szárazföldi erői részére évente 1300 csapattisztet képeznek ki. (Ez a létszám a Bundeswehr átszervezésével valószínűleg csökken.) A tisztek polgári diplomával a zsebükben, főhadnagy rendfokozatban lépnek első tiszti beosztásukba.

A tiszti pályára a jelentkezés önkéntes. Középközpont végzett, nőtlen német állampolgárok jelentkezését fogadják el. A felső korhatár 24 év. A beiskolázás feltételei: sikeres felvételi vizsga, egészségügyi és fizikai alkalmasság, 12 évi szolgálat vállalása (ún. szerződéses tiszti szolgálat). A vállalt szolgálati időbe a képzés időtartama beszámít!

A képzési idő 6,5–7 év, melyet követően a szerződéses tisztek 5–8 évet, a hivatásos állományba átvettek nyugdíjazásukig teljesítenek szolgálatot. A negyedik szolgálati évtől válhatnak a tisztek – jelentkezésük elfogadása esetén – a Bundeswehr hivatásos állományú tagjaivá. A szerződéses tisztek 32 éves koruk körül válnak ki a Bundeswehr kötelékéből; elhelyezkedésükhöz a Bundeswehr segítséget nyújt.

A tisztképzés egységes folyamat, melynek lépcsőfokai:

- csapattiszti alapképzés;
- az aktív tisztek továbbképzése;
- törzstiszti és vezérkari képzés.

A csapattiszti alapképzés területei:

- katonai képzés;
- tudományos képzés;
- különböző szintű csapatgyakorlat.

A katonai és tudományos képzés – bár egységet képez – időben különválnak és más intézményben folyik.

E képzési rendre 1973-ban tértek át. Az áttérés fő okaként a hatvanas évek végén jelentkező, több mint 2600 fős alantás tiszt hiányát említhetjük. Ezen áldatlan helyzet felszámolása érdekében hozták létre a Bundeswehr tudományos felsőoktatási intézményeit (egyetemeit).

A csapatiszti alapképzés célja, hogy:

- a haderő lépést tartson a társadalmi és a tudományos fejlődéssel;
- a tiszt iskolákról kikerülő tisztek képesek legyenek fegyvernemük alegységeinek vezetésére, kiképzésére, a csapattisztekre háruló általános feladatok teljesítésére békében, válsághelyzetben és háborúban szükség esetén megerősített zászlóalj harcának vezetésére;
- a tiszt állomány megszerzett tudományos ismereteit szolgálati feladatai teljesítése során, leszerelését követően a polgári szférában a leghatékonyabban legyen képes alkalmazni.

A katonai képzés időtartama 39 hónap, mely 8 hónapig csapatoknál, majd 12 hónapig a csapatiskolán, további 19 hónapig a tiszt iskolákon folyik. (Lásd a táblázatot!)

A képzés az elmélet és a gyakorlat egységén alapul: az elméleti ismereteket gyakorló alparancsnokként mélyítik el.

A tisztjelöltek az alapvető katonai ismereteket a három hónapos általános – egyesharcos – *alapképzésen* és az azt követő három hónapos, *szakalapozó kiképzésen* (kezelőszemélyzet, rajkötélék) sajátítják el. A képzés e részét záró járművezetői kiképzésen a fegyvernemüknél előírt jármű-kategóriákra szereznek jogosítványt.

A képzés kilencedik hónapjában kezdődik a csapatiskolában a *tisztjelölttanfolyam*, amelynek időtartama 12 hónap. A tanfolyam végére a tisztjelölteknek képesnek kell lenniük a szakaszparancsnoki teendők ellátására. A képzés e szakasza három hónapos rajparancsnoki gyakorlatot és négyhetes közelharckiképzést foglal magába. A tanfolyam végén vizsga nincs, csak értékelés, mely a zászlósjelölti és a későbbi zászlósi kinevezés (előléptetés) feltétele.

Legkorábban a képzés 22. hónapjában kezdik el a tisztjelöltek – immár zászlósok – a hat hónapos *fegyvernemi tiszt tanfolyamot*. Ezt összesen 12 hónapos szakaszparancsnok-helyettesi/szakaszparancsnoki gyakorlat követi. A harcászati képzés minden tisztjelölt részére megerősített zászlóalj (zászlóaljharccsoport) szintjén fejeződik be. A képzés vizsgával és hadnagyi kinevezéssel zárul.

A műszaki tiszteket a müncheni Műszaki Iskolán (Pionierschule und Fachschule des Heeres für Bautechnik) képezik. A tisztjelöltek gyakorlati képzése a 60. műszaki tandandárnál és a 280. hegyi páncélos műszaki századnál folyik. Minkét csapat Ingolstadtban állomásozik.

A Műszaki Iskolán a tisztképzés mellett évente 80 különböző tanfolyamon 250–300 tancsoportban kb. 4000 fő kiképzése, továbbképzése folyik a gépkezelő és szak szerelői képzéstől a műszaki zászlóaljparancsnoki tanfolyamig (továbbképzésig).

Az iskola szervezetileg a törzsre, műszaki fejlesztési csoportra, az A és B tancsoportra, valamint az Építőipari Szakiskolára tagozódik. A műszaki tisztek képzése és továbbképzése az A tancsoportban folyik. Az iskola előtti feladatok teljesítésére mintegy 350 tiszt, tiszthelyettes és legénység, valamint kb. 160 polgári személy áll az intézet parancsnoka rendelkezésére.

A csapattisztai alapképzés

TUDOMÁNYOS KÉPZÉS		
	BW Egyetem	39 hónap
39.	Csapatgyakorlat (szpk.)	3. hónap
38.		
37.		
36.	Csapatgyakorlat (szpkh.)	max. 9 hónap
35.		
34.		
33.		
32.		
31.		
30.		
29.		
28.		
27.	Tiszti tanfolyam	6 hónap
26.		
25.		
24.		
23.	Tiszti iskola	1 hónap
22.		
21.	Szabadság	1 hónap
20.		
19.	Tisztjelölttanfolyam II. rész szakaszparancsnoki képzés csapatiskola ----- csapatgyakorlat (rpk.) csapat ----- Tisztjelölttanfolyam I. rész rajparancsnoki képzés csapatiskola	12 hónap
18.		
17.		
16.		
15.		
14.		
13.		
12.		
11.		
10.		
9.		
8.		
7.		
6.		
5.	Szakalapozó kiképzés	3 hónap
4.		
3.		
2.	Általános alapkiképzés	3 hónap
1.		

A tisztek tudományos képzése a Bundeswehr egyetemein, Münchenben és Hamburgban történik. Az egyetemek szervezeti felépítése, jogállása és működési rendje – a tisztekkel kapcsolatos személyügyi feladatokat és az ezt biztosító szervezetet kivéve – megegyezik a polgári egyetemekével. A képzés 1973-ban – akkor még főiskolaként – indult meg, egyetemi diplomát 1980 óta adnak. A tudományos képzés szorosan kapcsolódik a tudományos, ipari és katonai kutatási-fejlesztési programokhoz, így állami érdekeket szolgál.

A tisztek az avatásukat követő három hónapos csapatgyakorlat után válnak Bundeswehr egyetemeinek hallgatóivá. A csapatgyakorlaton a választott egyetemi szakon folytatandó tanulmányaikra is felkészülnek. Kiemelkedő tanulmányi előmenetelük esetén külföldi tanulmányok folytatására is van lehetőségük.

Az egyetemi tanulmányi idő legkevesebb 3 és 1/4, legfeljebb 4 év, melyből 3 hónap a záróvizsgák időszaka. A tanulmányi év trimeszterekre oszlik: őszi (október–december), téli (január–március) és tavaszra (április–június). A júliustól szeptemberig terjedő időszak a gyakorlatok, a számítógépismeret, a tanulmányi kirándulások, a kutatások, a katonai tanfolyamok és a szabadság időszaka.

A műszaki tisztek tudományos képzésében a Bundeswehr két egyeteme közül a müncheni a nagyobb jelentőségű építőmérnöki és mérésügyi, valamint gépészeti karai miatt. A továbbiakban ezt az intézetet, valamint építőmérnöki és mérésügyi karát mutatom be.

A müncheni egyetemen a tisztek – katonai képzettségüktől függetlenül – az alábbi karok és szakok közül választhatnak:

- Egyetemi karok:*
- építőmérnöki és mérésügyi;
  - elektrotechnikai;
  - informatikai;
  - repülés és űrhajózási;
  - pedagógiai;
  - társadalomtudományi;
  - vezetés- és szervezéstudományi.
- Főiskolai karok:*
- elektrotechnikai;
  - gazdasági;
  - gépészeti.

Az egyetemet a beiskolázott tisztek mintegy 75%-a végzi el, a lemorzsolódás az első évben 7–8, a második évben további 10–11%, a harmadik évben általában 5%. A polgári egyetemek első két évének anyagát – az alapozó tantárgyakat – egy év alatt, feszített tempóban veszik át, így a hallgatók megterhelése igen nagy. A szaktárgyak mellett minden tiszt egy úgynevezett *nevelési és társadalomtudományi kollégiumot* is elvégez, hogy a katonai vezetőkénti tevékenysége során szükséges pedagógiai és didaktikai ismereteket megszerezze.

Nagy hangsúlyt fektetnek az *idegennyelv-képzésre*. Minden tiszt részére kötelező az angol nyelvből legalább a NATO-követelmények szerinti 1. szintű (Elementary) vizsga letétele, ezenkívül angol, francia, orosz, olasz és spanyol nyelv tanulására van lehetőségük.

A tudományos kutatást szolgálják a laboratóriumok, melyeket a legmodernebb,

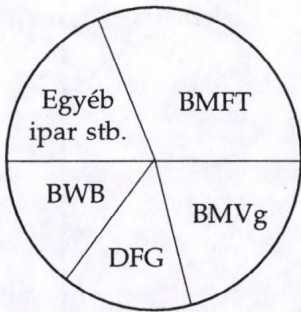
számítógép által támogatott mérőműszerekkel szereltek fel, valamint a számítógéppont, melyet 1992-ben új eszközökkel láttak el.

A számítógéprendszer folyamatosan napi 24 órát üzemel. Az operátorok segítségét napi 10 órán keresztül vehetik igénybe a hallgatók. A központi számítógéprendszer és munkahelyei az UNIX, a személyi számítógépek MS-DOS és Windows operációs rendszerekkel működnek. A programozás a FORTRAN, C, C++ és Pascal programnyelveken történhet.

A hallgatók rendelkezésére állnak az egyetem központi és kari könyvtárai, több mint 610 000 kötetel, 4800 térképpel és 2896 időszaki kiadvánnyal. A könyvtár állománya évente kb. 25 000 kötet könyvvel gyarapodik. Az egyetemnek külön katonai szakkönyvtára van, melynek könyvállománya 163 000 kötet, és 143 folyóiratot kap meg rendszeresen.

Az egyetem működési költségeinek közel 30%-át a Szövetségi Fejlesztési Minisztérium, több mint 20%-át az ipar, 10%-át a Szövetségi Haditechnikai Hivatal, 15%-át a Német Fejlesztési Egyesület fedezi. A Védelmi Minisztérium a működési költségek alig 25%-át biztosítja.

Az egyetem működési költségeinek fedezői

- BMFT: Bundesministerium für Forschung und Technologie – Szövetségi Fejlesztési Minisztérium
- BMVg: Bundesministerium der Verteidigung – Szövetségi Védelmi Minisztérium
- DFG: Deutsche Forschungsgemeinschaft – Német Fejlesztési Egyesület
- BWB: Bundesamt für Wehrtechnik und Beschaffung – Szövetségi Haditechnikai Hivatal
- Egyéb: Más minisztériumok, Volkswagen alapítvány, ipar –

1994-ben az egyetemen tanuló 2322 hallgatóra 201 professzor, 1400 asszisztens, tudományos munkatárs, technikai és adminisztratív kiszolgálószemélyzet jutott.

Az egyetemet befejező tisztek közül évente 6–8 fő kutatásainak befejeztéig tudományos aspiránsként az egyetemen marad. Körülbelül ugyanennyi azon tisztek száma, akiket visszavezényelnek az egyetemre meghatározott kutatási feladattal. Sok szerződéses tiszt szolgálati idejének letelte után oktatóként visszatér az egyetemre.

Az építőmérnöki és mérésiügyi karon az 1994–95-ös tanévben 206 hallgató képzését 28 professzor, 58 tudományos munkatárs végezte.

Az építőmérnöki szak képzési területei: szerkezetépítés; közlekedés és területfejlesztés; vízepítés; környezetvédelem és infrastruktúra.

A mérésiügyi szak képzési területei: geodézia; fotogrammetria; kartográfia; földmérés, földrendezés.

TANSZÉKEK

Építőmérnöki szak: –matematika, fizika, adatfeldolgozás; mechanika, statika; építőanyagok; szerkezetépítés; talajmechanika és mélyépítés; vízépítés; közlekedés; –építésszervezés.

Mérésügyi szak: geodézia; fotogrammetria és kartográfia; földmérés és földrendezés; asztronómiai és fizikai geodézia.

Az egyetem a hallgatók bevonásával aktívan részt vesz alap- és alkalmazott kutatásokban.

A kutatás fő irányait a térinformatika alkalmazási lehetőségeinek, valamint az építmények rendkívüli terhelésekre történő méretezésének vizsgálata képezi. A kutatás az 1994–95-ös tanévben a két szakon több mint 30 kapcsolódó témát ölelt fel.

Az aktív tisztek továbbképzése

Epk.-i tanfolyam Csapatiskola	1 hét	alezredes
Zpk.-i tanfolyam Tiszti iskola (mű. iskola)	2x3 hét	alezredes
Szd. pk.-i tanfolyam Csapatiskola (mű. iskola)	4–5 hét	fhdgy/szds.
Haderőnem harcászati továbbképzés Ho. pság	2x1 hét	fhdgy/szds.
Beosztásra történő felkészítés Csapatiskola (mű. iskola)	3 hét	fhdgy.
Tudományos képzés BW Egyetem	39 hónap	

Egyetemi tanulmányaik sikeres befejezte után, első beosztásuk átvétele előtt a tiszteket háromhetes továbbképzésen tájékoztatják fegyvernemük helyzetéről.

Tizenkettedik szolgálati évéig – ez az egyetem befejeztétől számított negyedik aktív szolgálati év – minden tiszta harcászati ismeretek felrészítése céljából továbbképzésen vesz részt, melyet a hadosztály-parancsnokságok szerveznek.

A 12–15 évi szolgálatot vállaló szerződéses tisztek század-(üteg)parancsnokká történő kinevezésük előtt négy-öt hetes tanfolyamon vesznek részt. Az erre alkalmas – a hivatásos állományba átvett, törzstiszti tanfolyamot végzett – tiszteket zászlóaljparancsnoki tanfolyamra iskolázzák be. A tanfolyam A része a tiszti iskolákon folyó elméleti képzés, B része a csapatiskolákon végzett gyakorlat. Egyes fegyvernemeknél (pl. tüzérség) ezredparancsnoki tanfolyamot is szerveznek.

A törzstisztek képzése a Hamburgban, a Bundeswehr Vezetési Akadémiáján történik. A képzés összhaderőnemi és évente 260(!) hivatásos tisztet érint.

A törzstiszti és vezérkari képzés

FUNKCIONÁLIS TANFOLYAMOK (országvédelem, csapatvezetés, magasabbtörzsek, didaktika stb.)																																			
VEZÉRKARI TANFOLYAM	Törzstisztek biztonságpolitikai továbbképzése 3 hét	Törzstiszti tanfolyam																																	
2,5 év	8 hét	A törzsmunka alapjai A törzs feladatai békében, válsághelyzetben és háborúban																																	
<table border="1"> <thead> <tr> <th colspan="3">Haderőnemek</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>S</td> <td>L</td> <td>H</td> </tr> <tr> <td>Z.</td> <td>É</td> <td>A</td> </tr> <tr> <td>F</td> <td>G</td> <td>D</td> </tr> <tr> <td>Ö</td> <td>I</td> <td>I</td> </tr> <tr> <td>L</td> <td>E</td> <td>T</td> </tr> <tr> <td>D</td> <td>R</td> <td>E</td> </tr> <tr> <td>I</td> <td>Ö</td> <td>N</td> </tr> <tr> <td>E</td> <td></td> <td>G</td> </tr> <tr> <td>R</td> <td></td> <td>E</td> </tr> <tr> <td>Ö</td> <td></td> <td>R.</td> </tr> </tbody> </table> <p>~40 fő</p>	Haderőnemek			S	L	H	Z.	É	A	F	G	D	Ö	I	I	L	E	T	D	R	E	I	Ö	N	E		G	R		E	Ö		R.		~220 fő
Haderőnemek																																			
S	L	H																																	
Z.	É	A																																	
F	G	D																																	
Ö	I	I																																	
L	E	T																																	
D	R	E																																	
I	Ö	N																																	
E		G																																	
R		E																																	
Ö		R.																																	
ALAPTANFOLYAM																																			
13 hét	<table border="1"> <tr> <td colspan="3">Biztonságpolitika és a haderő</td> </tr> <tr> <td colspan="3">A Bundeswehr és a társadalom</td> </tr> <tr> <td colspan="3">Vezetési és szervezéstudomány</td> </tr> <tr> <td colspan="3" style="text-align: center;">C s a p a t v e z e t é s</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">szárazföldi</td> <td style="text-align: center;">légierő</td> <td style="text-align: center;">haditeng.</td> </tr> </table>		Biztonságpolitika és a haderő			A Bundeswehr és a társadalom			Vezetési és szervezéstudomány			C s a p a t v e z e t é s			szárazföldi	légierő	haditeng.																		
Biztonságpolitika és a haderő																																			
A Bundeswehr és a társadalom																																			
Vezetési és szervezéstudomány																																			
C s a p a t v e z e t é s																																			
szárazföldi	légierő	haditeng.																																	
	Minden beiskolázott szds. (260 fő ht. tiszt)																																		

A képzés az alap-, a törzstiszti és vezérkari, valamint a funkcionális és különleges tanfolyamokból áll.

A tiszteket 8–10. tiszti szolgálati évükben iskolázzák be a vezetési akadémia alaptanfolyamára. Ez 13 hétig tart és vizsgával zárul. A tanfolyam sikeres elvégzése feltétele az őrnagyi előléptetésnek.

A hivatásos tisztek pályája itt kettéágazik. A tanulmányi eredményük és az ad-digi pályafutásuk alapján kiválasztottak (a szárazföldi haderőtől évente kb. 30 fő)

a vezérkari tanfolyam hallgatói lesznek. Itt a tanulmányi idő 2,5 év. A dandárparancsnoki és magasabb beosztásokat csak vezérkari tanfolyamot végzett tisztek tölthetik be. Azok a törzstisztek, akik nem jutottak be a vezérkari tanfolyamra, nyolc-hetes törzsszolgálati, majd háromhetes biztonságpolitikai tanfolyamot végeznek.

A funkcionális tanfolyamok az egyes beosztásokban szükséges ismeretek megszerzését szolgálják. E tanfolyamok témája a didaktikától az országvédelemig terjed.

A *Bundeswehr felsőszintű vezetőinek biztonságpolitikai képzése* az 1992-ben alapított bonni Szövetségi Biztonságpolitikai Akadémia két hónapos szemináriumán történik, más állami vezetőkkel együtt. Az akadémia első elnökéül a Bundeswehr egykori főszemlélőjét; a nyugállományú Dieter Wellersdorf tengernagyot hívták meg.

*

Az ismertetett képzési rendet és pályamodellt célszerűnek és humánusnak tartom. Figyelembe veszi a *testület* és az *egyén*, valamint a *társadalom egészének* érdekeit; a tisztképzésbe fektetett anyagiak nagy része gazdasági téren is hasznosul:

- figyelembe veszi, hogy több szakasz-, századparancsnokra (hadnagy–százados) van szükség, mint magasabb beosztású és rendfokozatú tisztre;
- figyelembe veszi a haderő presztízsérdekeit, amikor egyetemi, főiskolai diplomát ad a tisztek kezébe, és ugyanakkor figyelembe veszi a társadalom érdekeit is: diplomás, vezetői tapasztalatokkal rendelkező szakembereket ad vissza a tágabb közösségnek;
- figyelembe veszi a tudomány és a gazdaság érdekeit, amikor részt vállal a kutatásban és fejlesztésben.

Az egyén oldaláról nézve is pozitív a kép:

- diplomát, konvertálható ismereteket kínál és ad meghatározott idejű szolgálatért;
- fiatal korban ad diplomát és segít visszailleszkedni a polgári társadalomba;
- mindezeket jogi garanciákkal teszi;
- senkit nem ítél arra, hogy rendfokozatban, beosztásban megrekedve, megkeseredetten, csalódottan szolgáljon.

Amit a magam részéről figyelemre érdemesnek tartok – és célszerűnek tartanám átvenni –, az a szerződéses viszony, mely az érdekek egyezése esetén hivatásos viszonyra változtatható, másrészt a katonai és a tudományos képzés intézményi és időbeni szétválasztása, valamint az egyetemi diploma megszerzési lehetősége 25–27 éves korban. Ezzel a nálunk sokat hangoztatott esélyegyenlőség ott valóban esélyegyenlőség.

Természetesen a Szövetségi Köztársaság és a Bundeswehr anyagi lehetőségei mások, így hasonló egyetem létrehozására itt nálunk nem látok esélyt.

Mit vállalhatunk?

Katonai főiskoláink – legyenek akár a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia főiskolai karai – szakasz-, esetleg századparancsnoki beosztásra készítenék fel a hallgatókat. Ennek érdekében a célirányos fizikai felkészítéssel – mint a kiválasztás egyik eszközével és módszerével – együtt általános és fegyvernemi katonai ismereteket (beleértve egy 4–6 hónapos alap- és szakalapozó katonai kiképzést is), pedagógiát, didaktikát, beszédtechnikát, szervezési és vezetési ismereteket, idegen nyelvet és a

választott katonai szakhoz illeszkedő, egyetemen oktató alapozó tárgyakat lenne szükséges oktatni, az egyetemekkel egyeztetett követelmények szerint. Az alapozó tárgyakkal a mérnöki, a társadalomtudományi, a pedagógiai, a közgazdasági egyetemi tanulmányokat célszerű előkészíteni. E tantárgyakból a vizsgáztatást is megoldhatnánk az egyetemekkel közösen.

Polgári képesítést nem adnának, de a végzett tisztek választhatnának, hogy polgári egyetemen vagy a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián – mint nemzetvédelmi egyetemen – folytatják tanulmányaikat.

Az egyetemekre a beiskolázás a katonai főiskolák befejeztét követő 3–6 hónapos gyakorló csapatszolgálat után történne.

A mérnök-képzést – gépész, villamos, vegyész stb. – a műszaki egyetemeken, azokkal karöltve célszerű megszervezni, mivel a képzés feltételei itt biztosítva vannak.

Az egyes tantárgyak katonai vonatkozású kérdéseit a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia tanárai oktatnák vagy az egyetemeken vagy az akadémián. Kivételt a *katonai építőmérnöki képzés* képezne, melyet az akadémián tartok célszerűnek megszervezni és egyes tantárgyak, témák oktatására műegyetemeink oktatóit felkérni.

A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia – *nemzetvédelmi egyetemként* – általános és katonai szervezés- és vezetéstudományi, köz- és katonai gazdasági, történelmi-hadtörténelmi, pedagógiai, katonai építőmérnöki képzést folytatna és ennek megfelelő végzettséget igazoló oklevelet adna ki. Az egyetemi képzés időtartama 3–3,5 év lehetne, alapozva a katonai főiskolákon folytatott tanulmányokra.

Az egyetemi diploma önmagában nem jogosítana fel katonai vezetői beosztás betöltésére, de feltétele lenne a magasabb katonai képesítést adó tanulmányokra történő beiskolázásnak. *E beiskolázásnál a hadtudományi diploma nem jelenthet előnyt!*

A törzstiszti és vezérkari képzést, a szak-, a cél- és a nyelvtanfolyamokat a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia mint továbbképző intézmény folytatná, hasonlóan a SOTE Orvostovábbképző Intézetéhez. Ennek megfelelően a *Zrínyi Miklós Katonai Akadémia* – a magam részéről üdvözlém, ha ez a név nem változna – főiskolai karokra, hadtudományi egyetemi karra, egységparancsnoki, törzs- és vezérkari, valamint nyelvi továbbképző intézetre (kollégiumra) tagozódna. Így nem lenne megkérdőjelezhető az akadémia jelenlegi katonai ismereteket nyújtó tanszékeinek létjogosultsága.

Célszerűnek tartanám a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia szervezetében katonai testnevelési intézet létrehozását. Ez az intézet végezhetné – akár a Testnevelési Egyetemen közösen – a testnevelésvezetők ki- és továbbképzését, a honvédség katonaaállománya fizikai felmérését és minősítését, szervezhetné a speciális tanfolyamokat (pl. közelharckiképzés stb.).

A hallgatói állománnyal szembeni mentális, tanulmányi és fizikai követelményeket folyamatosan érvényre kell juttatni. A követelményeket nem teljesítőket az állományból célszerű elbocsátani.

A *polgári szférából* belépő diplomás személyek (pl. orvosok, gyógyszerészek) célszerűen csak a megfelelő tiszti tanfolyam – beleértve a 4–6 hónapos katonai alapképzést, fizikai felkészítést, felmérést is – elvégzése után kaphatnának tiszti rendfokozatot.

A vázolt képzési rendszer véleményem szerint biztosítaná a képzett diplomás

VEZETÉS-KIKÉPZÉS

tisztikart, segítene visszaszerezni a honvédség elvesztett presztízsét és nem utolsósorban biztosítaná a pályán történő esélyegyenlőséget és a polgári szférába való átjárhatóságot is elsősorban azok számára, akik – akár önhibájukból vagy ezen kívül – rendfokozatban és beosztásban nem léphetnek elő és kiválnak a testületből.

Természetesen egy rövid tanulmány nem elegendő arra, hogy a tisztképzés általam elképzelt rendjéről véleményemet teljes egészében kifejtsem. Mindenképpen szükségesnek tartom azonban, hogy véleményemet az ügyben kompetens személyek tudomására hozzam és őket egy – szerintem – hatékonyan működő képzési renddel megismertessem.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Information (University of the Federal Armed Forces Munich 11th edition March 1995)
2. Forschungsbericht 1989–1993. (Präsident der Universität der Bundeswehr, München, 1993)
3. Schritt für Schritt stetig bergauf (Eberhard Fischer, Truppenpraxis 2/1994, 134–140. old.)
4. Die Pionierschule und Fachschule des Heeres für Bautechnik (Wehrtechnik 9/90.)
5. Infomation (Pionierschule und Fachschule des Heeres für Bautechnik)
6. Dr. Haralyi László: A Bundeswehr Műszaki Iskolája és Építőipari Szakiskolája; Új Honvédségi Szemle 1993/3. sz.

Thürmer Gyula

A hadiipari potenciálról új megközelítésben

A szerző a cikk első felében a hadiipari potenciál fogalmát értelmezi, majd idő függvényében a termelési folyamatot tekinti át. Ezt követően az új honvédelmi és gazdasági követelményeknek megfelelően a hadiipari potenciál kialakításával kapcsolatos nézetekről, problémákról szól.

Közismert tény, hogy a hazánk honvédelmével kapcsolatos kérdések a közelmúltban bekövetkezett társadalmi, gazdasági, katonapolitikai változások függvényében újraértékelődnek. Ezek közé tartozik a hadiipari potenciál komplex problémája is. Ennek a hazánk védelmi felkészítésével kapcsolatos fontos kérdésnek helyes értelmezését kívánom írással elősegíteni.

Mindenekelőtt szükségesnek tartom a hadiipar feladatkörét, fogalmát, az iparban elfoglalt helyét röviden áttekinteni.

A közgazdaságtan a hadiipar részére feladatként a haditechnikai eszközök és anyagok gyártását, ipari szintű karbantartását, illetve javítását határozza meg. Ezt a feladatkört gyűjtőnéven hadiipari tevékenységnek nevezik.

A hadiipar olyan szakágazatok csoportosulása, amelyek egyes haditechnikai eszközök és anyagok vagy termékcsaládok (pl. repülőgépek, harckocsik, lövegek stb.) gyártására, ipari szintű karbantartására, illetve javítására specializálódtak. A hadiipar az ipar része. Másképpen fogalmazva: a hadiipar az ipar egyik iparcsoportját képezheti. Hadiiparral, mint különálló iparcsoporttal, rendszerint csak a nagyhatalmak esetében találkozhatunk. Az államok többségében a hadiipari tevékenységek végzésére az arra alkalmas szakágazatoknál egy vagy több vállalatot részben vagy teljes egészében kijelölnek, illetve igénybe vesznek. A hadiipari tevékenységnek hazánkban is ez a bázisa.

Kérdésként felmerülhet, hogy mennyiben vesz részt az ipar többi része a honvédelem anyagi biztosításában. Ennek a felvetésnek a megválaszolásához elengedhetetlenül szükséges ismerni, hogy a védelem anyagi igényei közül mennyi a polgári rendeltetésű termék. Ez egyben lehetőséget ad a katonai rendeltetésű és a polgári rendeltetésű termékek közötti arány kimutatására.

A honvédelem anyagi igényeinek termékjegyzéke védelemgazdasági szempontból két csoportra osztható. Az egyik kategóriába azon anyagok sorolhatók, amelyeknek az alaprendeltetése polgári célú, ugyanakkor teljes vagy döntő mértékben megfelelnek a katonai követelményeknek is. Másik a speciális rendeltetésű

gyártmányok köre, amelyet a különböző haditechnikai eszközök és hadianyagok alkotnak. Gyakorlatilag ezek képezik a hadiipari termékek csoportját. E két termék-csoport között a történelem folyamán bizonyos arány jött létre.

A polgári és a hadiipari termékek arányosításának lehetőségét a hadiipar létrejötté eredményezte.

Szakirodalmi források szerint a polgári és a hadiipari termékek részaránya a következők szerint változott: az első világháborúban 80:20, a második világháború kezdetén 50:50 volt, napjainkban pedig 10:90. Mindebből következik, hogy a honvédelem anyagi biztosításában az ipar teljes egésze részt vesz.

A háborúk tapasztalatai azt igazolják, hogy a honvédelem érdekében gyártott termékekben belül a haditechnikai eszközöknek és anyagoknak nemcsak a számuk, hanem a mennyiségük is állandóan növekszik. Ezt a tendenciát bizonyítja a katonai kiadásokon belül a haditechnikai eszközökre és anyagokra fordított költségek részarányának alakulása, amely például: az 1870–1871. évi francia–porosz háborúban 10%-ot, az első világháborúban 70%-ot, a második világháborúban pedig 70–75%-ot tett ki.

E probléma megítélésénél azt is figyelembe kell venni, hogy az adott ország honvédelméhez szükséges haditechnikai eszközök és anyagok biztosítási forrásai hogyan alakulnak. Szakértők egybehangzó véleménye szerint csak a nagyhatalmak képesek saját iparuk által előállítani a részükre szükséges hadiipari termékeket. A többi állam nagy többsége igényeik kielégítése érdekében importbeszerzésekre szorul.

A semleges országok is nagy erőfeszítéseket tesznek fegyveres erők saját gyártású hadiipari termékekkel való ellátására. Ennek aránya: Svédországban 88%-ot, Svájcban 67%-ot, Finnországban 35%-ot tesz ki.

Mi a nyolcvanas években a haditechnikai eszköz- és anyagszükségletünk döntő többségét, mintegy 70%-át importból szereztük be, következésképpen a hazai beszerzés 30% körül alakult. Becslésem szerint ez az arány napjainkban 80:20 lehet.

Ez az arány a hadiipari termékek ipari szintű karbantartása, javítása vonatkozásában teljesen más. Ennek oka, hogy a korábbi években a nemzetgazdaságban létrehozták azokat a bázisokat, amelyek képesek ezen feladatok ellátására. A létrehozott kapacitások az e téren felmerülő igényeink majdnem teljes egészét kielégítik. Ez azt is jelenti, hogy az általunk alkalmazott haditechnikai eszközök közül e célból csak néhányat kell külföldre szállítani.

A hadiipari potenciál fogalma

A védelem-gazdaságtan legfőbb problémája: választ kapni arra a kérdésre, hogy mire képesek egy adott állam iparán belül hadiipari tevékenységet folytató vállalatok az igények kielégítése szempontjából. Gyakorlatilag arról van szó, hogy ezek az objektumok milyen és mennyi haditechnikai eszközt és anyagot tudnak egy meghatározott időszakban gyártani, illetve megjavítani abban az esetben, ha a termelés minden feltétele biztosítva van. Ezt a képességet a szakirodalom teljesítő-, számos esetben kibocsátóképességnek nevezi, aminek a latin megfelelője a potenciál kifejezés.

A hadiipari potenciál tehát a hadiipari tevékenységben részt vevő termelő és szolgáltató szervezetek teljesítőképességének mutatója.

A hadiipari potenciál mind béke, mind pedig háború idején az ipari potenciál részét képezi. Ez a rész maximálisan akkora lehet, ami még nem veszélyezteti, illetve nem korlátozza a lakosság és az újratermelés szükségleteinek ipar által történő kielégítési lehetőségeit. Amennyiben a békeidőszakban meglévő hadiipari potenciált a gazdaság mozgósítása esetén növelni tervezzük, akkor ennek minden feltételét előzetesen létre kell hozni, illetve biztosítani kell.

Következésképpen a hadiipari potenciál békében két részből állhat. Az egyik része a meglévő, ténylegesen termelő, illetve szolgáltató hadiipari potenciál, a másik része a potenciális tartalék. Az előbbit „aktív”, az utóbbit pedig „passzív” résznek is lehet minősíteni. Ez egyben azt is jelenti, hogy a hadiipari potenciálnak lehet egy jelenlegi és egy potenciális tartalékok aktivizálása utáni értéke.

A hadigazdasági potenciál értéke mindkét időpontban konkrétan meghatározható a termelt vagy iparilag javított haditechnikai eszközök és anyagok féleségének és mennyiségének vagy azok értékének kimutatásával.

Gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a hadiipari tevékenység értékének kifejezésére a potenciál mellett a kapacitás fogalmát is alkalmazzák, ami műszaki értelemben termelőképeséget jelent. A kapacitásadatok a gyártásra, illetve javításra rendelkezésre álló, vagy kijelölt és biztosított gépi eszközök termelőképességét mutatják.

A kapacitás és a teljesítőképeség egybevetése olyan viszonyszámot ad, amely a kapacitás kihasználásának mértékét mutatja. Lehet olyan eset, amikor a kapacitás és a teljesítőképeség mértéke azonos. Ilyenkor a kapacitást teljesen kihasználják. A kapacitás a teljesítőképeségnél számos esetben nagyobb, ami a szabad kapacitások jelentkezését eredményezi.

A potenciális tartalékok képzésének egyik alapvető problémája a hadiipari tevékenység tervezett bővítéséhez szükséges termelő-, illetve javítókapacitások biztosításának kérdése. Ebből a célból a legmegfelelőbbek azok a kapacitások, amelyek békeidőszakban termelnek, de nincsenek kellőképpen kihasználva és a fenntartásuk, megőrzésük a békében folyó termelés esetleges bővítése miatt indokolt. Ezeket a szakemberek melegkapacitásnak nevezik. Ennek a fogalomnak az ellentétpárja a hidegkapacitás. Ez nem más, mint a békeidőszakban folyó termelésben rövidebb-hosszabb ideig részt vevő, majd onnan kivont kapacitás, amelyek mindegyike csak bizonyos haditechnikai eszközök és anyagok gyártására, illetve javítására alkalmas, és az újraindításának műszaki feltételei megvannak. Ezeket szintén indokolt a potenciális tartalékok képzésénél számításba venni.

A kapacitásoknak van egy olyan, sajátos csoportja is, amelyekben jelenleg polgári rendeltetésű termékek gyártása, javítása folyik, de adott esetben viszonylag rövid időn belül átállíthatók hadiipari termékek előállítására, illetve javítására. Ezek képezik a konvertálható kapacitásokat.

Tehát e potenciális tartalék termelési alapjait képező kapacitások lehetnek részben meleg, részben hideg, illetve konvertálható állapotban.

A potenciális tartalékok képzésének másik alapvető problémája a termelőkapacitások biztosítása mellett az, hogy a tervezett termeléshez a szükséges személyi, tárgyi feltételek időben rendelkezésre álljanak. Ez utóbbiak a következők: a termelési dokumentációk, szerszámok, alapanyagok, energia, szállítókapacitás.

A termelési feladatok szerepe a hadiipari potenciál alakításában

A hadiipari termelőkapacitások kialakításának a kiinduló feltétele minden esetben az, hogy a követelménytámasztó fél meghatározza a konkrét igényt.

Annak ismerete, hogy milyen haditechnikai eszközökből és anyagféleségekből milyen mennyiséget milyen határidőre kell előállítani, illetve javítani, alapul szolgál a termelőkapacitási szükséglet tervezéséhez. Ezekon kívül még számításba kell venni, hogy az adott hadiipari termékek egy-egy darabjának gyártása, illetve javítása mennyi termelési időt igényel. Ez egy adott termék esetében termelési ciklust jelent, ami az az idő, amely a termelés megkezdésétől a termék elkészültéig tart.

A termelési ciklus fogalmához közel áll az átfutási idő, mely több értelemben használt közgazdasági kifejezés: a) a termékek gyártásánál: a gyártás megkezdésétől a késztermék raktárba viteléig eltelt időszak; b) az új gyártmányok bevezetésével kapcsolatban: a prototípus jóváhagyásától az üzemserű gyártásig eltelt idő; c) tágabb értelemben, pl. a megrendelésekkel kapcsolatosan: a rendelés beérkezésétől a rendelésre elkészített termék szállításáig, illetve számlázásáig eltelt időszak (a termék szállításának átfutási ideje).

Következésképpen az adott hadiipari termék termelési ideje, előírt darabszáma, illetve szállítási határideje alapján megtervezhető, hogy a kapott termelési feladat teljesítéséhez mennyi termelőberendezésre van szükség, és azok összkapacitása mi legyen.

Ebben az összefüggésben állandó tényező a termék termelési ideje, változó tényező pedig a termelési igény (darabszám), valamint a szállítási határidő. E tényezők arányainak változása a termelőkapacitások alakulására a következő hatást gyakorolhatja:

- a termelőkapacitás növelését idézi elő a termelési feladat növelése, illetve a szállítási határidő csökkenése;
- a termelőkapacitás csökkentését teszi lehetővé a termelési feladat csökkenése, illetve a szállítási határidő növelése.

A termelés beindítását rendszerint a gyártás-előkészítés időszaka előzi meg, amely magába foglalja az ipari termelés feltételeit biztosító mindazon állandóan ismétlődő tevékenységek összességét, amelyek lehetővé teszik a gyártmány előállításának, illetve javításának megkezdését.

A gyártás-előkészítés tartama és ideje a hadiipari termékek bonyolultságától függően változó lehet. E folyamat általában a következő részekből áll:

- a) a gyártmány konstrukciójának kialakítása, amely a gyártmány szerkezeti felépítésének, alakjának és működési elvének kidolgozását jelenti;
- b) a gyártási technológia kiválasztása, amelynek során meghatározzák a gyártmány előállítási módját, vagyis azt, hogy a termék előállítása milyen műveletek során, milyen berendezéseken, milyen szakképzettségű munkás igénybevételével, milyen anyagokból, milyen szerszámokkal stb. készüljön;
- c) a gyártás szervezési előkészítése, amelynek keretében egyrészt meghatározzák a gyártás lefolyását szabályzó határidőket (a gyártás operatív előkészítése), másrészt kidolgozzák azokat a bizonylatokat, amelyekkel a gyártáshoz szükséges anyagokat, szerszámokat és béreket utalványozzák, illetve amelyekkel a gyártás költségei megállapíthatók (a gyártás ügyviteli előkészítése).

A gyártás-előkészítést minden hadiipari termék termelésének beindítása előtt végre

kell hajtani. Előfordulhat olyan helyzet, hogy az adott haditechnikai eszközt vagy anyagot korábban már gyártották és a termelés leállása után rövidebb-hosszabb idő után azt újraindították. Ilyenkor is szükséges a gyártás-előkészítés, aminek a köre az újraindítás követelményeihez igazodik.

Békében a gyártás előkészítéséhez szükséges idő biztosítása nehézségekbe általában nem ütközik. Ilyen irányú probléma a potenciális termelési tartalékok aktivizálásának váratlan időben történő elrendelésekor merült fel. Az aktivizálás időkorlátai ugyanis nem teszik lehetővé ebben az időszakban a gyártás-előkészítést ezért ezt a feladatot békében kell elvégezni.

A hadiipari tevékenység tervezett teljesítőképességének eléréséhez szükséges idő

A hadiipari potenciál tervezett értéke a potenciális tartalékok aktivizálása útján érhető el. Ez rendszerint akkor következik be, amikor a termelés felfutásának eredményeképpen a hadiipari tevékenység teljesítőképessége eléri a mozgósítási tervekben meghatározott szintet.

A fegyveres küzdelem anyagi-technikai biztosítása szempontjából igen lényeges, hogy a hadiipari termelés és szolgáltatás mennyi idő alatt éri el a maximális teljesítőképességét.

Kis államok esetében ez a probléma rendkívül fontos, mivel ennek a ciklusnak a termékkibocsátásával a hadászati tartalékaik képzésénél számolnak, mint egyetlen utolsó kiegészítési lehetőséggel.

Nagy államok is tervezik, hogy szükség esetén mozgósítás útján növelik a hadiipari termelőképességüket. Erre azonban részükre több idő áll rendelkezésre, mivel a gazdasági helyzetüknél fogva békeidőszakban megvolt a lehetőségük kellő szintű készterméktartalékok létrehozására.

A gyakorlat azt mutatja, hogy a felfutás ideje termékenként változó. Vannak olyan anyagok, amelyekből az ipar 2–3 hónap múlva már képes tömegesen szállítani, egyes haditechnikai eszközöknél viszont ez az időszak meghaladhatja az egy évet is.

A termelés felfutási idejének ilyen formában való figyelembevétele a hadászati tartalékok kiegészítésénél nem célszerű, mivel a legkülönbözőbb, egymástól viszonylag távol eső tömeges termékkibocsátási időpontok nem teszik lehetővé a tartalékok egyenszilárdságát. Másképpen fogalmazva: a rövidebb, illetve hosszabb felfutási idő alapján képzett tartalékok nem azonos számú hadműveletek anyagigényét, illetve harci veszteségének, anyagfelhasználásának pótlását biztosítanák. Ezért a tartalékok képzésénél azt a felfutási időszakot célszerű figyelembe venni, amely a termék tömeges kibocsátására jellemző.

A szakirodalom szerint ez az időszak 3–6 hónap. Hazánkban a nyolcvanas években a hadiipari potenciális tartalékok aktivizálására 3–10 hónapot terveztek.

A hadiipari potenciálunk kialakításával kapcsolatos aktuális kérdések

A közelmúltban az új honvédelmi koncepció megalkotása és az azt követő haderő-reform lényeges változást eredményezett haditechnikai eszköz- és anyagszükségleteink alakulásában. Mennyiségileg viszonylag kis számú, de minőségileg korsze-

rú hadiipari termékekre van szüksége a Magyar Honvédségnek. Igényeink döntő többségét csak importból lehet biztosítani.

Ez a koncepció hadiipari potenciálunk kiépítésének egyik alappillére. Ezen kívül még ismerni kell az állam legfelső vezetésének álláspontját a lehetséges fegyveres konfliktussal, annak jellegével, várható lefolyásával, az abban való esetleges részvétellel kapcsolatban. Ezeket az arra jogosult vezetési szint hivatalos katonai doktrínaként megfogalmazza, majd pedig határozataiban, állásfoglalásaiban, rendeleteiben kinyilvánítja. Ennek a koncepciónak helyes értelmezése hadiipari potenciálunk kiépítése és fenntartása szempontjából rendkívül fontos a jelentős anyagi kihatásai miatt.

A ma már egyértelműen rögzített nézeteken kívül a hadiipari potenciálunk kiépítését, illetve átalakítását, valamint a mobilizációra való felkészítést az alábbiak határozzák meg:

- atomháború kirobbanásával a Magyar Köztársaság nem számol, de bizonyos katasztrófák bekövetkezésével és annak hazánkra gyakorolt hatásával kapcsolatos ellenrendszabályok gyors foganatosítására készen kell lennünk;
- az ország reális, a nemzetközi szerződéseken alapuló és aktív külpolitikájának figyelembevételével nagyobb méretű (az ország ellen egyidejűleg fellépő több ország), hagyományos eszközökkel folytatott, hosszan tartó háborúra sem készülhet fel korlátozott lehetőségeinél fogva;
- viszonylag kisebb erők által (maximálisan egy ország által, egy-két hadműveleti irányban), hagyományos eszközök alkalmazásával végrehajtott agresszió lehet csak az a cél, amelyre megfelelő módon felkészülhetünk. Egy agresszió elhárítására irányuló tevékenység, amely védelmi jellegű lesz és az ország egyes körzeteit érintheti, és csak a konfliktust kiváltó probléma politikai rendezéséhez való visszatéréséig terjedhet, vagyis néhány hétnél aligha lehet hosszabb.

Az az időintervallum, amelyben fegyveres konfliktussal számolhatunk, rendkívüli időszak, amit hivatalos körökben minősített időszaknak is neveznek. Becslések szerint ennek várható időtartama egy hónap. Ezt megelőzheti a veszélyeztetettségi időszak, amelyben a tervezett felkészülést végre kell hajtani, ami mintegy hat hónapot vehet igénybe.

A lényegyet tekintve a fegyveres küzdelem egy hónapos anyagi-technikai biztosítására kell békeidőszakban felkészülni. Ennek a kritikus időszaknak a honvédelem számára szükséges hadiipari és polgári termékiényeit minél nagyobb pontossággal fel kell mérni. Ezt követően tisztázni kell, hogy az igényeket milyen erőforrásokból lehet kielégíteni. Itt számításba jöhetnek a készterméktartalékok, a hazai termelési és az importlehetőségek egyaránt. Mindezek egybevetése alapján össze kell állítani azt az igényjegyzéket, ami meghatározza, hogy a veszélyeztetettségi időszakban a rendkívüli időszak szükségleteinek kielégítése érdekében mit és mennyit kell a hazai ipartól, illetve importból beszerezni. Ebben az igényjegyzékben rögzített termelési követelmények képezik a békeidőszakban meglévő hadiipari potenciálnak a veszélyeztetettségi időszakban történő bővítési igényeit.

Kiemelten fontos megjegyezni, hogy az utóbbi időben az államok többségében az a nézet alakult ki, hogy a jövőben világméretű, a tömegpusztító fegyverek vagy

korszerű hagyományos eszközök alkalmazásával rövidebb-hosszabb ideig tartó fegyveres konfliktus veszélye megszűnt. Ebből az uralkodó nézetből következik, hogy a hadiipari potenciálok korábbi nagyarányú, sok esetben ugrásszerű bővítésének szükségessége már nem áll fenn.

Számos katonai és gazdasági szakértő úgy véli, hogy a jövőben helyenként esetleg kirobbanó fegyveres konfliktusok haditechnikai és anyagigényei a felhalmozott tartalékokból és a folyó béketermelésből teljes egészében vagy döntő mértékben kielégíthetők. Nincs szükség tehát a korábbiakhoz hasonló méretű hadiipari potenciális tartalékok kiépítésére és fenntartására. Az ilyen törekvéseket sokan már korábbiakban is közgazdaságilag rendkívül károsnak tartották.

A fegyveres küzdelem anyagi igényein kívül egy adott állam polgári termék-szükségletei bizonyos esetekben – pl. elemi csapás, ipari katasztrófa idején – ugrásszerűen megnövekedhetnek. Ilyen váratlan események rendszerint szükségállapotot, illetve veszélyhelyzetet idézhetnek elő, amelyeknél értelemszerűen megelőző időszakkal sem számolhatunk. Az ezen körülmények között fellépő igények kielégítésének következményeit a készterméktartalékok képzésénél, a polgári termékeket gyártó ipari ágazatok potenciális tartalékainak kiépítésénél, az adott esetben történő importbeszerzéseknél szükséges figyelembe venni.

Hazai szakértők körében olyan álláspont alakult ki, hogy ezek az igények közel azonosak a rendkívüli időszakban jelentkező polgári igényekkel. Ebből a felfogásból következően a rendkívüli időszak igényeit egyrészt a fegyveres küzdelem, másrészt a polgári lakosság és nem utolsósorban a termelés folyamatosságát biztosító igények képezik. Úgy is lehet fogalmazni, hogy a rendkívüli időszak szükségletei lefedik a veszélyhelyzet és a katasztrófaállapot igényeit is.

Ezeknek az igényeknek a kielégítésére a nemzetgazdaságnak már békeidőszakban fel kell készülni, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy az esetlegesen felmerülő szükségletek adott időben történő kielégítési lehetőségeit biztosítani kell.

A kormány által elfogadott elvek alapján a rendkívüli időszak szükségleteinek biztosítását a minisztériumoknak és az országos hatáskörű szervezeteknek a vonatkozó állami szabályozók mellett, piaci módszerekkel kell megoldani, szerződéses jogviszony alapján, a megfelelő finanszírozási feltételek megteremtésével.

Ez a hadiipari tevékenység potenciális tartalékának képzése szempontjából a korábbiakhoz képest teljesen új koncepció. A rendszerváltás előtt ugyanis a hadiipari kapacitások kiépítése döntő többségben az állami és a szövetkezeti iparra alapozva, tervutasításos módszerrel történt. A haditechnikai eszközök és anyagok gyártására, valamint javítására éves terv készült, ezen belül kiemelve az első negyedév teljesítési lehetőségeit, ami az első háborús év igényének kb. 40%-a volt. A hadiipari potenciál kiépítésére és fejlesztésére vonatkozó összes költséget az állam fizette.

A gazdaságmozgósítás új rendszerének – amibe tartoznak a hadiipari potenciál kiépítésének és fenntartásának, valamint esetleges mobilizálásának kérdései is – létrehozása a közelmúltban vette kezdetét. A kormány 1993 nyarán megtárgyalta és elfogadta a nemzetgazdaság minősített időszaki teljesítőképességéről, a fegyveres erők és a rendvédelmi szervek gazdaságmozgósítási igényeinek kielégítéséről szóló előterjesztést. Ennek előkészítése és vitája kapcsán nyert tapasztalatok felhasználásával, továbbá az időközben elfogadott honvédelmi törvényben foglaltak figyelem-

bevételével elkészült a nemzetgazdaság védelmi felkészítése tervezését és a védelmi célú tartalékolási tevékenységet szabályzó dokumentum. Ezt a kormány 1994 elején jóváhagyta, és megkezdődött az abban foglaltak végrehajtása.

Napjainkig a rendkívüli időszak anyagigényeinek felmérése és az azok kielégítésére vonatkozó ágazati szintű tervek elkészítése megtörtént. Jelenleg folyamatban van a minősített időszak gazdaságmozgósítási előszerződés megkötése. Ez a tevékenység a tervező szerveknél csak az első próbálkozások szintjén tart. Helyenként polémia folyik a jogi megalapozottság kérdésében – elsősorban a minősített időszak tevékenységre vonatkozó előszerződés területén. Elmondható azonban, hogy több szerv már rendelkezik megkötött szerződéssel. Így például az IKM a rögzített kapacitások fenntartására 1994-ben kapacitásfenntartási szerződéseket kötött. Ez gyakorlatilag azt is jelenti, hogy ismert azoknak a vállalatoknak a köre, amelyek hadiipari tevékenység végzésére bevonásra kerülnek. Ezek részben állami, részben magánvállalatok.

A korábban kialakult hadiipari tevékenységünk – mind szervezetként, mind pedig kapacitás szempontjából – átalakulóban van. A jelenleg meglévő vállalatok és vállalkozások nagy valószínűséggel képesek a békében megfelelő időben feladott igények kielégítésére. Természetesen az árakban és a fizetési, valamint egyéb feltételekben a két fél között előzetesen megegyezésnek kell létrejönni. Ennek szabályait az 1995. évi, XL. közbeszerzési törvény tartalmazza.

Számos külföldi példa azt mutatja, hogy az állam a haditechnikai eszközök és anyagok gyártására, illetve javítására igénybevételre tervezett vállalatoknak különböző kedvezményeket biztosít. Ennek leggyakoribb formái: az állam magára vállalja a kapacitások fenntartásának költségeit; a privatizáció során a magánszemélyek kedvezményes áron vásárolhatják meg a hadiipari termékeket előállító vállalatokat; a magánvállalatok jelentős adókedvezményben részesülhetnek; a haditechnikai eszközök és anyagok gyártásához, illetve javításához szükséges anyagok beszerzéséhez az állam segítséget nyújt. Mindez elősegíti az állam érdekeinek a magánvállalatok részéről történő biztosítását.

Befejezésül: a tárgyalt probléma a hadtudomány viszonylag új ágának, a védelem-gazdaságtannak körébe tartozik. Az ezen a téren szerzett ismeretek képet adnak a honvédelem érdekében folytatott hadiipari tevékenység főbb elvi tételeiről. Mindez hozzájárulást jelent a hadtudományi kérdésekkel foglalkozók látóterének bővítéséhez, illetve a fegyveres küzdelem és a hadiipari tevékenység kapcsolatának megértéséhez.

Fórum a geopolitikáról és a geostratégiáról

A Magyar Hadtudományi Társaság 1996. április 30-án nyilvános fórumot tartott a Hadtörténeti Intézet és Múzeum dísztermében. A fórumon jelen volt dr. Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke, a fórunsorozat fővédnöke, aki megnyitó beszédet mondott. Részt vett dr. Fodor István, a Honvédelmi Minisztérium politikai államtitkára; Szili Sándor MSZP-s országgyűlési képviselő, a Honvédelmi Bizottság alelnöke; társaságunk számos tagja; meghívott és érdeklődő vendégek; továbbá a sajtó számos képviselője.

Dr. Korsós László dandártábornok, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgatójának üdvözlő szavai után dr. Szabó József, az MHTT elnöke nyitotta meg a fórumot, majd a köztársasági elnök úr megnyitó beszéde következett. A megnyitót követően a téma kutatói közül dr. Kovács Jenő, a hadtudomány kandidátusa, az MHTT tudományos elnökhelyettese, dr. Lánszki János egyetemi docens, a hadtudomány kandidátusa, a ZMKA tanszékvezetője, Síposné dr. Kecskeméthy Klára egyetemi docens, a földrajztudomány kandidátusa, a ZMKA tanszékvezető-helyettese, Nagy Miklós TMB-ösztöndíjas és Bobvos György ny. nagykövet rövid előadásokban ismertették kutatásaik eredményeit.

A fórum a hallgatóság soraiból feltett kérdésekkel és hozzászólásokkal zárult. Az alábbi összeállítás az előadások lényegét foglalja össze.

Göncz Árpád megnyitója

Kedves Barátaim!

A legnehezebb kérdés a geopolitikának és a geostratégiának a definiálása. Abból lehetne kiindulni, hogy ezek nem elsősorban katonai fogalmak, hanem sokkal szélesebbek attól. Több tudományágat érintenek, elsősorban a gazdaságföldrajzzal és a természetföldrajzzal, továbbá a társadalomtudományokkal állnak közvetlen kapcsolatban. A katonai stratégia a társadalomtudományok közé tartozik. Magyarország vonatkozásában a közvetlen és a szomszédos térségek helyze-

téhez és várható változásaihoz kell alakítani elgondolásainkat, de szem előtt kell tartanunk, hogy a várható változások néhány óriási és még nem teljesen kialakult nemzetközi trendhez kapcsolódnak.

A bennünket foglalkoztató kérdések közül az első: *mi a geopolitikai kényszere annak, hogy Európa egysége létrejöjjön, és ez az érzékelhető vonakodások ellenére mikorra következhet be.* A kérdés megválaszolásánál figyelembe kell vennünk: egyrészt hogy Európa növekedési potenciálja a jelenlegi formában többé-kevésbé kimerült; másrészt a mellette elterülő

térséget, ami földrészileg az eurázsiai kontinensen helyezkedik el. Oroszország hatókörét erősen befolyásolja a Csendes-óceán térsége, érdekei ebbe az irányba kezdenek hatni ugyanúgy, mint az Egyesült Államoké is. Számunkra meghatározó lehet, hogy a politikai értelemben vett Európa és az orosz térség között helyezkedünk el. E két térség határa viszont mindig bizonytalan terület volt. A közeljövő stratégiáját és taktikáját az határozza meg, hogy e határterületnek a nyugati vagy a keleti részéhez tartozunk-e; hogy a két terület erőviszonyai hogyan fognak alakulni; hogy globalizálódó világunkban milyen eszközökkel tudjuk megóvni fennmaradásunkat és nemzeti identitásunkat.

Sorsunknak a közelebbi jövőben várható alakulását történelmi múltunkból vezethetjük le. A Kárpát-medence az elmúlt évezred jelentős részében a Kelet akciórádiuszának végső határa volt. A korai népvándorlás időszakában a vandálok még túljutottak rajtunk és egész Afrikáig vagy a Ibériai-félszigetig jutottak el, de Attila birodalmának a közép-pontja már itt volt, ő ideiglenesen még tovább tudott jutni, de a mongolok már nem, a törökök sem, és a Szovjetunióknak is a nyugati határainkig terjedt az akciórádiusza. Amennyiben a jövőben ez a népvándorlás korából örökölt trend lefékeződik és Európa megszilárdul, akkor helyzetünk stabilizálódik. De ez nem ment fel bennünket azon kötelezettség alól, hogy továbbra is figyelniünk kell Kelet felé, mert ez a térség a maga bizonytalanságával még akkor is itt helyezkedik el mellettünk, ha érdekei lassan a Csendes-óceán irányába billentik.

A távolabbi jövő, vagyis a következő évszázadok fejlődése még nem teljesen áttekinthető, mivel a természetföldrajzi és a gazdaságföldrajzi tényezőkön kívül olyan

tényezők is befolyásolják, melyek ma még nem határozhatók meg elég pontosan.

Az egyik befolyásoló tényező a Közel- és Közép-Kelet olajtartalékainak a helyzete és a térség eltartóképessége. Itt elsősorban a gazdasági eltartóképességre gondolok. Az arab világ jelenleg azt az arcát mutatja nekünk, amely a politikai iszlám jelentkezésével – amelynek okai a túlnépesedésben keresendők – veszélyeket sejtet. Fenyegetése Európa számára akkor szűnik meg, ha például olcsó villamosenergia termelésével vagy más energiaforrás felfedezésével a kőolajnak, mint energiahordozónak, a szerepe leértékelődik, hiszen földrajzi elhelyezkedése önmagában nem döntő jelentőségű. Ekkor Európa a mediterrán félkört külső perifériájának tekintheti, ami legalább gazdasági szálakkal csatlakozni fog hozzá, beleértve Egyiptomot és Kis-Ázsiát is. Ez a folyamat a mi helyzetünkön is változtathat, hiszen Európa periferikus területei megváltoznak, mi a félperifériára kerülhetünk, így nagy valószínűséggel csatlakozhatunk a politikai Európához, amit ma még halasztani lehet, de elkerülni már nem. A politikai Európa kifejezés most jelenik meg először, de a történelem folyamán régóta létezett, hiszen Európának mindig megvolt az a legfejlettebb része, ami felé a többiek törekedtek és megpróbálták hozzá alkalmazkodni. Voltak időszakok, amikor mi is ebbe a fogalomkörbe tartoztunk, a Földközi-tenger–Atlanti-óceán váltás volt az, ami a perifériára lökött bennünket.

A fentiek mellett jelentkezik egy-két olyan – földrajzhoz kevésbé kötődő – jelenség is, ami stratégiánkat, de főleg a szuverenitáshoz való viszonyunkat meghatározhatja.

Az egyik ilyen jelenség abból fakad, hogy a kapitalizmus fejlődése olyan állapotba jutott, amikor a nemzetközi vállalatok

latok nagyobb hangsúllyal testesítik meg saját szuverenitásuk fogalmát, mint amire a kis nemzetállamok képesek. A globalitás felé törekvő világgazdaság új szálakkal szövi át mindnyájunk életét, az igazi diktátumok a nemzetközi gazdasági erőktől származnak. Ma már aligha lehet liberális és szabad verseny gazdaságpolitikáról beszélni, még akkor sem, ha az érdekek és az erővonalak nem láthatóak, mivel valamilyen módon elfedik őket.

A globalitás felé haladó másik erő, az informatika robbanása, ami tovább erősíti a világgazdaság globalitását. Az informatika új szálakkal köti össze még a távoli régiókat is, ettől nem tudunk, de nem is lenne célszerű megszabadulni. Hatására a döntéshozatal mechanizmusa ma már teljesen megváltozott. A politikai és a stratégiai döntéshozatal már nem a formális logikát követi, hanem egyre inkább a pillanatokról függ és a rendkívül okos „buta” gépekbe betáplált adatok alapján történik. Kialakuló mechanizmusa háttérbe szorítja a szubjektív tényezőket, megnöveli a reakcióképesség jelentőségét, ugyanakkor beszűkíti a lehetőségek mérlegelését, mivel az azonnali reagálás készsége és módszere nem az asszociáció tartományába nyúlik vissza, hanem mérhető és körülhatárolható tényekre alapozódik.

Szomszédságpolitikánkban is van olyan tényező, amelyet nem hagyhatunk figyelmen kívül, ez pedig a *feléledő nacionalizmus*. Az elmúlt negyven vagy hetven év ősi indulatokat sodort a szőnyeg alá, ezek most kidugják a fejüket és egész

régióinkban igen erősen jelentkeznek. A szocializmusnak, vagy inkább mondjuk úgy: az egyenlőségnek az igénye sem szűnt meg. Ha a kettőt összeírom, akkor kaphatunk egy olyan folyamatot, amit a II. világháborúban már kipróbáltunk és nemzetiszocializmusnak hívják. A történelem nem szokta ismételni önmagát, a két folyamat összekapcsolódása nyilván más lehet Oroszországban, mint a hitleri Németországban volt, és az sem biztos hogy egy ilyen folyamat felerősödhet. De nem felejtethetjük, hogy ebben a vonatkozásban is *történelmi határvonalon vagyunk*.

Tehát történelmi határvonalon vagyunk a világ régióinak – ezen belül Európa szerepének – átrendeződése tekintetében. Történelmi átrendeződés hatása alatt vagyunk a magunk kis térségében is, mivel még nem tisztázódott teljesen térségünk földrajzi és politikai szerepe. Történelmi átrendeződés határára jutottunk az informatika tekintetében is. Benne vagyunk a gazdaság globalizálódásának az átrendeződésében. Ilyen körülmények között kell Önöknek szubrégióink stratégiáját, geopolitikáját a tények alapján vizsgálni. Ezek a tények: a földrajzi viszonyok, a gazdaságföldrajzi, a természetföldrajzi, a népesedési és a társadalomszerkezeti tényezők, valamint ezek hatása a tudatformák változására.

Önöknek nagyon könnyű dolguk van, hiszen „csak” egy számtalan változós egyenletet kell megoldaniok, ami kizárólag képlet kérdése, csak helyettesítsek be a szükséges adatokat.

Kovács Jenő

Geopolitikai elméletek, valamint Magyarország stratégiájának geopolitikai, geostratégiai alapjai

Geopolitikai elméletek

Osztrák források szerint a szóban forgó tudományoknak három ágazata alakult ki: a geopolitika, a geostratégia és a geökonómia. Legkorábban – a XVIII. században – a geopolitika keletkezett. A geökonómia is régebbi keletű. Legfiatalabb ága a geostratégia, amely a XIX. század második felében jött létre. A XX. században mindegyik tudományág dinamikusan fejlődött, és időnkénti megtorpanások után jelenleg reneszánszukat élik.

A geopolitika művelői a tudományág tárgyát és tartalmát sokféle módon határozták meg. *Hegel* szerint „A történelemben a természet legáltalánosabban meghatározó vonása a szárazföld és a tenger közötti kapcsolat. A családi kapcsolatok biztonságos alapja a szárazföld, a tenger viszont az ipar éltető eleme.” A geopolitika földrajzi irányultsága a hegeli megállapításokat tükrözi.

Magyarországon a geopolitika tartalmát *Teleki Pál* így írta körül: „A politikai földrajznak geopolitika néven új ága sarjadt. A különbséget az is jelöli, hogy a főnév a politika, a geo pedig a jelző, szemben a politikai földrajzzal, ahol a helyzet fordított. A geopolitika minden földrajzi vonatkozása mellett elsősorban politika marad, a politikai folyamat, sőt inkább a politikai esemény vagy eseménysorozat egyik magyarázata.” Új szempontot tükröz *Kovácsy István* meghatározása, mely szerint „A politikai földrajz a földfelszínt kutatja a politikai cselekvés szabta államhatárok között, míg a geopolitika az államelméletet boncolja, amelyet a földrajzi viszonyok befolyásolnak.”

A geopolitikának két alapvető irányzata jött létre: a kontinentális geopolitikai iskola, melynek bölcsője Németország, és a tengeri iskola, amely Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban alakult ki.

A német iskola megalapítója *Friedrich Ratzel* geográfus, aki megfigyelésekre támaszkodva a természet és az ember kapcsolatát kölcsönhatásaiban vizsgálta. *Rudolf Kjellén* svéd származású, államelmélettel foglalkozó professzor Ratzel elméletét azáltal fejlesztette tovább, hogy az embert nemcsak a természettel, hanem társadalmának szervezetével, az állammal is kapcsolatba hozta. *Karl Haushoffer* német tábornok az élettérelmélet megalapítója volt. Az ő elmélete azonban nem azonos a hitleri politika hasonló elnevezésű elméletének tartalmával, mivel szerinte a „tértség nélküli német nép” problémáját nem hódítással kell megoldani. Hitlert óvta szélsőséges keleti politikájától. Fia, *Albert Haushoffer* volt a hitleri élettérelmélet megalapítója. Nézeteit 1940-ben a német kancelláriára eljuttatott memorandumában fejtette ki. A németen kívül minden más néppel szembeni könyörtelen leszámolás híve volt. *Adolf Hitler* Ratzel elméletéből fajelméletet csinált, Haushoffer élettérelméletét pedig politikai céljainak megfelelő formában sajátította ki.

A jelenlegi német geopolitika művelésének három irányzata figyelhető meg. Az újfasiszták Ratzel és Haushoffer elméletének hitleri értelmezésű rehabilitációját követelik. A konzervatívok az életér- és a fajelmélet modernizálásával és átértékelésével ezen elméletek rehabilitá-

ciójára törekszenek. Az uralkodó német geopolitika szerint Németországnak az Európai Közösség részének kell lenni, csak nem olyan centralizált formában, ahogyan azt *Adenauer* elképzelte. Alapvető tétele Amerika vezető szerepének elismerése és az a felismerés, hogy a német nagyhatalmi szerepkör nem támaszkodhat erőszakon nyugvó hegemoniára, hanem kompromisszumokon kell alapulnia. Megvalósításának gazdasági útja a német pénztőke ereje, melyet főleg a Deutsche Bank testesít meg az egész világra kiterjedő hitelezéssel és segélyprogramokkal. A politikai út a hitleri eszmék és gyakorlat rehabilitása minden formájának határozott elutasítása, és Franciaország hegemon törekvéseinek ellensúlyozása.

Az angolzász iskola megalapítói a XIX. század végén és a XX. század fordulóján munkálkodó *Mahan* amerikai és *Colomb* angol admirálisok voltak, mindketten a tengeri uralom hívei, az indirekt hatású hadászat képviselői. Nézeteik mindmáig érvényesülnek. *Izolacionalizmus* néven a húszas-harmincas években az Egyesült Államokban a befelé fordulást kifejező irányzat vált uralkodóvá, amely időnként ma is felújul. Angliában *Sir Halford Mackinder* a kontinentális geopolitika képviselője. Alapgondolata a Hitler hatalomra jutása után kialakult német-szovjet ellentét analízisére épült. Felismerte, hogy a két fél között a háború elkerülhetetlen, amelynek kimenetele Európa központi területeinek szovjet fennhatóság alá kerülésével is végződhet. Híressé vált tétele: „Aki uralja Európa középső területeit, az uralja Európát; aki Európát bírja, az uralkodik a világban.” *Nicolas Spykman* a II. világháború utáni amerikai stratégia értelmi szerzője, a tenger irányzatú geopolitika képviselője. *Mackinder* elméletét fejlesztette tovább Európa „szegélyterületei” koncepciójának megalkotásával. Szerinte aki Európa szegélyterületeit uralja, az uralja Európát. Az USA új geopolitikai erőtere a Csendes-óceán térsége. Az új erőter kialakulását az USA Európába irányuló exportjának jelentős és tartós csökkenése és a csendes-óceáni térséggel megvalósuló árucseré-forgalom tartós növekedése jelzi. Egy-két generáció múlva minden bizonnyal ebben a térségben alakulnak ki a világ gazdaságilag legfejlettebb országai. Európa-politikája a fennhatóság fenntartására és egymást ellensúlyban tartó régiók kialakulására irányul.

A magyar geopolitikai iskola a német geopolitika hatása alatt fejlődött. Jelesebb képviselői *Korponai János*, *Cholnoki Jenő*, *Czirbusz Géza*, *Printz Gyula* és *Teleki Pál* voltak. Kiemelkedőnek tekinthető még *Kalmár Gusztáv*, aki a történelmi és *Wollák Jenő*, aki az ideológiai szemléletű geopolitika művelője volt. A katonák közül *Rácz Jenő* altábornagy munkássága érdemel említést. 1945 után a geopolitika ideológiai okokból tiltott területté vált, és csupán a katonaföldrajz, valamint a hadszíntérismeret témaköreiben volt művelhető. Képviselői *Horváth Árpád*, *Szántó Imre* és *Gábor Imre* voltak. 1990 után indult újból fejlődésnek.

Magyarország katonai stratégiájának geopolitikai, geostratégiai alapjai

Geopolitikai és geostratégiai vizsgálatok alapján Magyarország katonai stratégiájának három alapvető hadászati alternatívája van.

Magyarország katonai stratégiájának geopolitikai, geostratégiai alapjai

Geopolitikai és geostratégiai vizsgálatok alapján Magyarország katonai stratégiájának három alapvető hadászati alternatívája van.

Az első hadászati alternatíva abból a felismerésből következik, hogy Magyarország nem a földrész legdöntőbb térségében, az Atlanti-óceánhoz közel vagy onnan a szárazulat belsejébe vezető erővonal mentén fekszik. A tengerekhez fű-

zódó kapcsolatai szempontjából a Földközi-tenger térségeihez áll közelebb, bár fekvése és méretei miatt szerepe e vonatkozásban sem jelentős. Akkor eshet az európai fő geopolitikai erővonal irányába, ha a geopolitikai súlypont eltolódik a Földközi-tenger vagy a Közel-Kelet térségei felé, vagy ha az Atlanti-óceán és a kontinens belseje közötti fő geopolitikai erővonalat valamilyen okból meg kell kerülni. Ebből következik, hogy Magyarország nem célország, hanem fontos átvonulási terület. Ez a következtetés katonai stratégiánk azon alternatíváját képezheti, amely az ország átvonulási területként számba jövő helyzetéből indul ki. *A fegyveres erőkre ekkor biztosítási feladatok hárulnak.*

A második hadászati alternatíva alapja, hogy hazánkat földrajzi fekvése ruhazza fel lokális geostratégiai szerepkörrel. A kontinens e szűk térségének földrajzi jellegű kulcsállama vagyunk. A földrajzi értelmű uralkodó szerepet hazánk jelenlegi államhatárai mentén is őrzi. Területe a medence középső körzeteit foglalja el, és csomópontja a medencén áthaladó kelet–nyugati vagy észak–déli és fordított irányú útvonalaknak. A Kárpát-medencében több, egymást is keresztező geopolitikai erővonal létezik. A magyar erővonal jelentőségét más erővonalak aktivizálódása mérsékelheti. Bizonyos feltételek (pl. az ország belpolitikai stabilitásának a felbomlása, a határon kívül élő magyarság vagy más nemzetiségek lakóhe-

lyükről történő elűzése, a tömeges migráció, vagy a nemzetközi bűnözés) jelentőségét felerősíthetik. *A honvédségre ekkor a fegyverhasználat nélküli békefenntartás, vagy a korlátozott fegyverhasználatlalt egybekötött válságkezelés feladata hárul.*

A harmadik hadászati alternatíva szerint az ország – gyenge helyzetének mások által történő kihasználása esetén – a fegyveres tevékenység célterülete is lehet. Az ország területi méretei csábíthatnak a háborús alternatíva kialakítására, mivel fegyveres beavatkozás hatására hazánk könnyen sokkhatás alá kerülhet. A fegyveres beavatkozást elősegítheti határaink teljes nyitottsága, nehéz védetősége és egyéb földrajzi viszonyaink is. A fegyveres erők ekkor *önállóan vagy szövetségi rendszerben védő vagy támadó hadműveleteket folytatnak.*

A modern geopolitikai felfogás szerint a fegyveres erőszakkal nem csupán a katonai stratégia áll szemben. A megoldást a szélesebb értelemben vett nagy nemzeti stratégia síkján kell keresni és a békés megoldásokat kell előnyben részesíteni. A nemzeti stratégia a helyzettől függően célját úgy érheti el, ha az ország szövetség létrehozásával csatlakozik a nagy térben elhelyezkedő biztonságos erőcsoporthoz (pl. a NATO-hoz), vagy az ettől való elzárás vagy elzárkózás esetén regionális együttműködést alakít ki más országokkal, esetleg a semlegesség kinyilvánításával önerejére támaszkodik.

Lánszki János

Magyarország katonaföldrajzi helyzetének legfontosabb jellemzői

Bevezetőjében ismertette azokat a tényezőket, melyek alapján a katonaföldrajzi értékelést végrehajtotta. Magyarország katonaföldrajzi helyzetének legfontosabb jellemzőit az alábbiakban foglalta össze.

1. *Földrajzi fekvése miatt kulcsfontosságú helyet foglal el Közép-Európa keleti felében.* Gazdasági, természeti, társadalmi és katonai viszonyai miatt átmeneti területnek tekinthető Kelet és Nyugat között. Abszolút földrajzi helyzetét fekvése határozza meg, mely szerint egyenlő távolságra fekszik az Egyenlítőtől és az Északi-sarktól, központos fekvéssel a zárt Kárpát-medencében. Fekvésének következménye az éghajlata, mely belső kontinentális jellegű, de mediterrán hatásokkal is bír. A magas hegyvidékkel körülvárt medencei fekvés miatt az országra igen fontos szerep hárult és hárul jelenleg is Európában a kelet-nyugati és az észak-déli kapcsolatok tekintetében. Gazdasági és haditechnikai ellátás szempontjából egyaránt környezetünkre szorulunk. Környezetünk országai nagy átalakuláson mennek át, s némelyikben a társadalmi viszonyok labilisnak mondhatók. A nemzeti és az etnikai ellentétek felerősödtek, robbanásszerű felszínre törésük a jövőben is elképzelhető. Az átmeneti jelleg katonai vonatkozásait tekintve megállapítható, hogy a biztonságpolitika átértékelése és új katonai doktrínák megalkotása vagy a régiók átdolgozása folyamatban van. Az új államokban a nemzeti fegyveres erők létrehozására irányuló törekvések érvényesülnek. A helyi konfliktusok veszélye különféle biztonságpolitikai kihívást jelent számunkra.

2. *Kis kiterjedése és téglalap alakú fekvése miatt könnyen sebezhető.* Közép-Európa területének csak 6,6%-át foglalja el és a kis mélység jellemző.

3. *Medencei fekvésében, természeti arculata miatt átmeneti területet képez környezete felé.* Relatív földrajzi helyzetének legfontosabb jellemzője, hogy az egyes természetföldrajzi térségei a szomszédos országokban a medencét övező magashegyekig folytatódnak.

4. *Határainak nagy része nyitott,* így természetes akadályok csak kis részben segítik elő a katonai védelmet. A terület nagyságához mérten hosszú a határvonalon (2231 km), ami megnehezíti a védelem megszervezését.

5. *A medencejelleg természetes következménye, hogy gyenge az ország függőleges tagoltsága.* Területének 68%-a alföld, csupán 2%-a magasabb 400 m-nél, legmagasabb és legalacsonyabb pontja közötti különbség mindössze 935 m.

6. *A védelem szempontjából jelentős a dombvidékek és középhegyvidékek, továbbá a folyóvízi akadályok.* Az úton kívüli járhatóság alakulását a földfelszíni viszonyok mellett az éghajlati viszonyok is erősen befolyásolják.

7. *A népesség száma és megoszlása* alapvetően biztosítja a katonai feladatok végrehajtását, de kedvezőtlenül hat a katonaköteles lakosság egészségi alkalmosságának alakulása, a túlzott alkoholfogyasztás, a lakosság túlzott koncentrációja Budapesten és a nagyvárosokban, továbbá a katonai szolgálathoz való hozzáállás romlása.

8. *A védelem szempontjából különös jelentősége van a településeknek és a*

közlekedési hálózatnak. Városaink 35%-a a határtól 25 km távolságon belül van. Sugaras közlekedési rendszerünkben az urbanizáció a közlekedési irányokhoz kötődik, melynek következménye az urbanizált területek és a támadási irányok egybeesése. A közlekedési ágazatok közül a közúti közlekedés dominál (79%), a vízi utak kihasználtsága területén a Duna menti országok között az utolsó he-

lyen vagyunk. Viszonylag kevés a nagyfolyami hidak száma.

A katonaföldrajzi jellemzők alapján igen fontos követelményként fogalmazható meg a békeidőszakban végzett hadszíntér-előkészítés, a fegyveres erők várható feladatokra történő célirányos felkészítése, az alkalmazás változatainak gondos megtervezése és a katonaföldrajzi kutatások célirányos folytatása.

Síposné Kecskeméthy Klára

Magyarország és a keletközép-európai régió nem katonai jellegű válságai

A geopolitika és a geostratégia belső mutatórendszere nagyszámú tényezőt alkalmaz. E művelet során a földrajzi és a politikai viszonyok, továbbá a katonatechnikai lehetőségek tényezőcsoportjáról beszélünk. Ezekben belül sajátos társadalom- és természetföldrajzi jelenségeként jelenik meg a nem katonai jellegű válság, mely utóbbi csoportba a gazdasági, az ökológiai és az egyéb fenyegetések tartoznak. A legfontosabbak: a gazdasági elmaradottság, a szociális bizonytalanság, a természeti és az ipari katasztrófák, a civilizációs veszélyhelyzetek, a nemzetközi terrorizmus és a szervezett bűnözés, a migráció és az etnikai ellentétek gazdasági és társadalmi következményei. Ezek közül az előadói térségünkben végbement átalakulások következményeivel, a migrációval és a kisebbségi kérdéssel foglalkozott részletesebben.

Térségünk átalakulása következtében új biztonsági helyzet alakult ki: megszűnt a Varsói Szerződés és a KGST, egyesítették a két Németországot, a szovjet csapatok kivonultak Keletközép-Európából, politikai rendszerváltás következett be, álta-

lánossá vált a demokratikus államrend és a pluralizmus. A legfontosabb változás a térség három országának, a Szovjetunió, Jugoszlávia és Csehszlovákia felbomlása volt. Ezek következtében megváltozott Magyarország helyzete a régióban és ezen belül a Kárpát-medencében.

Míg kontinensünk nyugati felére az integrációs folyamatok a jellemzőek, addig térségünkben ellentétes irányú tendenciák érvényesülnek. A nemzeti, az etnikai és a vallási problémák elementáris erővel törnek a felszínre és destabilizálják a térséget. A soknemzetiségű államok szétesésével a meglévő nemzeti kisebbségek mellett újabbak is kisebbségi sorba kerültek. Az átalakulás és a gazdasági gondok miatt felerősödött a nacionalizmus, ami erősíti a nemzeti identitástudatot és a függetlenség igényét, de a fejlődést veszélyeztető tényező is lehet.

A volt Jugoszlávia területén dúló polgárháború alapvetően befolyásolja hazánk geopolitikai helyzetét, az ehhez való viszonyulásunk erősíti a világ vezető hatalmainak szemében elfoglalt helyzetünket.

Térségünkben a *migrációnak* történelmi előzményei vannak, nem ismeretlen az úgynevezett „tervszerű népességcsere” fogalma. A második világháborút követő erőszakos ki- és áttelepítések több mint 20 millió embert kényszerítettek szülőföldje elhagyására. Egész etnikai közösségekre kimondott kollektív bűnösség elve lehetővé tette állampolgári jogaiktól, otthonuktól és vagyonuktól való megfosztásukat. A következő évtizedekben nagyobb népességmozgást idézett elő Magyarországról az 1956. évi forradalom leverése, Csehszlovákiából az 1968 utáni helyzet, a szovjet zsidók egy részének Izraelbe és a bulgáriai törökök Törökországba távozása. Jelentős volt még a lengyelek nyolcvanas években bekövetkezett migrációja, aminek főleg gazdasági okai voltak. Jugoszláviából a vendégmunkásrendszer keretében nagyon sokan dolgoztak Nyugat-Európában. Az 1989-ben és 1990-ben a közép-európai migráció jelentős részét a volt keletnémetek népességmozgása tette ki.

A nyolcvanas évek végére és a kilencvenes évek elejére a nemzetközi migráció növekvő fontosságú világgazdasági jelenséggé vált. A migráció legnagyobb vesztesei a keletközép-európai térség országai, hiszen gazdasági helyzetüket és nemzetközi versenyképességüket nemcsak a legképzettebb munkaerjük egy részének kivándorlása veszélyezteti, de a nagyszámú legális és illegális, főleg képzetlen munkaerő-beáramlás is. Magyarország földrajzi fekvése következtében évszázadokon át tranzitútvonala volt az új hazát kereső kényszervándoroknak. Nincs ez ma sem másként.

A *kisebbségi kérdés* Európában évszázadok óta jelen van. A kapitalizmus előtti társadalmak a vallási kisebbség fogal-

mát ismerték. A népszuverenitás elve a francia forradalom idején jelent meg, mint a nemzeti államok alapelve. A népek önrendelkezési jogának fogalma pedig az első világháborút lezáró békeszerződések vitáiban fogalmazódott meg.

A kisebbségeket eredetük szerint három csoportba oszthatjuk. A *tradicionális kisebbség* a többi néppel évszázadokon át együtt élt anélkül, hogy kisebbségi jellegüket, nyelvüket, szokásaikat és életformájukat feladni kényszerültek volna. Az európai országok nagyobb részében kialakultak a kisebbségek kezelésének jog- és intézményrendszerei, melyek ezen országok alkotmányában kerültek megfogalmazásra. Az *önkéntes kisebbség* hivatlanul vagy meghívásra, de nem kényszer hatására települt be valamely országba. Erre jó példa a török hódoltság után a Dunántúlra telepített német és a Dél-Alföldre telepített szlovák lakosság. Az önkéntes kisebbség jelenléte a magyar településrendszer fejlődésében a mai napig nyomon követhető. A *kényszerkisebbségek* a két világháborút lezáró békeszerződések következtében jöttek létre. Az elmúlt évek politikai változásai miatt számuk egyre nő.

A nemzeti kisebbség fogalmának hallatán a diszkrimináció, az erőszakos asszimiláció, az etnikai tisztogatás, sőt a népirtás jut önkéntelenül is eszünkbe.

Az európai kisebbségi kérdéstről Teleki Pál a következőket írta: „Európát úgy rendezni, hogy kisebbségek ne legyenek, nem lehet. Ez következménye Európa természeti és a történelem által megerősített, azután integrált jellemvénésének, változatos sokszerűségének. Ezért nem lehet a kisebbségek helyzetének teljesen kielégítő rendezése nélkül Európa sorsát, jövőjét megalapozni.”

Nagy Miklós

A jugoszláv utódállamok történelmének rövid áttekintése

A délszláv államok történetének háttérében a térség sajátos földrajzi helyzete húzódik meg. Az egykori Jugoszlávia területe a Balkán többi részéhez képest azért volt fontosabb, mert Európát a Balkánon keresztül az Adriai-tenger és az Égei-tenger partvidékével kötötte össze, Kis-Ázsia és a Közel-Kelet felé a hídfő szerepét tölti be. A múltban e sajátos helyzete miatt gyakran vált háborúk színterévé. Felszínének több mint háromnegyed részét domb- és terméketlen hegyvidék alkotja. Egyik legfontosabb földrajzi jellemzője, hogy nincs természet- és településföldrajzi szempontból központi nevezhető tája. E központi vidék nélküli, tarka földrajzi képet mutató országnak a történelme is hasonló, mivel az eltérő jellegű területeken eltérő kultúrájú nemzetek alakultak ki, melyeknek egy államba való összevonása magában hordozta az egységes állam széthullásának indítékait is.

Szlovénia története a VI. századtól követhető nyomon, amikor területét a szlovén népek népesítették be, a VII. században Karantánia néven megalakították fejedelemségüket. Önállósága rövid életű volt, nemsokára a Frank Birodalom, a X. század végétől pedig a Német-római Birodalom részévé vált. Később fokozatosan az Osztrák Császárság tartományaihoz csatolták. 1809–1813 között területének nagy része a Franciaország birtokát alkotó Illyricumhoz tartozott, ekkor került sor több, a tőkés fejlődést elősegítő reform végrehajtására, köztük a jobbágyfelszabadításra. A napóleoni háborúkat követő bécsi kongresszus az Osztrák Császárságnak juttatta. Az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése után Szlovénia nem vált önálló állammá, hanem az ak-

kor alakult Szerb–Horvát–Szlovén Királyság része lett. A második világháború idején Jugoszlávia német megszállása után szórványos partizánharc bontakozott ki. 1945 után Szlovénia Jugoszlávia egyik tagköztársasága lett, az ország gazdaságilag legfejlettebb területe volt. A szlovén parlament 1989-ben – főleg gazdasági okok miatt – kinyilvánította az ország kiválását a Jugoszláv Államszövetségből. A jugoszláv állami vezetés nem ismerte el önállóságát, a Jugoszláv Néphadsereg támadást indított ellene. A harcokban kisebb veszteségek árán kivívta függetlenségét.

Horvátország története Szlovéniához hasonló képet mutatott. A VIII. században létrejött horvát fejedelemségek hamar elvesztették függetlenségüket. Szent László és Könyves Kálmán Magyarországhoz csatolta Horvátországot, a Száva–Dráva közét vármegyeszerkezetben igazgatták, míg a régi dalmáciai Horvátország bizonyos fokú önkormányzatot kapott: a horvát bán kormányozta a főurakból álló országgyűlés segítségével. A XVI. században az ország zöme török uralom alá került. A horvát főurak a török elleni eredményes harc érdekében 1527-ben I. Habsburg Ferdinándot választották meg az ország királyának. A török elleni háborúk befejeztével területén katonai igazgatást hoztak létre. A napóleoni háborúk után megindult az ország kapitalista fejlődése, és ezzel együtt megerősödött a nemzeti függetlenségi mozgalom is. A XIX. század utolsó évtizedeitől egyre erősebb lett az a politikai erő, amely Magyarországgal és Ausztriával egyenrangú horvát állam létrehozását tűzte ki célul, de a Monarchiától még

nem akart elszakadni. 1918 októberben szakadt ki az Osztrák–Magyar Monarchiából és decemberben csatlakozott a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz. Az államalakulaton belüli szerb dominancia hatására az ország politikai függetlenségét hirdető szélsőjobboldali erők tűntek fel, és – kihasználva a német megszállást – *Ante Pavelič* vezetésével német befolyás alatt álló önálló horvát államot hoztak létre. 1945 után, a háború idején elmérgesedett szerb–horvát ellentétet *Tito* elnöknek sikerült háttérbe szorítania, és Horvátország jugoszláv tagköztársaság lett. 1991-ben népszavazás döntött az ország függetlenségéről, amelyet a szerb kisebbség bojkottált. Az évtizedek óta elnyomott ellentétek ekkor ismét kirobbantak. Az egyre zavarosabb harcoknak – amelyekben mindkét fél kölcsönösen kegyetlenkedett – az vetett véget, hogy a szemben álló felek erői 1992-re kiegyenlítődtek.

Bosznia-Hercegovina és Szerbia története az önálló szerb állam létrehozásával kezdődött, amely a XIII–XIV. században élte virágkorát, a Balkán egyik legjelentősebb állama volt. *Dusán Iván* halála után az egységes szerb állam széthullott, és a XV. században a török birodalom részévé vált. Az 500 évig tartó török uralom a társadalmi és gazdasági fejlődést igen visszavetette. A török csapatok kivonása után a nemzeti függetlenségi harc egyre inkább összefonódott a szerb vezetés alatt létrehozandó nagydélszláv állam ideológiájával. A múlt század második felében egyre inkább a nagyhatalmak küzdőterévé vált, az osztrákbarát *Obrenovič* és az orosz irányzatot képviselő

Karadjordjevič család egymást váltotta az ország élén. Ebben az időben Bosznia-Hercegovina is felszabadult a török uralom alól, de azonnal az Osztrák–Magyar Monarchia terjeszkedésének áldozatává vált. Szerbia az első, majd a második balkáni háborúból megerősödve került ki.

Az első világháború idején a katonai vereségek hatására a kormány kénytelen volt emigrálni, de ez nem akadályozta meg abban, hogy 1917 júliusában Korfu szigetén egyezséget kössön a londoni Jugoszláv Bizottsággal arról, hogy a háború befejezését követően egyesítik a délszláv területeket. Így jött létre 1918. december 1-jén – szerb vezetéssel – a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, amely később Jugoszláviává alakult át.

A második világháborúban a szerb lakosság *Tito* vezetésével partizánharcot folytatott és lényegében önerőből felszabadította az ország területének jelentős részét a német megszállás alól. A háború után újjáalakult Jugoszláviában a szerbek alkották a vezető erőt, bár *Tito* elnök horvát volt. Az ország évekig a nemzetközi elszigeteltség állapotában volt, csak az el nem kötelezett országok szervezeteiben játszott vezető szerepet. Szomszédaival kapcsolatát csak fokozatosan, 1975-re tudta rendezni. Nőtték a belső feszültségek, amelyek *Tito* 1980-ban bekövetkezett halála után a felszínre törtek. 1989-ben etnikai összetűzésekre került sor Koszovóban és Bosznia-Hercegovinában. 1990–1992 között az államszövetségből kilépett Szlovénia, Horvátország és Bosznia-Hercegovina. Megkezdődött a polgárháború.

Bobvos György

A nagyszerb állameszme kialakulásának elméleti és történelmi alapjai

A XIX. század közepétől kezdve a török birodalomba betagozódt, korlátozott autonómiával rendelkező szerb fejedelemség nemzetközi tevékenységének célja a teljes nemzeti függetlenség kivívása és a török uralom alatt sínylő más balkáni keresztény népek felszabadulásában való tevékeny közreműködés volt. A nagyobb távlatokban gondolkodó szerb politikai elit stratégiai feladatként már akkor maga elé tűzte az összes délszláv terület és az ott élő népek fokozatos egyesítésének tervét. Ennek elméleti alapjául a nagyszerb állameszme szolgált. A nemzeti önazonosság tudatának kiteljesedéséhez és az önálló állami élet intézményeinek kiépítéséhez olyan eszmei hivatkozási alapra volt szükség, amelynek segítségével a nemzeti és a polgári fejlődést ösztönözni és gyorsítani lehet. Az eszmei alapok kidolgozását Garašanin – Karadjordjevič Sándor fejedelem koncepciózus belügyminisztere – vállalta. 1844 tavaszán megszületett Garašanin bizalmas emlékirata, melyben összefoglalta Szerbia nemzetközi helyzetére és a jövőben követendő külpolitikai irányvonalra vonatkozó politikai nézeteit és javaslatait.

Az emlékirat a nagyszerb állameszme lényegét igyekezett meghatározni és megindokolni. Szerinte a szerb állam csak akkor lesz életképes, ha területi határait a középkori nagyszerb állam egykori határai mentén vonják meg. Számításba vette, hogy más szláv népek is készségesen csatlakoznak majd egy független és befolyásos Szerbiához, amely elég erős lesz ahhoz, hogy Oroszország és a Monarchia közé beékelődve függetlenségét tartósan megőrizze. Ennek előfeltételként először az összes egykori szerb terület

egyesítését, vagyis Nagy-Szerbia létrehozását tekintette.

A Szerbia vezetésével létrehozandó délszláv államszövetség Garašanin felfogásában egy sajátosan pánszláv állameszme gyakorlati megvalósításaként jelenik meg. Az emlékirat első ízben fogalmazza meg a szerbek különleges küldetésűt, elhivatottságát az összes délszláv nép egyesítésére és vezetésére. Az emlékiratnak a szerb politikát napjainkig meghatározó elméleti tétele, hogy a nagyszerb állameszme fogalmát Szerbia történelmi jogaként értelmezi az egykori szerb területek visszaszerzésére, függetlenül attól, hogy azóta ott más etnikumú népesség alakult ki, vagy hogy már évszázadok óta más országok területének részévé váltak.

Az emlékiratban kifejtett koncepció gyakorlati érvényesítése kapcsán fogalmazható meg az a következtetés, hogy a nagyszerb állameszme lehet az elméleti hivatkozási alap azon külpolitikai törekvésekhez, amelyekkel Szerbiához kívánja csatolni a délszlávok által lakott valamennyi területet, tehát olyanokat is, amelyek a történelem során sohasem tartoztak a szerb államhoz.

Részletesen foglalkozik az emlékirat Szerbia és Oroszország viszonyával. Reálisan értékeli Oroszország balkáni aspirációit, hogy a gyengülő török uralom helyét szeretné átvenni és ehhez a szláv érdekezést és kölcsönösséget elméleti alapként igyekszik felhasználni. Ezért igyekszik Oroszországot távol tartani Szerbiától és a Balkántól. Ezen a téren a XX. század elején következik be fordulat, amikor a Karadjordjevič-dinasztia uralomra kerülése után a szerb külpolitika szakít az

eddigyi magyar-, majd osztrákbarát, illetve ingadozó vonalvezetéssel, és egyértelműen Oroszország felé orientálódik.

A *Garašanin emlékiratában kidolgozott külpolitikai koncepció időállónak bizonyult*. Szerbia a következő évtizedekben lépésről lépésre haladva megvalósította koncepcióját. Az 1877–1878. évi orosz–török háború eredményeként Szerbia önálló állam lett, stabil és megnövelt területekkel. A balkáni háborúk során további jelentős területgyarapodást ért el. Az első világháború kimenetele lehetőséget teremtett számára a Monarchiához tartozó délszláv területek megszerzésére. 1918. december 1-jén Sándor trónörökös Belgrádban kihirdette a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság megalakulását.

Az új szerb államszövetségben – amely 1929-ben a Jugoszlávia elnevezést kapta – a központosított abszolutisztikus hatalom fokozatosan felszámolta a tagországok különállásának még a látszatát is, és a nemzeti elnyomás eszközévé vált.

A népfelszabadító háború folyamán a volt Jugoszlávia tagállamainak és nemzeteinek demokratikus képviselői egyetértettek abban, hogy az *újjáalakuló államot más politikai és nemzeti alapokon kell felépíteni*. Az elképzelések szerint az új állam valóban az önként társult, nemzeti önrendelkezési jogait megtartó tagköztársaságok szövetsége lesz, amelyben a szövetségi állam csak a köztársaságok által ráruházott jogosítványokkal rendelkezik.

A következő évtizedekben elvileg ezen felfogás alapján működött a második

jugoszláv államszövetség. Kétségtelen azonban, hogy a hivatalos politika rangjára emelt jugoszláv nemzeti önazonosság és hazafiság – amelyet Tito össznépi kohéziós tényezőként állított szembe az egyes területek parciális érdekeivel és gyakorlatával – nem szüntette meg a nemzeti ellentéteket. Tito a nemzeti tagköztársaságok hatalmi ambícióit igyekezett egyensúlyban tartani és ezzel meg tudta akadályozni a szerb hegemonia uralkodóvá válását.

Tito halála után a nagyszerb politikai és hatalmi ambíciók ismét elementáris erővel törtek felszínre. Szerbia igyekezett megakadályozni a szocialista Jugoszlávia szét hullását, az egyes köztársaságok önálló állammá történő átalakulását. A rendszerváltás időszakában a szerb politikai elit ismét a nagyszerb eszmét igyekezett kohéziós erőként felhasználni a nemzetek közötti viszonyban, és megpróbálta érdekkörébe vonni az új független államokat. Amikor ez a kísérlete is kudarcot vallott, törekvése arra irányult, hogy ismét „nagyszerbesítsen”, de most nem Nagy-Szerbia, hanem Kis-Jugoszlávia égisze alatt. Miután politikai és diplomáciai módszerekkel nem tudta ezt elérni, az erőszakhoz folyamodott. Kirobbant az etnikumok közötti háború az egykori Jugoszlávia területein, amelyek következményei és a háború utáni rendezés folyamatai ismertek.

*Összeállította:
Zimits Rezső*

Móricz Lajos

A hadtudomány értelmezéséről

A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény és az MTA alapszabálya alapján az MTA IX. osztályának keretében – 1995 elején – Hadtudományi Bizottság létesült, amely hazánk tudományos életében jelentős fejlemény. Az MTI IX. osztály Hadtudományi Bizottságának tudományelméleti munkabizottsága napirendjére tűzte a hadtudomány korszerű értelmezésével kapcsolatos viták áttekintését. A témával foglalkozó munkacsoport elkészítette és a közelmúltban egy felolvasóülés keretében ismertette az erről szóló összefoglalót. A munkabizottság anyaga és az arról folytatott vita alapján a szerző az alábbiakban ismerteti a kialakult nézeteket abban a reményben, hogy olvasóink hozzászólásaikkal hozzájárulnak a vitás kérdések további tisztázásához.

A biztonságpolitika korszerű értelmezése szerint a béke fenntartásában korunkban fokozatosan csökken a katonai erő szerepe, ez azonban semmiképp sem jelenti azt, hogy a hadtudománynak és a hadügyi kérdésekkel foglalkozó tudományos diszciplínáknak csökken a jelentőségük.

A magyar társadalom, benne a tudományos közélet, az elmúlt években csak kevés szakszerű tájékoztatással és ismerettel rendelkezett a hadtudományról, ebből következőleg a Hadtudományi Bizottság fontos feladatai egyikének azt tekintti, hogy tájékoztassa a közvéleményt annak tárgyáról, más tudományokkal való kapcsolatáról, struktúrájáról és a fejlődésének várható irányairól kialakított nézetekről. A tájékoztatás hasznos lesz az oktatók és a kutatók számára is.

A hadtudomány neve és tárgya

A fegyveres erővel kapcsolatos kérdésekkel, a haditechnikai eszközök alkal-

mazásával, vagyis a haderők „viselt” dolgaival, a háborúkkal, azok vezetésével az ókortól kezdve sok, tudományosnak értékelhető mű foglalkozott az északi félteke országaiban. Ezeket a múltban a görög eredetű stratégia szóval megjelölt könyvek csoportjába sorolták, miután tartalmuk az egykori államok hadvezéreihez (stratégiához) kötődött.

A fegyveres erőkkkel és a haditechnikai eszközök alkalmazásával foglalkozó elméleti és gyakorlati vezetési ismeretekkel kapcsolatban a XIX. századi német szakirodalmi anyagokban találkozunk először a hadtudomány elnevezéssel. Ez az elnevezés (Militärwesen) terjedt el később egész Európában, így az Osztrák–Magyar Monarchiában, majd természetesen a két világháború közötti Magyarországon is, hadi- vagy hadtudománynak fordítva.

A világméretű politikai, ideológiai, társadalmi, gazdasági és katonai szembenállás időszakában az egykori szovjet kutatók azt vallották, hogy a hadtudo-

mány tárgya a háború és annak legfőbb specifikuma a fegyveres küzdelem, ezek törvényszerűségei, az ország és a fegyveres erők háborúra való felkészítése, valamint a hadviselés módja.

Az orosz vezérkari akadémia az 1992-ben kiadott tanulmánykötetében azt vallja, hogy a hadtudomány a háború katonai-stratégiai jellemzőivel, a háború elkerülésének útjaival, a fegyveres erőknek és az országnak az agressziók elhárítására való felkészítésével, az állam megvédésére irányuló fegyveres küzdelem törvényszerűségeivel, elveivel és módjainal foglalkozó tudomány.

Az angol és a francia szakanyagokban a háború tudománya, a stratégia, illetve a katonai stratégia elnevezésekről olvashatunk.

Az 1990-ben napvilágot látott angol Cambridge Enciklopédiában a hadtudományt olyan elméleti tudományként értelmezik, amely a hadviseléssel, valamint a stratégia, a taktika és a logisztika elveivel foglalkozik.

Az USA-ban 1992-ben megjelent Védelmi és Katonai Enciklopédiában az olvasható, hogy a „hadtudomány” olyan elmélet, amely a múlt tanulmányozására támaszkodva, a gyakorlat által igazolt általános következtetéseket von le a háborúra vonatkozólag. Ezeknek a következtetéseknek (amelyek inkább előíró, mint leíró jellegűek) hatással kell lenniük a döntéshozatalra, miután azok alapelveként értékelhetők.

A hadtudomány magyar művelői, mindezeket a nézeteket ismerve, úgy vélik, hogy a hadtudomány elnevezés teljesen helyénvaló, és ez jut kifejezésre az 1995-ben megjelent Hadtudományi Lexikonban is. A hadtudomány tárgya napjainkban az ország békéjének, biztonságának oltalmazásával, szükség esetén pedig annak fegyveres védelmével, valamint a szövetségi és a nemzet-

közi kötelezettségek katonai feladatainak teljesítésével, s abban a fegyveres küzdelem és a katonai erő alkalmazásával összefüggő ismeretek, következtetések, ajánlások rendszere.

A hadtudomány rendszerjellegéről

A tudományra vonatkozó általános meghatározások a hadtudományra is érvényesek. Eszerint a hadtudomány, mint minden más tudomány, *egyrészt tudatos kutató-művelő tevékenység*, amely a valóság objektív tulajdonságainak és mozgástörvényeinek megismerését, visszatükröződését és gyakorlati alkalmazását, előrelátását célozza; *másrészt módszeresen szerzett elméleti és tárgyiasult ismeretek rendszere*, sajátos intézményi viszonyokkal.

A hadtudomány, mint kutató-művelő tevékenység, *tervezett és rendszerezett megismerési, alkalmazási és előrelátási mozzanatokat foglal magába*. Ezek között fontos szerepet töltenek be a rész- és szakterületeken használandó fogalmak kialakításával összefüggésben folytatott munkálatok.

A hadtudomány, mint ismeretrendszer, *összegyűjti, rendszerezi a kutatók felismeréseit, a kutatásokból levont elméleti és gyakorlati következtetéseket és a szakemberek ajánlásait, bemutatja továbbá a közöttük lévő összefüggéseket*, amivel a további kutatások fontos feltételeit teremti meg.

Vannak, akik megkérdőjelezzik a hadtudomány rendszerezési funkcióját, azt gondolván, hogy az az oktatási tantárgyak teendője. Ez a nézet természetesen téves. A gyakorlat maga is bizonyítja, hogy számos fontos tudományos eredmény éppen a rendszerezés révén született meg. A rendszerezés a tudományos kutatás mellett a tudományművelés kibontakozásának elősegítője is.

A tudományos kutatást és a tudományművelését egyrészt a társadalom szükség-

letei és érdekei, *másrészt* a tudomány önfejlődését kifejező törvényszerűségek által meghatározott belső szükségletek és lehetőségek befolyásolják.

A hadtudomány a hasznosításra érdemes elméletekre és gyakorlati tapasztalatokra támaszkodó kutatások révén felszínre került tudományos eredmények összessége, vagyis *eredményrendszer* is. Egy adott időpontig módszeresen szerzett, igazolt, szüntelenül gyarapodó és tökéletesedő elméleti és tárgyasult ismeretek összességét tartalmazza.

A hadtudomány éppen úgy törekszik az egyes jelenségek összefüggéseinek a felismerésére, a törvényszerűségek megfogalmazására, mint a tudományok többsége, de az általa elért eredmények helyességének ellenőrzésére a békeidőszakban csak korlátozott lehetőségei vannak. Ezért is okoz nagy gondot a tudomány eredményeinek hasznosítása a hadügy különböző területein.

A tudományos kutatás és a tudományművelés, benne a tudományos minősítés, ma már csak úgy tud megfelelni feladatainak, ha a tudomány általános fejlődésére, eredményeire és tapasztalataira támaszkodó *intézményrendszer van*, amelyen belül kellően biztosítva van az összhang. Az intézményrendszernek vannak főhivatású, mellékhivatású és önkéntes elemei, amelyek az országban érvényesülő tudománypolitikai irányelvek és a bevált gyakorlati tapasztalatok alapján működnek.

Az intézményrendszer fontos kiegészítő elemei a különböző folyóiratok és a kiadók, amelyek a kutatók fejlődéséhez és az általuk elért eredmények megismertetéséhez nyújtanak nagyon fontos segítséget.

A hadtudomány egyetemes tudomány. Hazánkban is ennek művelése folyik. Természetes azonban, hogy bizonyos sa-

játosságok tükröződnek a hazánkban folyó hadtudományi kutatásban és művelésben.

A hadtudomány magyar művelői szerint *a hadtudomány olyan önálló tudományos tevékenységi forma és ismeretrendszer, amely összegyűjti és rendszerezi az elért eredményeket, következtetéseket és ajánlásokat, amihez az intézményrendszer biztosítja az alapvető feltételeket.*

A hadtudomány struktúrája és helye a tudományok rendszerében

A hadtudomány – kutatási tárgyából következtetve – alapvetően *a társadalomtudományok egyik területe*, ám számtalan szállal kapcsolódik az élő és élettelen természettudományokhoz, a műszaki tudományokhoz.

A hadügyi (honvédelmi) alapproblémák azért tartoznak a hadtudomány hatáskörébe, mert azok kutatására a hadtudománynak vannak meg a szükséges feltételei.

A hadügy kérdéseiről gondolkodók már a XIX. században megállapították, hogy a hadtudomány alapkérdéseivel *a stratégia* (magyarul: a hadászat) és *a taktika* (magyarul: a harcászat) foglalkozik. Ezek a tudományos diszciplínák képesek a hadtörténelemből levont következtetések és az adott kor technikai-fegyverzeti helyzetének egybevetésével felismerni *a fegyveres küzdelemmel, a katonai erő alkalmazásával kapcsolatos törvényszerű összefüggéseket.*

A két világháború tapasztalatai alapján a szovjet katonai teoretikusok a hadászat és a harcászat között, azok egy-egy részterületéből, a hadművelési kérdésekkel foglalkozó tudományterületet is kialakították. A külföldi szakirodalomból megállapítható, hogy a hadművelési kérdések önálló kutatását ma már több más országban is indokoltnak tartják.

A hadtudománynak ezt a két, illetve három szakterületét sok szakértő *hadművészetnek* nevezte el, miután az e területen felismert törvényszerűségek markáns ellentmondások közötti alkalmazása kimeríti a művészet fogalmát. A hadművészet elmélete a szovjet szakirodalom szerint a hadtudomány legfontosabb részterületeit összefogó tudomány elnevezése is. Ezt a véleményt ma már egyre kevesebben fogadják el.

A hadtudomány alapkérdéseivel foglalkozó tudományterületekhez *több más tudományterület is kapcsolódik*. Ezek egy része egészen szoros, más része lazább összefüggést tart az előbbiekkal.

A XX. század közepétől kezdve a hadtudományhoz tartozó területekként vették számításba a Varsói Szerződés tagállamainak szakemberei: *a katonai vezetés elméletét, a fegyveres erők építésének elméletét, a katonai kiképzés elméletét, a védelem-gazdaságtant és a hadtudomány általános elméletét*.

A hadügyi témákat érintő többi társadalomtudományi, természettudományi és más tudományterületeket általában nem sorolták a hadtudomány keretébe. Ám a hadügyi kérdésekkel foglalkozó *tudománystruktúrákban helyet kaptak*, mert hisz számtalan összefüggés csak az együttműködés révén volt felismerhető és megoldható.

A '70-es években több államban is kialakított és nálunk is elfogadott *hadügyi tudománystruktúra napjainkban átalakulóban van*. A hadtudományhoz tartozó és a *hadügyi kérdéseket vizsgáló tudományterületek témakörei jelentősen kibővültek a biztonságpolitika megváltozott tartalmával, a békeateremtés és a békefenntartás katonai feladataival, valamint a háborús küszöb alatti katonai tevékenységekkel*. Mindez megköveteli, hogy a *hadtudomány kutatói mielőbb kiala-*

kítsák a megváltozott körülményeknek megfelelő, részletes tudománystruktúrát. Ennek során azonban tartózkodni kell attól, hogy olyan tudományterületek is helyet kapjanak benne, amelyeknek objektíven tekintve nincs tudományosnak értékelhető kapcsolata a hadtudománnyal. Félrevezető egyeseknek az a törekvése, hogy a rendvédelem, a tűzvédelem, továbbá a vámőrségi ügyek is részét képezzék a „hadügyi” tudománystruktúrának. A valódi és élő kapcsolatokat tükröző tudománystruktúrára *nemcsak a tudományos kutatóknak, hanem az állami és a tudományos irányításnak is nagy szüksége van, mert:*

- lehetővé teszi a különböző szervek és vezetők feladatainak és felelősségének meghatározását a kutatások tervezésében és irányításában;
- alapot ad a kutatást irányító szervek és a kutatóműhelyek szervezeti korszerűsítéséhez, továbbá a szakemberképzéshez és a képzési számvetések elkészítéséhez;
- kiindulásul szolgálhat a tanintézetekben és a tanfolyamokon oktandó tantárgyak meghatározásához;
- támpontot ad a könyvtári anyagok rendszerezéséhez, a könyvtári munka gépesítéséhez és az információs bázisok kialakításához.

A hadtudomány magyar művelői az elmúlt néhány évben publikált nem kevés számú anyagban egyértelműen állást foglaltak abban, hogy *a tudomány struktúráját csak a tudományterületek és részterületek szakemberei bevonásával lehet úgy korszerűsíteni, hogy az hatékonyan segítse a tudományirányítást és a kutatást*. A szakembereknek maguknak kell megjelölniök a különböző tudományterületekhez való kapcsolódásokat. A tudománystruktúra sablonos értelmezése merrev sémába szorítva, vázlatokon történő ábrázolása számos hibaforrással járhat.

A hadtudomány tartalmának és feladatainak újszerű értelmezése

A világban a XX. század '90-es éveiben végbement politikai változások következtében az országok és a haderők maximális erőfeszítésein alapuló totális háborúk – és abban az ellenség teljes megsemmisítésére, valamint a területek birtokbavételére irányuló hadászati célok – elvesztették értelmüket. Az új időkben a hadászati célok a háború kirobantásának megakadályozásával, a válságkezeléssel, az alacsony intenzitású fegyveres konfliktusokkal, a lokális fegyveres összetűzésekkel kapcsolatos hatékony eljárások megtalálásával és végrehajtásával lesznek főként kapcsolatban. Ennek megfelelően változik meg *a hadtudomány szakterületeinek egymáshoz való viszonya és a hadtudomány általános elméletének tartalma*.

A hadtörténelmi kutatásokban fontos szerepet kap a múltban felmerült problémákkal összefüggő tapasztalatok tanulmányozása és feldolgozása.

A rendszerváltás és az európai katonapolitikai helyzet jelentős megváltozása óta a magyar hadtudományi kutatók nap mint nap érzékelik, hogy céltudatos munkájukhoz nagyon fontos feltétel a katonapolitikai és a hadászati alapkérdések, valamint a katonai erő alkalmazásával kapcsolatos elvek mielőbbi tisztázása. A már elfogadott honvédelmi alapelvek előrelépést jelentettek, de korántsem teremtették meg teljes mértékben a szilárd alapokat ahhoz, hogy a politikai vezetés által felvetett problémák megoldásához alapos tudományos kutatások bontakozzanak ki, illetve a kutatók az átalakuló honvédelemmel kapcsolatosan olyan összefüggéseket ismerjenek fel, amelyek a hadtudomány továbbfejlődésére hatást gyakorolhatnak. Nem kétséges, hogy *hazánkban lemaradásban vagyunk a hadtudo-*

mány által felvetett új problémák megválaszolását illetően. A felzárkózáshoz alaposabban kell tanulmányozni a hadtörténelmet, a külföldi szakirodalmat és a korszerű hadügyi jelenségeket. Ezáltal mindig az előremutató problémák kutatására lehet irányítani a fő figyelmet.

A tisztikarban, de a tudományos kutatókban is különösen *a harcászat vonatkozásában* – ahol korábban minden szabályozott volt – *nagy a zavarodottság*. Az angol-amerikai szabályzatok megismerése az alkotó megoldások felé irányítja a parancsnokokat és a törzseket, ez pedig nagy erőfeszítéssel jár. Nem véletlen, hogy a harcászati témák kutatása az elmúlt években csak nagyon kevés eredményt hozott, amit jól tükröznek a korábbi tudományos minősítések tapasztalatai és az igen kevés harcászati témájú értekezés.

Problémák azonban nem csak a hadtudomány vezető szakterületein jelentkezhetnek. A hadtudományhoz kapcsolódó olyan területeken is jelentős változások következnek be, amelyek a vezetésre, a szervezésre, a kiképzésre nagy hatást fognak gyakorolni. Meghatározóak már ma a változások más területen is, amelyek közül a haditechnikával és a szociológiával kapcsolatosakat szükséges leginkább kiemelni.

A hadtudomány tartalmának változása a tudományos kutatásban is határozott változásokat fog eredményezni. A kutatási tervek tartalmának a változások kulcskérdéseire kell irányulniuk. Először tehát ott kell egyértelműen fogalmazni, amihez a gondolkodásnak már most meg kell indulnia, nem tévesztve szem elől, hogy az ezredforduló táján a hadtudomány társadalmi szerepe is lényeges változásokon fog átmenni.

*

Mindezek figyelembevételével a hadtudományi kutatók üdvözlik a HM Okta-

tási és Tudományszervezési Főosztályának és a HVK tudományos munkaszervezési osztályának azt a tervét, hogy pályázatot írnak ki olyan tanulmányok megírására, amelyek az ezredforduló hadtudományának kérdéseire irányulnak annak érdekében, hogy a haza védelmével foglalkozó tudományunk olyan ismeretek és következtetések rendszerévé váljék, amely megfelel a XXI. század első évtizede kihívásainak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Herz, H.: A „hadtudomány” tartalma Keleten és Nyugaton – Hadtudomány, 1991/2. sz.
2. Dr. Bognár Károly–dr. Móricz Lajos–dr. Móricz Lajos: A hadtudomány értelmezése – Hadtudomány, 1992/1. sz.
3. Dr. Simon Sándor: A hadtudomány értelmezéséről – Hadtudomány, 1992/2. sz.
4. A hadtudomány hazai értelmezése – A Magyar Hadtudományi Társaság elnöksége, az MHTT hadművészeti szakosztálya és a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia parancsnoksága által előkészített és 1992 áprilisában szervezett tudományos konferencia anyaga. Megjelentette a Magyar Hadtudományi Társaság a Hadtudomány című folyóirat különkiadásaként, 1992-ben.
5. Dr. Németh András: Paradigmaváltás a hadtudományban – Új Honvédségi Szemle, 1992/10. sz.
6. Dr. Vámosi Zoltán: A politológia és a hadtudomány szerepe a modern hadseregekép megfogalmazásában – Új Honvédségi Szemle, 1992/2. sz.
7. Dr. Kovács Jenő: A hadtudomány és a hadművészet – Hadtudomány, 1993/1. sz.
8. Németh András: Hadtudomány – tudományrendszertani szempontból – Új Honvédségi Szemle, 1993/1. sz.
9. Dr. Hajma Lajos: A hadtudomány kérdései Nyugaton – Hadtudomány, 1993/3. sz.
10. Dr. Kovács Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái – Új Honvédségi Szemle, 1993/6. sz.
11. Dr. Héjja István: A hadtudomány kapcsolatrendszerének és belső struktúrájának értelmezése – Új Honvédségi Szemle, 1994/1. sz.
12. Laczkó Mihály: A magyar hadászat múltja és jelene – Új Honvédségi Szemle, 1994/3. sz.
13. Dr. Móricz Lajos: A hadtudomány, a hadtudományi kutatás és a Magyar Hadtudományi Társaság – Új Honvédségi Szemle, 1994/4. sz.
14. Dr. Vasvári Vilmos: A hadtudomány újszerű vizsgálata – Új Honvédségi Szemle, 1994/9. sz.

Pirityi Sándor

Geopolitológia és variációk négy euro-témára*

Közép-Európát jó lenne olyan, a térség országainak koncepcióazonosságán és az egymás közötti vetélkedésről való lemondáson alapuló „nevető harmadiknak” látni, amely Nyugattól és Kelettől és kicsikarja a lehetséges maximumot, okos diplomáciai művészettel kiaknázza az új bipolaritásban rejlő adottságokat, Nyugattól megszerzi a technikát és a pénzt, Kelettől a nyersanyagot és az energiát, jólétben élvezi a visszanyert szuverenitás áldásait, nem törekszik sem oda-, sem visszarendezésre, hanem él bölcs öntörvényei szerint.

A Hadtudomány idei nyitószáma (1996/1.) Biztonságpolitika rovatában két nagy anyagot közöl. Az egyik végén nincs utalás vitatható nézetekre: ez beszámoló egy vitafórumról, amelynek konfrontációs térképe a bevezetőben határozott színekkel jelzi a szembenállókat. A másik Szilágyi Krisztina *Közép-európai alternatíva* című, meditatív írása, amelyet külön reklámoz az a szerkesztőbizottsági megjegyzés, hogy az érdekes és színvonalas cikk vitatható nézeteket is tartalmaz.

Társaságunkat és folyóiratát a tudományos vizsgálódás szabadsága, a vita szabadsága, a másság iránti nyitottság eddig is jellemezte, ezzel kíván élni (szeretne nem visszaélni) jelen hozzászólás, amely alapjában a továbbgondolás műfajában vállal kritikai párbeszédet az eredeti szerzői állásponttal.

A szakokleveles külügyi szakértőként bemutatott szerző az „oknyomozó geopolitológia” eszköztárával elemzi annak a – Magyarországot is magában foglaló – térségnek a viszonyait, amelyet ő Közép-Európának nevez. Széles történelmi kitekintést ad az Osztrák–Magyar Monarchia és utódállamai történelmi hibáira és a rendszerváltás utáni Magyarország külpolitikai és katonapolitikai tévelygéseiére, majd a régiópolitika esélyeit mérlegeli külgazdasági és hadseregfejlesztési területen. Mindezt úgy, hogy a szó nemesebb értelmében provokálja az olvasót, nem hagyja napirendre térni a feltárt összefüggések fölött.

Szilágyi Krisztina „dolgozatában” (ahogy ő nevezi), mint minden biztonságpolitikai eszmefuttatásban, kétségkívül *vannak vitatható nézetek, de vannak mehökkentő, ám nagy valóságtartalmat hordozó, avagy szokatlan, de ráérző megállapítások:*

- Európa középső része valamilyen módon sokszor volt eszköz Nyugat- és Kelet-Európa számára a másik ellensúlyozásában;
- Közép-Európa etnikai sokszínűségében a két fő pólust a pánszláv és a pángermán mozgalmak alkották;
- a térség fejlődését alapvetően európai (kontinentális) széthúzó hatások és belső (regionális) feszítő hatások alakították;
- a gazdasági helyzet kilátástalansága

* Hozzászólás Szilágyi Krisztina: *Közép-európai alternatíva* című cikkéhez (Hadtudomány 1996/1. sz.).

- egyre erőteljesebben hat a biztonsági helyzet romlása irányába az egyes országokban és az egész régióban egyaránt;
- Európa számára nemcsak gazdasági, de biztonsági érdek is a megvalósítható egység, ennek eléréséhez azonban nem járható út Közép-Európa gyarmatosítása;
  - nemzetközi tevékenységünk abszolút defenzívában van, nem akcióképes, csupán (a tervezett akciók megvalósítása helyett) reakcióképes;
  - sem az Európai Unióhoz, sem a NATO-hoz való csatlakozás, sem a szomszédos országok nemzetiségi politikai gyakorlata tekintetében nem mi határozzuk meg az eseményeket;
  - azokkal a szomszéd országokkal, amelyek területén jelentős számú magyar nemzetiség él, a viszonyunk folyamatosan romlik; a magyar kisebbség állandó feszültségforrást jelent egymás közötti kapcsolatainkban; az érintett országokban nincs meg, nem is volt és belátható időn belül nem is lesz politikai szándék a magyar kisebbség létkörülményeinek megváltoztatására;
  - Magyarországon a hadsereg elvesztette a társadalomban elfoglalt helyét;
  - a NATO érdeke nem más, mint határai védelmi vonalának keletre tolása;
  - esélyeink NATO-tagként – kelet-nyugati konfliktus esetén – nem volnának jobbak, mint egyedül.

□ Legyen szabad a „dolgozathoz” fűződő tematikai megjegyzéseket egy szubjektív indítatású elismeréssel kezdeni, és talán szintén vitatható kitérőkkel folytatni.

A szerző külön érdemének minősül a világtengerek politikatörténeti szerepének érintése, ami ritkaságszámba megy hadtudományi folyóiratunk hasábjain is.

A civilizációk tengerek és óceánok partjain születtek és fejlődtek. A tengerhajózással kapcsolatba kerülő népek másoknál hamarabb váltak gazdaságilag

erősekké. A flották mindig ott szerepeltek a nagyhatalmi „kelléktárban”, nélkülük átmeneti volt a nagyhatalmi pozíció.

Nemcsak arról van szó, hogy Földünkön a kontinensek csak óriási szigetek, alig 150 millió négyzetkilométer összterülettel, míg az őket körülvevő világoceán 350 millió négyzetkilométer. Arról is szó van, hogy Nyugat tengeri hatalmai úttörők voltak a gyarmatosító vállalkozásokban, a rabszolga-kereskedelemben, egész kontinensek kirablásában (miközben flottáik a meghódított birtokokért és a tengeri útvonalakért csatáztak), főszerepet játszottak a világ felosztásában. Spanyolországot és Portugáliát e „nemes vállalkozásban” csakhamar követte Hollandia, majd Anglia, Franciaország és Oroszország, de az utóbbi csak akkor jutott ki a világtengerekre, amikor az erős nyugati tengeri hatalmak zászlóit már régen ott lobogtatta a szél.

A nemzetközi kereskedelem kezdetől fogva nem létezhetett szállítás nélkül, ez pedig jó ideig javarészt tengeri szállítás volt. Nyugat-Európa a világtengerekhez való közelségének tehát nemcsak azt köszönthette, hogy egyszerűen haszonélvezője, sőt bizonyos tekintetben alakítója lett a kontinenseket összekötő gazdasági, kereskedelmi, politikai kapcsolatoknak, hanem a gyarmatok szokványos kizsákmányolásából eredő gazdagságot, jólétet, társadalmi, politikai fejlettséget, a ma is kiaknázható kontinensközi kapcsolatrendszer, amitől nemcsak Közép-Európa, de sok tekintetben Oroszország is elesett. *Ilyen múltú, ilyen páholyban ülő Nyugat-Európához kell, kellene (erkölcsileg kétes évszázadokat behozva) „felzárkózni” merőben eltérő adottságokkal és előzményekkel.*

És akkor még nem szóltunk az Egyesült Államokról, amely az óriási óceáni elválasztó térségeknek köszönhetően évszázadokon keresztül biztonságban és háborítatlanságban élhetett, megúsza a háborúk borzalmaikat, ugyan-

akkor páratlan tengeri erejű flottapajzsa mögött hozzászokott a jómódhoz és a büntetlenséghez. A két világrendszer küzdelmében meghatározóvá vált, hogy négy évtizeddel ezelőtt (éppen) a tengereket áthidalhatókká tették az interkontinentális rakéták és az Egyesült Államok elszánta magát a szovjet haditechnikában megtestesülő új és közvetlen fenyegetés megszüntetésére, amerikai szóhasználat szerint „a hidegháború megnyerésére”. Ez átmenetileg sikerült, de Oroszország kezdi feltámasztani a „garantált kölcsönös megsemmisíthetőség” koncepcióját, újrafogalmaz egy sor geostratégiai nagyhatalmi igényt, amire Nyugat csak *Kelet-Közép-Európa gazdasági-politikai-katonai lefogásával válaszolhat*, ami egyáltalán nem a térség konfliktusmentességét jelenti.

□ Amíg Magyarország nem tesz valamelyik európai vagy „interkontinentális” hatalmi csoportosulás vagy valamely nagyhatalom irányában visszafordíthatatlan katonai integrációs lépést, addig biztonsági kockázatok csak szomszédai vonatkozásában, csak „szubregionális” szinten jelentkezhetnek.

Ezek a kockázatok végső fokon *területi kérdésekkel*, a közös határok sérthetetlenségén túl azok megváltoztathatatlanságának követelményével, vagy ezzel ellentétes szándékok feltételezésével függhetnek össze. *Ha Szilágyi Krisztina tanulmányában azt állítja, hogy sem a kisebbségi probléma rendezése, sem kapcsolataink javítása érdekében nem járható út a nemzetiségi kérdés állandó napi-renden tartása, akkor kívánatos legalább öt „bűvös kör” felvázolása.*

1. Bár a nemzetközi jog az utóbbi évtizedekben már korántsem abszolutizálja a *be nem avatkozás* elvét, sőt néhány vonatkozásban kifejezetten ösztönzi a beavatkozást, illetve immár nem minősít az állam *kizárólagos belügyeinek* olyasmiket,

amiket korábban így minősített, szomszédaink ezt az „újítást” lényegében nem ismerik el, főképp azért, mert a beavatkozás kölcsönösségéhez, illetve azonos mértékéhez a nemzetiségek mindkét oldalon azonos létszámarányára, súlyára, identitástudatára lenne szükség. A szomszéd országokban összehasonlíthatatlanul nagyobb magyar kisebbség él, mint amekkora szlovák, román, ukrán, délszláv nemzetiség kisebbség található Magyarországon.

2. A szomszéd országok hasonló okokból nagyobb súlyt helyeznek arra a követelményre, hogy a kisebbségek legyenek *lojálisak*, állampolgárilag elkötelezettek ahhoz az államhoz, amelyben élnek, mint a kisebbségek bármilyen nemzetközi ajánlásban megfogalmazott jogaira. Érvelésük az, hogy a lojalitás a kapu a jogok felé és a lojalitás nem tehető függővé a kisebbség „jogi elégedettségétől”.

3. A magyar kisebbség talán nem akarja területek visszacsatolását, de autonómiatörekvései, amelyekhez Budapesttől támogatást kap, azt a benyomást kelthetik a fogadó ország vezetésében és közvéleményében, hogy az *autonómiák lépcsőfokok* az önállósulás, a függetlenség, majd az „anyaországhoz” való csatlakozás kimondása felé. Végül is tehát a határok sérthetetlensége szenvedhet csorbát, illetve folytatódhat Kelet-Közép-Európában az államok Jugoszláviával és Csehszlovákiával megkezdődött „destabilizáló atomizálódása”. A háttérben állítólag az önrendelkezés túldimenzionálása áll, amit a határon túlról (Magyarországról) ösztönöznek, holott az önrendelkezés érvényesítése a kisebbséget tartalmazó államban mindig a területvesztéssel asszociálódik, tehát bomlasztási törekvés hordozójának minősül.

4. Amíg bármilyen belföldi (magyarországi) nacionalizmus, irredentizmus bármiféle elégedetlenség levezetőjeként jöhet számításba, amíg a nemzetisé-

gi kérdés feszegetéséből belpolitikai tőkét lehet kovácsolni, amíg ez a kérdés a pártok, az egymást követő kormányok közötti rivalizálás, vetélkedés kérdése lehet, addig bizalmatlanságot keltünk szomszédainkban, ridegebb, keményebb nemzetiségi politikára buzdítjuk őket, mindent szolgálunk, csak a magyar kisebbség ügyét nem.

5. Mindezen ráhatások együttesen gyengítik szomszédaink biztonságérzetét, érdekközösségi gondolkodást és magatartást katalizálnak közöttük, ami hatványozottan visszahat Magyarország biztonságérzetére, talán fenyegetettségére és biztonságára is.

Bármilyen belpolitikai következménye is van, *minden taktikázást, minden kétértelműséget kizárva ki kell mondani nemcsak a térségbeli határok sérthetetlenységét, hanem megváltoztathatatlanágát is, mégpedig éppen Budapestről, különben a „bűvös körök” szoruló hurokká fonódhatnak össze.*

□ Szilágyi Krisztina tanulmányának kétségkívül legizgalmasabb és legelgondolkodtatóbb, talán legvitathatóbb részei Magyarország egyéni és/vagy kollektív önvédelméhez, regionális külső biztonságához kapcsolódnak. Ennek oka azonban nem Budapest bizonytalankodása, tétovázása, netán kapkodása, hanem az európai erőviszonyok tisztázatlansága, a deklarált és a tényleges szándékok között valószínűsíthető eltérés, a döntésekre kontinentális szinten igényt tartók jövőbeli magatartásának kiszámíthatatlansága.

Mindenekelőtt ma tisztázhatatlan, hogy a NATO *terjeszkedni akar-e, vagy bővílni kényszerül, illetve hogy tud-e vagy akar-e változtatni jelenlegi átfogásán.*

– Ha az Egyesült Államok és fő szövetségesei semmi mást nem akarnak, mint ellenőrzés alatt tartani Kelet-Közép-Európát, Nyugat-Oroszországot, biztosítani ott gazdasági befolyásukat, megaka-

dályozni újabb „Varsói Szerződés” létrejöttét és egy második ideológiai-katonai pólus kialakulását, ehhez teljesen elégséges a „békepartnerség” mechanizmusa, illetve a bővítési szándék meggyőző látzata. Ez nem jelent megterhelést az atlanti szövetség jelenlegi tagállamainak, nem irritálja nagyobb mértékben Moszkvát és a csatlakozási feltételek úgy fogalmazhatók meg, hogy úgy tűnjék, mintha a tömb bővítése a belépni szándékozókön múlna.

– Ha a NATO terjeszkedni akar, vagy belemegy a bővítésbe, akkor új tagjelölt vagy tagjelöltek meghívásához teljes parlamentközi egyetértésre van szükség, egyetlen tagállam is megújíthatja a változtatást. Az Egyesült Államok már nem tart kezében olyan emelőket, amelyekkel fegyelmezni tudná az összes NATO-tagállamot, különösen, ha az „európai pillér” híveinek kontinentális támogatottsága erősödik. Még kevesebb kényszerítési lehetősége marad, ha az új tagállamok „eszik a pénzt”, ha a bővítési ráfordítások néhány év alatt 30–100 milliárd dollárra rúgnak, mint mondják: ezt nem lehet elfogadtatni a szűkmarkúsági versenyben levő nyugati parlamentekkel.

Presztízvesztéség Oroszország ellenérveinek akár részleges elfogadása, de felmentheti a NATO-t a lépéskényszer alól, a halogatás kihúzza a kérdés méregfogát és kényelmesen lehet foglalkozni egy „összeurópai” vagy NYEU-megoldással.

– Ha Kelet-Közép-Európa országai nem játsszák ki egymást egymás ellen, ha ragaszkodnak minden jelentkező egyszerre való meghívásához, az azonos csatlakozási feltételekhez, amelyek nem lehetnek szigorúbbak, mint amilyenek Görögország vagy Spanyolország felvételekor voltak, ha a belépés előtt szuverén módon megvalósítják a közép-európai atomfegyvermentes és korlátozott fegyverzetű övezetet, akkor mindenki kénytelen lesz színt vallani és lépni vagy

visszakozni. Bizonyos, hogy mint – Szilágyi Krisztina írja – *nem mi határozzuk meg az eseményeket*, de ha átgondoltan és összehangoltan járunk el, akkor nem építünk korlátokat magunk köré, nem korlátozzuk beláthatatlan időre saját cselekvési szabadságunkat, regionális mozgásterünket.

Amit a szerző az elrettentés eszközeit előnyben részesítendő, preventív célok irányába mutató hadsereg-átalakításról, a fejlett technikai felszereltségű *csapásmérő erő szükségességéről kifejti, az valóban nehezen elképzelhető, nemigen felel meg a „defenzív védelem”, a „nem-provokatív védelem” követelményeinek. A másik fél szívének szegzett, nagy áthatólképességű, nagy találati pontosságú, az első gyanús mozdulatra indítható, atomtöltetű rakéta a nukleáris szembenállásban jól betöltheti, betöltötte az elrettentés funkcióját, valóban jelentős katonai élőerőt tett megtakaríthatóvá, de Európa a közeljövőben valószínűleg már csak harcászati rakétákkal fog rendelkezni, kivéve a volt Szovjetunió területét, Franciaországot, Nagy-Britanniát és a csatlakozó tengereket. A támadó fél országa, illetve a potenciális agresszor elleni csapás rakétaeszköztárát nehéz lenne újból rendszerbe állítani. Ez egyébként nem irreálisabb elképzelés, mint NATO-támogatására számítani „a barátinak valóban nem nevezhető környező országok Magyarországhoz fűződő kapcsolatainak további romlása esetére” – fogalmaz Szilágyi Krisztina.*

□ „Közép-európai alternatíva” a reflexiógerjesztő tanulmány címe, de a szerző végül is nem adta meg Közép-Európa egyértelmű definícióját, a tekintetbe vett országok tételes felsorolását. Ha Közép-Európa mindaz, ami Nyugat- és Kelet-Európa között fekszik, akkor Nyugat- és Kelet-Európa határait kell megvonni. Beláthatatlan következménye lenne, ha egy

magyar geopolitika azt állítaná, hogy Közép-Európa véget ért Magyarország keleti határainál, de méltatlankodásunkat váltaná ki, ha ugyanezt mondaná ki valaki Ausztria keleti határáról.

Közép-Európa a 70-es évek kontinentális fegyverzetkorlátozási tárgyalásain Észak- és Dél-Európa közötti térségként szerepelt. Ezekbe a tárgyalásokba ilyen szempontból „igazi” közép-európai országokként egyfelől Csehszlovákiát, Lengyelországot és az NDK-t, másfelől a Benelux-országokat és az NSZK-t vonták be, az övezetekben haderőket átlomásoztató Egyesült Államok, Kanada, Nagy-Britannia és a Szovjetunió mellett (Franciaországot kihagyták). Magyarország csak „különleges státussal”, azaz döntési jog nélkül ülhetett a tárgyalóasztalhoz.

Európát nehéz tárgyalni *Dél-Európa*, mint önálló kategória említése nélkül. Olaszország az afrikai gyarmatosítás és az előretolt, átkaroló amerikai katonai jelenlét példája, Törökország és Görögország Ciprussal egyetemben egyrészt a NATO rákfenéje, másrészt két NATO-tagállam kibékíthetetlen szembenállásának, területi vitájának példája. A Balkán tűzfészek, Kelet-, Közép- és Dél-Európa összes anatómiai és kórtani rendelkezéseinek atlasza, ha tetszik: „demonstrációs lova”.

Közép-Európáról konkrét elhatárolás nélkül kétségkívül kényelmesebb elmélkedni, mint belemenne a kategóriába. Magyarországot legjobb lenne Nyugat-Európában, mégpedig nem a jelenlegi, hanem egy idealizált Nyugat-Európában látni, Közép-Európába sorolásunkkal is meg lennénk elégedve, ha osztrák-svájci-északolasz mércét vennénk alapul cseh és bajor beütésekkel. Egyelőre Magyarországot a realisták legtöbbször *Kelet-Közép-Európában* látják, nem a klasszikus Közép-Európában, de talán nem is Latin-Amerikában.

Mórocz Lajos

Hozzászólás a Vezetőképzés a hadsereg jövőjének záloga című cikkhez*

Érdeklődéssel olvastam a Hadtudomány 1996. évi 1.számában dr. Szabó József, a hadtudomány doktora és dr. Seebauer Imre, a hadtudomány kandidátusa által megjelentetett, Vezetőképzés a hadsereg jövőjének záloga című cikkét, amelyben a szerzők a magyar katonai gondolkodás időálló értékeihez sorolják:

- a szervezeti struktúrához, az abban megőrzött kognitív tudomány által feltárt és elemzett gondolati sémákhoz való ragaszkodást és azok változásának összefüggéseit;
- a hadsereg valóságát, működésének törvényeit jól ismerő tábormokok, tisztek, tiszthelyettesek gondolkodási sémáinak felhasználását, az idősebb, tapasztaltabb katonai szakemberek magukban hordott kultúrigényeinek és a multimédia lehetőségeinek összekapcsolását;
- a magyarság történelmi alkalmazkodási készségét;
- a kevert – keleti és nyugati – génekben lévő lehetőségek felhasználását.

Az érintett értékek rövid kifejtése alapján a szerzők vázolják a tábormokok, a tisztek felkészítése során követendő megoldásokat, módszereket, amelyek a tiszt- és a pa-

rancsnoki képzés rendszerének megújításához, az intuitív parancsnoki gondolkodásmód és döntési készség kialakításához, az agy mindkét féltekéjének fizikai és szellemi gyakoroltatásához vezetnek.

Rövid hozzászólásomban – a téma fontosságára utaló megjegyzéseim mellett – elsősorban saját tapasztalataim közreadásával szándékozom a szerzők által kifejtett gondolatokhoz kapcsolódni.

Manapság Nyugaton és Keleten egyaránt folyik a vezetés, ezen belül a katonai vezetés hatékonyságát növelő elvek, módszerek és eszközök kutatása. Gyakran tapasztaljuk a polgári vezetés, a menedzsermódszerek indokolt és kevésbé indokolt elveinek alkalmazási szándékát és térnyerését a katonai vezetésben. A vezetés kiemelt szerepe abban rejlik, hogy mindaz az anyagi és szellemi potenciál, amely egy szervezetben adva van, elsősorban a vezetésen keresztül realizálódik.

A számítástechnika, a matematika, a polgári és a katonai vezetésstudomány területén elért eredmények hosszú évek óta arra készítetik a katonai vezetőket, hogy az időért való harcban, az ellenfelet megelőző gyors döntések meghozása

* Megjelent a Hadtudomány 1996. évi 1. számában

érdekében az információk gyűjtését, feldolgozását, a tervezést (és ahol lehet magát a döntést is) automatizálják. Ez egy konvergens, racionális, lépésről lépésre haladó analitikus gondolkodásmódot igényel a számítástechnika nyújtotta lehetőségeket felhasználó parancsnokoktól, tisztektől.

A katonai tanintézetekben évtizedek óta ezt a gondolkodásmódot fejlesztették. A kutatások és a tapasztalatok az utóbbi években azt bizonyítják, hogy a tények kimerítő elemzésére támaszkodó parancsnoki gondolkodásmód sikertelen a váratlan, nehezen vagy egyáltalán nem elemezhető, azonnali reagálást igénylő helyzetekben szükséges döntéshozás esetén.

Nyugaton megjelenő tanulmányok gyakran bírálják a harctevékenységek vezetése során a parancsnoki döntések meghozatalában tapasztalható analitikus, részletekbe menő, esetenként vontatott és nem kevés időt igénylő parancsnoki gondolkodásmód érvényesülését, „az analízis paralízisét” (analízis általi bénulást) olyan körülmények között, amikor váratlanul jelentkező harcfeladatokat kell gyorsan megoldani.

Általánosítható tapasztalat, hogy a részletes analízisre támaszkodó parancsnoki döntéshozási rendszer sok információt igényel és minél több információt kap a parancsnok annál inkább a „bizonyosság optimalizálására” törekszik – az emberi mentalitásra jellemzően – és még további információk beszerzését igényli. Minél több információt kap, annál inkább vonakodik a döntéstől, amelynek következménye, hogy vagy túlságosan megterhelődik, vagy halogatja a döntést abban a reményben, hogy olyan információt kap, amely jelentős és befolyásolja a döntést. Ez az információ viszont – elsősorban az ellen-

ség szándékairól – szinte soha nem akar beérkezni... Ma is igaz az a clausewitzi tétel, hogy „háborúban minden felderítő jelentés ellentmondásos, még több téves, a legtöbb pedig bizonytalan.”

Egyes nyugati vélemények szerint a parancsnoki döntéshozatalnak ez a racionális gondolkodásmódra valló megközelítése a korszerű harcot vezető parancsnokok elveivel ellentétes irányban halad, akik minden bizonnyal a döntéshozatalnak egy gyorsabb, fantáziadúsabb, ösztönösebb, intuitívabb módját igénylik.

Különösen igaz ez, ha figyelembe vesszük, hogy a manapság meglévő gyorsreagálású (válságreagáló) erők, sőt a fő védelmi erők egy részének tevékenysége is a fő harcmódokban manőverező jellegű lesz. Erre predesztinálja őket korszerű technikájuk, tűzerejük, mozgásképesységük. A manőver pedig nem más, mint a csapatok dinamikus mozgásával (helyváltoztatásával) és tűzével kapcsolatos tevékenység; az erők és eszközök döntő pontokra, terepszakaszokra, irányokba való összpontosítása; az ellenséghez viszonyított kedvező helyzet felvétele; a meglepés; a fizikai lendülettel összekapcsolt tömeghatás, a lélektani sokkolás a morális fölény megvalósítása, illetve kivívása céljából. A manőverező harcképesség lényegében két részre tagolható: az egyik a fizikai képesség kifejtésére (szervezet, technika), az ellenséghez viszonyított gyorsabb mozgásra, a tűz (légicsapás) kiváltására, másik a döntés gyorsaságára, az időfólyára.

Egyenlő fizikai esélyek esetén a döntéshozatal gyorsasága mindennél fontosabb. Gyors és helyes döntést hozni pedig csak jól felkészült, tapasztalt, intuitív gondolkodásra képes parancsnok tud.

A szárazföldi csapatok intenzív fejlesztési és felkészítési szakaszában az 1970-es '80-as években több mint 10 évig seregtestparancsnok voltam. Közel 100 hadosztály- és attól magasabb szintű nemzeti és koalíciós parancsnoki foglalkozást, hadijátékot, parancsnoki és törzsvezetési, csapat- és bemutatógyakorlatot vezettem le törzsemmel, illetve vettem részt seregtesttől magasabb szintű gyakorlatokon.

A többfokozatú parancsnoki és törzsvezetési gyakorlatokon – amelyeken az alsó fokozatban a végrehajtás ellenőrzésének eszközeként összefegyvernemi alegységek is részt vettek – elsősorban az oktatási céloktól, a rendelkezésre álló időtől függően különböző vezetési (munka) módszert alkalmaztunk. Így: a lépcsőzetes, a párhuzamos, a rendelkező munkamódszert.

A lépcsőzetes munkamódszer lényege, hogy a kapott hadműveleti, illetve harc-feladat végrehajtásának megszervezésére, ezen belül az elhatározás kidolgozására valamennyi vezetési fokozatban különböző, egymást követő időszakban kerül sor, amikor tehát a tervezést és a szervezést az előjáró parancsnokságon befejezték, akkor juttatják el a feladatokat az alárendelt parancsnokságokhoz, ami egyben a tevékenység kezdetét is jelenti. Ez a munkamódszer a legalkalmasabb a szükséges információk beszerzésére, a kialakult helyzet alapos elemzésére, számvetések végzésére, az elhatározás több változatának áttekintésére, a feladatok alárendeltekhez való teljes körű eljuttatására. A lépcsőzetes munkamódszer a racionális munkamódszert követi, tervezésorientált és akkor járható út, ha elegendő idő áll rendelkezésre.

A lépcsőzetes munkarendszer jelenleg is jól alkalmazható a katonai erő bevonását igénylő válságkezelő, valamint

fegyveres konfliktus idején megvalósításra tervezett többváltozatú eljárási módok, „forgatókönyvek”, reagálási formák védelmi hadművelet béke idején történő kidolgozásakor.

A párhuzamos munkamódszer lényege, hogy az előjáró parancsnokságon folyó elhatározás kidolgozása és a tervezőmunka során, annak keretében az alárendelt parancsnokságok a felülről kapott előzetes intézkedések alapján az előjáróval közel egy időben fognak hozzá saját szinten az elhatározás kidolgozásához, a tervező-szervező munkához.

A párhuzamos munka megvalósítása érdekében a hálótervezés módszerével az előjáróval és az alárendeltekkel összehangolt – számítógépen optimalizált – munkagrafikonokat alkalmaztunk. A gyakorlatok tapasztalatai szerint az előjárótól kapott feladat vétele után a hadsereg-parancsnokság 3 óra múlva tartalmaz előzetes, 6 óra múlva pedig végleges harcintézkedést volt képes az alárendelteknek kiadni. A feladatok az egyes harcjárművekig, katonáig történő levitele, az együttműködés megszervezése összességében 18–20 órát igényelt.

A párhuzamos munkamódszert elsősorban a békében megtervezett hadművelet, a dinamika közben lényegesen megváltozott gyakorlóhelyzetek megoldása során alkalmaztuk, a munkagrafikonok által behatárolt szükséges idő megléte esetén. E munkamódszer jellege, tervezése feladatszabásra orientált volt, a parancsnok széleskörűen támaszkodott törzsére az elhatározás kidolgozása és a feladatlevitel során.

A párhuzamos munkamódszer manapság is használható lehet a békében megtervezett reagálási, eljárási módok, a védelmi hadművelet végrehajtásában történő lényeges változások esetében.

A rendelkező munkamódszer legin-

kább az alapelhatározások realizálása, a dinamikus harctevékenységek során lép előtérbe, amikor a kialakult helyzet, az időért, a kezdeményezés megragadásáért folyó küzdelem gyors és helyes döntéseket igényel. A munkamódszer lényege, hogy a korlátozott időre való tekintettel az adott szintű parancsnok maximálisan magára koncentrálja az elhatározás kialakítását, abba törzset csak a legszükségesebb mértékben vonja be.

Ilyen körülmények között fontos, hogy: a parancsnok a rendelkezésére álló adatok alapján gyorsan felismerje a kialakult helyzetet; megragadja a leglényegesebb elemeket és az őt érdeklő adatok, információk megszerzése céljából tudjon kérdezni a törzsszolgálat személyeitől; legyen képes személyesen és törzse segítségével késedelem nélkül fontossági sorrendben intézkedni az érintett hadműveleti, illetve harcrendi elemek tevékenységét illetően. Ez a munkamódszer elsősorban feladatorientált. Figyelemre méltó egyébként, hogy a munkamódszer jellegét kifejező rendelkező megnevezés ma még nem vált eléggé elfogadottá, általánossá.

A rendelkező módszer alapja az intuitív parancsnoki gondolkodásmód, ami – ahogy a fentiekből kitűnik – nem idegen a magyar katonai vezetés gyakorlatától. Erre a tiszteket, parancsnokokat tudatosan, megfelelő módszerek alkalmazásával fel lehet és fel kell készíteni. A szárazföldi hadsereg-parancsnokságon ilyen szempontból a parancsnokok gyakorlati felkészítésében nagy figyelmet fordítottunk az időtényezőre. Követelmény volt pl., hogy a magasabbegység parancsnoka a hadművelet, a harc dinamikájában a kialakult helyzet rövid megítélése után legyen képes megtalálni a bonyolultban az egyszerűt és 15–20 perc alatt a helyzetről levont

következtetéseit és elhatározását röviden jelenteni tudja, továbbá a legfontosabb harcrendi elemeknek feladatot szabjon.

A levezetett nagyszámú parancsnoki és törzsvezetési, továbbá csapatgyakorlatok során azt tapasztaltam, hogy a felkészült, tapasztalt, gyors felfogású és jó harcászati érzékkel rendelkező parancsnokok voltak elsősorban képesek időben gyors és helyes – az elfogadható kockázati határokon belül mozgó – elhatározások meghozatalára, és az alárendeltekre ennek megfelelő ráhatásra.

Mi is végeredményben az intuíció? Erre vonatkozóan a legáltalánosabb meghatározás, hogy az „intuíció ösztönös megérzés, felismerés, filozófiai értelemben képesség az igazság előzetes, közvetlen, élményszerző felismerésére, amely a felhalmozott tapasztalatokon és a korábban szerzett ismereteken alapul.”

Parancsnoki intuíció: „a parancsnoknak az a képessége, hogy a helyzetet gyorsan és helyesen tudja értékelni, a helyzetváltozásra azonnal tud reagálni és minden előzetes logikai elemzés nélkül gyors és helyes elhatározást hoz. Az intuíció alapja a magas fokú általános és szakmai felkészültség, valamint a parancsnok természetes adottságrendszere, főként az a képessége, hogy a rendelkezésre álló információk tömegéből bármilyen helyzetben gyorsan ki tudja választani a legfontosabbat, a leglényegesebbet. Az intuíció harcászati gyakorlatokon, valamint a tisztek elméleti felkészítése alapján fejleszthető.

Az intuitív döntési módszer egyesek szerint a parancsnok ösztönös ráérése, hatodik érzéke, valamiféle „belső bölcsességre” támaszkodik. Mások szerint az intuíció valójában gyakran nem spontán döntéseket jelent, hanem a gyors gondolkodás terméke.

Az analízisen, a konvergens ismere-

teken alapuló racionális döntési módszerek a jövőt tekintve sem avulnak el, továbbra is szerepet kapnak. Emellett – és ebben egyetértek a szerzőkkel – a NATO-val való szellemi kompatibilitás megteremtése, a különböző szituációkban jelentkező feladatok gyors és a követelményeknek megfelelő megoldása érdekében törekedni kell az intuitív döntési módszerek kidolgozására, alkalmazására. Ezen a téren esélyünk lehet nemcsak a lemaradás behozására, hanem bizonyos fokú előnyszerzésre is.

Felmerül a kérdés, hogy a tisztképzés és továbbképzés rendszerében megtaníthatóak-e a parancsnokok az intuitív döntési módszerek alkalmazására. Véleményem szerint (lehet, hogy többen vitatkoznak velem) az intuícóra való készség a magas szintű általános és szakmai felkészültség, tapasztalat mellett nagyban függ az egyén természet adta talentumától, gondolkodásmódjától. Meghatározott alkalmasság hiányában nem lehet, illetve nehéz intuitív döntési készségeket kialakítani. Ezért ki-

emelt jelentősége van: a kiválasztásnak, a felkészítésnek, a gyakorlásnak, az intuitív döntési készség és képesség fenntartásának.

Ilyen szempontból is lényeges szerepe van a különböző helyzetek, szituációk térképen, továbbá terepen való beállításának, a helyes megoldások gyakoroltatásának, a kétoldalú (viszonossági) törzs- és csapatgyakorlatoknak, az objektív eredményjelzésnek, nem utolsósorban a multimédia alkalmazásának.

Az intuitív döntési készség és képesség tartós fenntartása szempontjából célszerű a szerzők által is ismertetett multimédia, agytréner, továbbá a szellemi tesztek átgondolt programok szerinti alkalmazása.

A szerzők által javasolt, a katonai vezetés kutatására alkalmas, *önálló központi irányítással működő kutató-oktató bázis kialakításával* és körvonalazott feladataival egyetértek. Véleményem szerint egy ilyen bázis működtetése nagyban hozzájárulhatna nemcsak a katonai, hanem polgári vezetéselmélet és gyakorlat továbbfejlesztéséhez is.

Csabai György

A demokratikus civil kontrollról (A haderő polgári vezérlése)

Jelenleg a haderő átalakítása és a haderőért viselt felelősség teszi aktuálissá a civil kontrollról, a polgári ellenőrzésről szóló kérdéskör alapos körbejárását, amelybe beletartozik a fejlett demokrácia ez irányú történelmi tapasztalatainak és a jelenkori nézeteinek megismerése is.

A hét szerző tanulmányaiból szerkesztett, *A haderő polgári vezérlése* című könyvben végig tükröződik a Nyugat több száz éves történelmi hagyománya, a jelenleg elfogadott elv- és nézetrendszer, a Közép- és Kelet-Európa országainak számos, ez irányú gondolja, a fiatal demokráciák bukducsolása és bizonytalanságai, a kiütkeresés iránya, a politikai és a katonai vezetés segítségének *szándéka*.

A Magyar Köztársaság a fegyveres erők polgári irányításában (beleértve többek között az ellenőrzést is) számos eredményt ért el mind a jogi szabályozásban, mind annak gyakorlati megvalósításában. A gyakorlattal együtt járó gondokat, esetleges anomáliákat és torzulásokat azonban ilyen hamar nem lehet teljesen elkerülni, sem megoldani, mert mindezek időt, széles körű felkészítést igényelnek, s ebben a munkában NATO-csatlakozásunk szempontjából partnereink segítségnyújtása is elengedhetetlennek tűnik.

Ezt az igényt ismerte fel Sz. Kiss Csa-

ba, aki – a Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, a Gondolat Kiadó segítségével, az USA információs szolgálata, a brit Védelmi Minisztérium és a NATO információs szolgálata és sajtóirodája támogatásával – válogatta és szerkesztette ezt a könyvet, amely a témában az első hazai kiadás.

A haderő polgári vezérlése című könyv a fentebb leírtak alapján hiánypótló és úttörő vállalkozás is. A szerkesztő biztos kézzel válogatott a nemzetközileg ismert civil és katonaszakértők tanulmányaiból. A könyvben közölt hét tanulmány átfogja a haderő polgári irányításának történetét, erkölcsi és közigazgatásának elemzését, a közép- és a kelet-európai országok civil-katonai kapcsolatainak kritikáját és az ún. „magyar helyzet” bemutatását.

A könyv első tanulmánya (13–52. oldal) F. Trask (amerikai történész és író) *A fegyveres erők polgári irányítása az Egyesült Államokban* címet viseli. Trask nagyívű történelmi áttekintésben vázolja a polgári irányítás kérdéskörét 1782-től a közelmúltig. A tanulmány tanulsága az, hogy minden nemzet a maga sajátos történelmi útját járja, tehát sokféleképpen és különböző úton lehet eljutni az alkotmányossághoz, a törvényes rendhez, a kormányzat visszaélései elleni védelemhez, bizonyos alapelvek azonban nélkülözhe-

tetlenek. Ilyen alapelv például a fegyveres erők polgári vezérlése. Ezért ismeretlen az USA történelmében a katonai puccs és a katonai önkényuralom. Megjegyezzük, hogy az USA eddigi elnökei közül tíz volt tábornok.

A második tanulmányban (53–72. oldal) Keith Simpson (a cranfieldi Biztonsági Tanulmányok Intézetének igazgatója) a *Frakkosok, Mandarinok és Csákósok közötti viszonyokat elemzi*. Keith Simpson a frakkosokkal a politikusokat, a csákósokkal a katonákat, a mandarinokkal pedig az állami tisztségviselőket jelöli. A terminusok mint metaforák a civil-katonai kapcsolatokat jelzik, melyeknek alapjait az Egyesült Királyságban a XVII. században alapozták meg, ez teljesedett ki az idők folyamán a parlamenti demokráciában. Keith Simpson láindszát tör a vegyes életpályák, a kötelezettségek és a különbségek mellett. Egyetért Michael Heseltinnel, aki szerint „a politikusok elcsúsznak a banánhéjakon, a köztisztviselők tudják, hogy hol szoktak heverni, és időben kikerülik őket.” Nézete szerint a koalíciós hadviselés és a multinacionális erők képviselik a jövő irányzatait. Ugyanakkor a haderő és a társadalom eltérő értékei és prioritásai okot adhatnak az aggodalomra, fennáll az a veszély, hogy szakadék alakul ki a koalícióban harcoló katonák és a lakosság között. Továbbá a változások, az új menedzselési rendszer, a funkcionalizmus is megváltoztatja vagy megkérdőjelezi a hagyományos katonai értékeket és a lojalitást.

A harmadik tanulmányban (73–98. oldal) Kenneth W. Kemp és Charles Hudin amerikai szerzőpáros (akik oktatók az USA katonai felsőoktatási intézményeiben) *A haderő feletti polgári fennhatóság természete és korlátai* című fejezetben a polgári irányítás természetét a katonák erkölcsi kötelezettsége szempontjából vizsgálja. Meg-

tudjuk, hogy Angliában és az USA-ban a hadsereget következetesen és elővigyázatosan kizárták három nagy területről:

- a rutinszerű rendőri feladat ellátásából;
- a bíróságok működtetéséből és
- a politizálásból.

A jogi és az erkölcsi kérdések között tisztázták a parancsmegtagadás eseteit, motivációit és a politikai semlegesség kötelezettségét. Az alternatívák felrajzolásába (és ezt kíméletlenül megteszik) bőven belefér a leköszönés, az engedelmesség vagy a zendülés.

A negyedik tanulmányban (99–124. oldal) Douglas Bland (a kanadai fegyveres erők nyugállományú repülőtisztje, a politikatudományok doktora) *A katonák védelme a civil vezérléssel szemben* címmel a *civil-katonai relációk elhanyagolt dimenzióját feszegeti*. D. Bland rámutat arra a paradox helyzetre, hogy „a nyugati civil-katonai kapcsolatoknak a stabilitása nagyban korlátozza a Nyugat azon képességét, hogy eligazodást kínáljon a kelet-európai államoknak, egyszerűen azért, mert a politikai és a katonai vezetők hosszú évek óta nem foglalkoztak alaposan ezzel a kérdéskörrel.” A szerző megerősít bennünket abban, hogy minden új demokráciának megvannak a maga sajátos civil-katonai problémái, amelyeket az ország saját politikai, társadalmi, katonai és történelmi adottságainak megfelelően kell megoldani. Minden újonnan függetlenné vált államnak – így nekünk is (a recenzor megjegyzése) – ki kell tehát dolgozni a civil-katonai kapcsolatok alapelveit, normáit és szabályait, ugyanakkor hatékony kormányzati-közigazgatási mechanizmusokat is ki kell építeni.

A polgári-katonai kapcsolatok fő ismertető jegyi közé sorolja az ország védelméért viselt közös felelősséget, a katonaság működésével összefüggő kérdé-

seket, a civil minisztert, az integrált védelmi minisztériumot, az egyesített parancsnokságot és az egyensúlyra való törekvést. Végezetül a szerző felteszi azt a kérdést, hogy a Partnerség a békéért program segít-e vagy gátol a tárgyalat témakörben. Választ kap ugyan az olvasó a kérdésre, de nem teljes értékűt, aminek a lényege. A NATO-tisztek – amikor a közép- és kelet-európai országokban járnak – megtalálják azokat a tiszteket, akiknek hasonló a hatásköre, így könnyű velük rokonszenven alapuló szakmai kapcsolatokat kiépíteni. Ugyanakkor a NATO civil tisztségviselőinek a civil védelmi establishment teljes hiánya miatt alig van mit keresniük, hiszen a katonai parancsnokságokat és a civil minisztériumokat Közép- és Kelet-Európában két külön táborba sorolják.

Az ötödik tanulmányban (125–144. oldal) Alvin H. Bernstein (a George C. Marshall Biztonságpolitikai Tanulmányok Európai Központjának igazgatója) *Hogyan támogatják az intézmények a haderő polgári irányítását és ellenőrzését a demokráciákban?* cím alatt két kérdéscsoporttal foglalkozik. Az elsőben a kormányzás szerkezetével kapcsolatos kérdéseket, a másodikban a társadalmi és politikai viszonyok szélesebb körét vizsgálja.

Hangsúlyozza, hogy a demokráciában mindkettő az alkotmányosságon alapul, ezek felügyelete tehát az államférfiak folyamatos figyelmét igényli.

A. H. Bernstein felfogása szerint a haderőért való felelősséget megosztják a végrehajtó és a törvényhozói ágak között, a harmadik hatalmi ág – a bíróságok – szerepe inkább kiegészítő, mintsem központi jellegű. Újra látjuk, hogy Közép- és Kelet-Európában egészen a közelmúltig a nemzetbiztonsági kérdések oktatása militarizált volt. Különösen a volt Szovjetunió utódállamaira, de tér-

ségünk országaira is nyomasztólag hat a kommunizmus öröksége – írja az igazgató –, bár elismeri, hogy történtek lépések több téren is a civil ellenőrzés megerősítésére.

A keleti országok politikai-társadalmi viszonyainak feltárása után a szerző megismerteti az olvasót a polgári irányítást és ellenőrzést fenyegető veszélyek hat típusával. A legnagyobb veszély a polgári irányítás-ellenőrzés ügyére a *hanyagság*, azaz a polgári irányítás-ellenőrzés elmulasztása. Ez a tanulság „drágakő” értékű lehet a politikai pályán lévőknek, avagy az arra készülőknek.

A hatodik tanulmányban (145–166. oldal) Chris Donnelly (a NATO-főtitkár közép- és kelet-európai ügyekkel foglalkozó különleges tanácsadója) *A civil-katonai kapcsolatok fejlesztése a posztkommunista országokban* című témakört járja körbe és fejt ki nagy alaposággal.

Bevallom, kedves olvasó, a szerző iránt kissé elfogult vagyok, hiszen 1995 nyarán a NATO által Budapesten az MHMH-ban és Brüsszelben a NATO-központban szerzett civil-katonai kapcsolatok tanfolyamán hallgattam Chris Donnelly előadásait. Helyzetelemzése, következtetései, kritikai észrevételei „ültek”, azaz adekvátan tükrözték a realitást, de magukban hordozták a jobbítás szándékát több vonatkozásban is.

A tapasztalt diplomata a közép- és kelet-európai országok történelmi örökségének felvezetésével indít, majd megvilágítja az átmenet nemzetbiztonsági kérdéseit. A civil-katonai kapcsolatokat a demokratikus folyamatokban szükségesnek látja és láttatja, alkotmányos, strukturális és humán előfeltételnek tartja. Chris Donnelly az első, aki leírja, hogy a nyugati segítség – mind a kétoldalú, mind a NATO részéről – nem a szavakban, hanem a tettekben nyilvánul meg. A

szerző a fegyveres erők átalakítását minden ország vonatkozásában egyedinek tartja és hangsúlyozza: ezért a kérdés külön figyelmet, sajátos és egyedi megközelítést igényel. Ebből kiindulva Chris Donnelly vázolja a helyzet javításának útjait és módjait. Közéjük sorolja a NATO Észak-atlanti Együtműködési Tanácsa (angol rövidítése: NACC), a Partnerség a békéért program), az Európai Unió által kínált programokat (TACIS és a PHARE), valamint számos, kétoldalú nemzeti együttműködési programot. Fontosnak tartja az ötletroham alkalmazását, a katonai költségvetés tervezésének mint folyamatnak az intézményesítését, a civilek oktatását a katonai ismeretekre és a nem kormányzati szervek részvételét a védelempolitika alakításában. Javasolja továbbá a konverzió végrehajtását a védelmi iparban és humánszférában, azaz a katonatisztek átképzésének, pályamódosításának segítségével és az idegennyelv-oktatás kibővítését.

Chris Donnelly szerint a közép- és a kelet-európai országoknak a „tanulás lehetőségére” van elsősorban szükségük. Azt írja „...arra van szükség, hogy együtt tanuljunk: kapcsolatunk nem lehet tanár-tanuló viszony. Csak a tudásban előrébb tartó és lemaradt tanulóké, akiknek együtt kell tanulniuk. Máskülönben a segítségnyújtásra irányuló nyugati igyekezet elviselhetetlenné válik és csak sértődöttséget szül.”

Végezetül Szabó János ezredes (a ZMKA parancsnokhelyettese, a hadtudomány doktora) a *Viták a honvédség jövőjéről és a humán erőforrások megújítása* című tanulmánya (167–188. oldal) zárja a kötetet.

Szabó János a magyarországi rendszerváltozásban szinte láttatja a pártállami honvédelem lebontását, annak a parlamenti demokráciába történő beágyazását, majd a honvédség átalakítását is

összegezi. Az új honvédelmi rendszer kiépítésének taglalásával érzékelteti a magyar haderő által megtett lépéseket és folyamatokat. A szerzőnél jelentős teret kapnak a civil társadalmi csoportok tevékenységei. Újszerűek a védelempolitika kérdéseiben mutatkozó és a vitákat ábrázoló „fényképei” avagy „tájképei”. Ezek révén az olvasóra bízta a véleményalkotást, és következtetéseivel sem könnyíti meg az olvasó dolgát. A felvállalt széles spektrum, a téma „rapid” típusú megoldása végül is az olvasót szolgálja, hiszen kedvére csipegethet ebből is, abból is.

Ez tehát a hét tanulmány. *A hét szerzőből öt civil, kettő katona, hat külföldi, egy hazai. A könyv végére a fegyveres erők polgári irányításának szerteágazó és igen bonyolult kérdései kirajzolódtak előttünk.*

A szerzők vázolták azt is, hogy honnan és mikor indult el a Nyugat, honnan és mikor indultak a közép- és kelet-európai országok, köztük hazánk is. Bemutatták, hogy 1990 óta mekkora utat tettünk meg, de azt is, hogy mi áll még előttünk. Megismertük a NATO-hoz csatlakozás egyik politikai kritériumát, amelyet a tanulmány a NATO-bővítéséről is tartalmaz.

A szerkesztő az új és fontos kérdések tárgyalásával lepte meg az olvasót. A jó szándék és a kezdeményezés minden bizonnyal gyümölcsöző eredményeket produkál majd közös ügyünk, a honvédelem terén mind a civilek munkájában, mind pedig a katonák szolgálatában.

Jószívvel ajánlom a könyvet elolvasásra és időnkénti forgatásra a politikusoknak, a katonáknak, a köztisztviselőknek, a közalkalmazottaknak, a kutatóknak és talán nem véletlenül a tanácsadóknak, az oktatóknak és a felsőfokú intézmények hallgatóinak is. (A könyv ára: 400 Ft. Megrendelhető az SVKI-ban.)

A társaság küldöttgyűléséről

A Magyar Hadtudományi Társaság 1996. március 29-én tartotta küldöttgyűlését, melyen a szakosztályok által kapdegalált küldöttek, továbbá az elnökség, a felügyelőbizottság és az etikai bizottság tagjai vettek részt. A küldöttgyűlés alapvető feladata az *elmúlt év munkájának értékelése és az 1996. évi munkaprogram elfogadása volt. Napirendre került: az elnökség beszámolója a társaság helyzetéről és 1995. évi tevékenységéről, ehhez kapcsolódóan az 1995. évi zárszámadás elfogadása; az 1996. évi munkaterv és költségvetés jóváhagyása; a felügyelőbizottság beszámolója; a rendkívüli közgyűlés által meghatározott és az elnökség által elfogadott és ideiglenesen hatályba léptetett működési alapokmányok megerősítése, a felügyelőbizottság szervezeti és működési szabályzatának megvitatása és elfogadása; továbbá szakértői címek adományozása és döntés személyi kérdésekben.*

A küldöttgyűlés jelentőségét növelte, hogy a rendkívüli közgyűlésen a múlt évben megválasztott vezetőség ezen számolt be először, így ez volt az első alkalom, hogy a küldöttek állást foglalhassanak abban az alapvető kérdésben, hogy támogatják-e az új vezetés elképzeléseit, azonosulnak-e terveivel.

Az elnökség írásbeli beszámolójából és dr. Szabó József elnök szóbeli kiegészítéséből kitűnik, hogy az 1995. esztendő folytatta az elmúlt öt év eredményeit, de felgyülemlett problémáit is. Nőtt a társaság elismertsége, javult kapcsolata a különböző szervekkel és intézményekkel. Fő figyelemünket a honvédelemmel, a haderő-átalakítással és a rendvédelem korszerűsítésével kapcsolatos témákra összpontosítottuk, és ezek egy részét különböző fórumokon megvitattuk.

Megszerveztük az MHTT 5. évfordulójáról történő megemlékezést. Voltak elképzelések a III. országos konferencia megszervezésére és a második világháború befejezésének 50. évfordulójáról történő megemlékezésre, de ezektől az anyagi problémák miatt el kellett tekinteni. Rendszeresen megjelent a társaság folyóirata a Hadtudomány, kiadtuk a Hadtudományi Lexikont és megkezdjük értékesítését.

Az év elején hamar világossá vált, hogy *elgondolásainkat a pénzügyi bonyodalmak miatt meg kell változtatni és terveinket az anyagi lehetőségekhez kell közelíteni.* A meggondolatlan pénzkihelyezések következményei alig kivédhető helyzetbe sodorták társaságunkat, csődhelyzetet teremtettek, megszüntették tudományos tevékenységünk anyagi alapjait. A probléma vizsgálata bebizonyította, hogy az alapszabályzat a főitkár, majd a gazdasági elnökhelyettes részére túlságosan nagy jogkört, anyagi-pénzügyi hatalomkoncentrációt biztosított. Az 1995. március 24-i küldöttgyűlés főleg a pénzügyi problémákkal foglalkozott, a történetek ekkor váltak ismertté a tagság előtt. A küldöttgyűlés döntésének megfelelően a legsürgősebb pénzügyi problémákat sikerült megoldani, ami biztosította a társaság fennmaradásának feltételeit. Jogi lépések történtek a kinnlevőség visszaszerzésére, de ez a mai napig nem vezetett eredményre.

Az 1995. július 16-án megtartott rendkívüli közgyűlés a személyi konzekvenciákat is levonta: elfogadta a vezetők lemondását és felmentte őket; új elnököt, elnökhelyetteseket, fegyelmi és etikai bizottságot választott, módosította az alapszabályt és határozott a társaság valamennyi szerve működési alapokmányainak módosítására. Az új elnökség az örökös problémák göngyölítése mellett a tudományos tevékenység szervezését állította munkája középpontjába, ami reményt nyújt arra, hogy 1996-ban ismét felfelé ívelő pályán folytatható társaságunk élete.

1995-ben több fórumot, szakosztály-konferenciát és vitafórumot, klubrendezvényt tartottunk, az elnökség pályázatot hirdetett tudományos dolgozatok és tanulmányok készítésére. Intenzíven kapcsolódtunk be aktuális biztonságpolitikai és honvédelmi problémák feltárásába, szorosabb együttműködést valósítottunk meg a hadtudománnyal foglalkozó állami és intézményi szervezetekkel. Növekedett a sajtónyilvánosság.

A társaság elismertségét bizonyítja többek között, hogy az Országgyűlés Elnöki Hivatala

az állami költségvetésből támogatható, szakértői véleményre felkérhető egyesületként nyilvántartásba vett bennünket és 1995-ben 400 000 Ft támogatásban részesültünk. Tagjaink közül többen szakértőkként dolgoznak az Országgyűlés Honvédelmi Bizottságának elnöke mellett. Az Országgyűlés Honvédelmi Bizottságával tartott közös fórumokon feldolgoztunk olyan témákat, mint a fegyveres erők és a társadalom kapcsolata, illetve a gazdaság és a védelem egymáshoz való viszonya.

Az MTA IX. Osztálya keretében megalakult Hadtudományi Bizottság tagjai sorában társaságunk számos tagja van jelen. Az Országos Akkreditációs Bizottságban elnökünk képviseli társaságunkat. A HM és a BM vezetői többször fogadták társaságunk vezetőit a felmerült problémák megtárgyalására és az együttműködés fejlesztésére. A Magyar Köztársaság elnöke is fogadta elnökünket, valamint más társasági vezetőket, és több kérdésben kinyilvánította segítőkészségét, többek között vállalta az 1996. évi fórumorozat fővédnökségét.

Rendezvényeinken szívesen vállalnak közszereplést a HM, a BM, a KÜM vezető tisztségviselői és más jeles személyiségek. Jó kapcsolatokat alakítottunk ki a különböző hadtudományi és rendvédelmi tudományos műhelyekkel. Az OKTK pályázati rendszerébe öt munkacsoport kapcsolódott be. Saját pályázatunkra közel 1 millió forintot tudunk biztosítani. 30 pályázatból 18 került elfogadásra, ebből tizenötöt díjaztunk.

A szakosztályok rendezvényeire sajnos a szükségesnél kevesebb pénzt tudtunk biztosítani, így a rendezvények száma is csökkent. Különböző aktuális témák feldolgozásában kitűnt és a korábbi évek színvonalán végezte munkáját a műszaki, az elektro-informatikai, a repülő- és légvédelmi, valamint a vegyvédelmi szakosztály. A rendezvények tapasztalatai azt mutatják, hogy a szakosztályok tudományos tevékenységének és munkaszervezésének színvonalában továbbra is jelentős különbségek vannak. A Kiss Károly hadtudományi és a Lahner György haditechnikai klub – mint a társaság vitafórumai – hatékonyan és igényesen végezték feladataikat.

Az 1996. évi munkaterveket meghatározott fő feladatok közül kiemelésre érdemesek:

- a honvédelemmel, a haderő átalakításával és a rendvédelem korszerűsítésével kapcsolatos problémák kutatása;
- a NATO-hoz való csatlakozás elvi és gya-

korlati kérdéseinek további vizsgálata, a támogatók és az ellenzők képviselői érvrendszerének ütköztetése;

- a honfoglalás katonai jellegű eseményeinek feldolgozása és fórum szervezése az államalapítás korszaka kutatásainak bemutatására;
- az MTA IX. Osztálya Hadtudományi Bizottságával, az akadémiai szervekkel és intézményekkel kialakuló kapcsolatok további mélyítése közös rendezvények megszervezésével.

A tudományszervezési feladatok közül ki kell emelni:

- a szakosztályok és az elnökség tevékenységének szorosabbá tételét, a szakosztályok szervezési munkájának segítségét és tudományos tevékenységük színvonalának emelését;
- az anyagi-pénzügyi háttér mielőbbi rendezését; a Hadtudományi Lexikon értékesítésének újraindítását;
- a hadtudomány kérdéseit kutató fiatal nemzedék nevelését.

A küldöttgyűlés elfogadta a felügyelőbizottság jelentését, majd megerősítette a betervezett működési alapokmányokat és kiegészítésekkel elfogadta a felügyelőbizottság szervezeti és működési szabályzatát.

A napirendekhez kapcsolódó vitából kitént, hogy a küldöttek egyetértének az elnökség értékelésével és az 1996-ra tervezett feladatokkal, kifejezték: a tagság támogatja az új vezetőséget. Egyes kérdésekben azonban bíráló észrevételek is elhangzottak. Többen felhívták a figyelmet a napi politikától való távolságtartás fontosságára, a fórumok gondosabb megszervezésére. A Hadtudományban közlendő cikkek gondosabb szelektálására és a tartalmi színvonalra, a megalakuló Nemzetvédelmi Egyetemmel történő együttműködés fontosságára és segítésére, az Internet programba történő bekapcsolódásunk lehetőségének kihasználására, az Országgyűlés Honvédelmi Bizottsága munkájának szakértői segítésére.

Személyi kérdésekben a küldöttgyűlés két lényegi határozatot hozott: dr. Kovács Attilát, a korábbi főtisztart, majd gazdasági elnökhelyettest kizárta a társaság tagjainak sorából; dr. Möricz Lajos korábbi elnököt – mivel a pénzkihelyezéssel kapcsolatban indított rendőrségi vizsgálat nem marasztalta el – tiszteletbeli elnökségi tagnak megválasztotta.

Összeállította:
Zimits Rezső

Tudományos tanácskozásról

A MHTT humán erőforrás-fejlesztés szakosztálya és a HVK tudományos munkaszervezési osztálya 1996. május 28-án *A humán erőforrás-gazdálkodás elméleti és gyakorlati kérdései, helyzete a Magyar Honvédségben* című témáról tudományos konferenciát rendezett az MHMH-ban.

A konferencián részt vettek: a HM és az MHP szerveinek vezetői, a szervező szakosztály több tagja, a szárazföldi, a légierő és légvédelmi csapatok képviselői, mintegy 50 fő.

A konferencia célja volt: a fogalomrendszer tisztázása, annak egységes értelmezéséhez való hozzájárulás; a probléma civil és katonai felfogásának összehasonlítása, ennek alapján következtetések levonásának elősegítése a honvédség átalakítása személyi feltételrendszerének kialakításához.

A tanácskozás programja szerint a megnyitót követően a következő rövid előadások (referátum, korreferátumok) hangzottak el:

Dr. Rácz Lajos pszichológus: A szakember

értéke. A humán erőforrás-gazdálkodás elméleti problémái, gyakorlati tapasztalatai a termelő- és szolgáltatószférában;

Dr. Szabó János ezredes: Vezetési szintek, szerepek és kvalifikációs követelmények az átalakuló Magyar Honvédségben;

Dr. Kriszbai János ezredes: A fegyveres erő munkaerőpiaci pozíciói, a szakember-utánpótlás rekrutációs bázisának mennyiségi és minőségi mutatói;

Dr. Gányi László ezredes: A szakállomány első és további beosztásaira történő felkészítést szolgáló intézményrendszer átalakulása;

Dr. Malomsoki József ezredes: Az MH szakállományának jellemzői a kvalifikációs követelmények tükrében.

A rövid előadásokat követően az euroatlanti integrációval, a haderő átalakításával és az oktatási reformmal kapcsolatos kérdéseket érintve, többen (7) szóltak a humán erőforrás-gazdálkodás elméleti és gyakorlati kérdéseiről.

A társaság 1996. évi pályázatára beküldött témajavaslatok (szinopszisok)

- Dr. Padányi József mk. őrnagy:*
A boszniai békefenntartó műveleteket végrehajtó nemzetközi erők kötelékében részt vevő magyar műszaki zászlóalj megalakításának, felkészítésének és alkalmazásának tapasztalatai
- Dr. Krizbai János ezredes:*
A humán erőforrás-gazdálkodás helyzete, és perspektívái a honvédségben
- Dr. Csaba Károly ny. ezredes:*
A HM, a HVK funkciói, feladatai, szervezeti struktúrája minősített időszakokban és háborús körülmények között
- Dr. Gáspár Tibor mk. ezredes:*
A haditechnikai eszközök technikai kiszolgálási rendszerének korszerűsítési lehetőségei
- Dr. Sallai János hőr. őrnagy:*
A Határőrség jelenlegi és jövőbeni helye, szerepe, feladatrendszere (az EU-hoz való csatlakozás feltételei között)
- Dr. Bognár Károly ny. ezredes:*
A Magyar Köztársaság biztonsági stratégiája

7. Bernáth István alezredes:

A hadászati tervezés oktatásának számítógépes rendszerekkel történő támogatása, a ZMNA posztgraduális (vezérkari) képzésében

8. Dr. Óvári Gyula mk. alezredes:

A Magyar Honvédség harci- és szállító helikopterei típusváltásának lehetőségei gazdaságossági-hatékonyági kritériumok alapján

9. Dr. Szternák György alezredes:

A fegyveres védelem alapjai

10. Dr. Várhegyi István ny. alezredes

A posztgraduális információs társadalom és a honvédelem alapvető összefüggései. Az elektronika és az informatika fejlődésének hatása a honvédelem átalakítására

11. Dr. Erdélyi Sándor alezredes:

Az ellenség tűzzel való pusztítása tervezésének elméleti alapjai

A fenti témajavaslatok, szinopszisok értékelése folyamatban van. A pályázók az eredményről értesítést kapnak. A tanulmányok megírásával kapcsolatos követelményekről a később megkötendő *Megbízási szerződésben* ad tájékoztatást az erre kijelölt bizottság.

Aus dem Inhalt

Die euroatlantischen Beziehungen
Einige allgemeine prinzipielle Fragen des Streitkräftebaus
Über die Regelungsprinzipien des Verfassungskonzepts im Spiegel der Sicherheit und
Verteidigung des Landes
Die Verteidigungsreformen in Mitteleuropa und die zivil-militärischen Beziehungen
Es gab, es gibt und es wird eine ungarische militärische Denkweise geben!
Offiziersausbildung – anders
Über das militärindustrielle Potenzial aus einem neuen Aspekt
Das Forum der Gesellschaft über Geopolitik und Geostrategie
Über die Definition der Militärwissenschaft
Geopolitologie und Variationen auf vier Euro-Themen
Die Ausbildung von militärischen Führern ist die Garantie für die Zukunft der Armee
Über die Delegiertenkonferenz der Gesellschaft

From the Content

The Euroatlantic relationship
Some general theoretical questions of the military force development
About the regulation theory of constitution concept from the view point
of the country's security and defence
Defense reforms in Central Europe and civilian-military relationships
These was, there is, there will be Hungarian military thinking
Officer training – differently
Military industry potential in new light
Society forum on geopolitics and geostrategy
Military science definition
Geopolitics and variations on four euro-topics (comment)
Comment on article „Commandment training is the pledge of future“
Society's delegate meeting

Содержание номера

Евроатлантические связи
Несколько общих принципиальных вопросов построения вооруженных сил
О правовых принципах концепции Конституции в зеркале безопасности
государства и обороны
Реформы обороны в средней Европе и гражданско – военные отношения
Было есть и будет венгерское военное мышление
Подготовка офицеров – по другому
О потенциале военной промышленности с новых подходов
О геополитическом и геостратегическом форуме страны
О понятии военной науки
Геополитика и варианты четырёх европейских тем
Обучение руководящего состава – залог будущей армии
О совещании общества

Rendelje meg

a

HADTUDOMÁNYI LEXIKONT!

A kétkötetes mű mintegy 140 szerző munkája.

Kb. 4800 szócikket tartalmaz.

A klasszikus hadtudományi fogalmakon túl a szerzők feldolgozták a biztonságpolitika, a honvédelem politika, a hadászat, a hadművelet és a harcászat, a fegyvernemi és a szakcsapatok alkalmazásának kérdéseit, a haditechnika és a hadiipar fogalmait, a Belügyminisztériumhoz tartozó fegyveres és rendészeti szervek, a vám- és pénzügyőrség alapvető feladatait, továbbá a közigazgatás és az önkormányzatok honvédelmi igazgatással és a katasztrófaelhárítással kapcsolatos fogalomrendszerét.

A lexikon ára 4995 Ft,

*az MHTT tagjai 4480 Ft-os kedvezményes áron
vásárolhatják meg.*

Ha meg kívánja vásárolni a lexikont, hivatalos időben keresse meg az MHTT titkárságát, ahol készpénzfizetés ellenében ezt megteheti. Írásbeli megrendelés vagy telefonon történő megbeszélés esetén kívánságra postán is megküldjük.